

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

**İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNİN TÜRK HUKUKU
ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURÇİN SAVAŞ

DANIŞMAN: DOÇ. DR. ALİ OSMAN KARAOĞLU

**YALOVA
EKİM 2023**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNİN TÜRK HUKUKU ÜZERİNDEKİ
DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BURÇİN SAVAŞ
2072011010

DANIŞMAN: DOÇ. DR. ALİ OSMAN KARAOĞLU

YALOVA
EKİM 2023

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “İnsan Hakları Sözleşmelerinin Türk Hukuku Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi ” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Burçin SAVAŞ

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, akademik anlamda bana her zaman destek olan ve yol gösteren sayın danışman hocam Doç. Dr. Ali Osman Karaoğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Yapıcı eleştirileri ile çalışmanın kalitesini artıran sayın jüri üyesi Doç. Dr. Ali Kerem Kayhan ve sayın jüri üyesi Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Celal Kul'a teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde sonsuz destek olan, her kararında sorgusuz sualsiz arkamda duran, varlıklarıyla bana güç veren canım anneme, babama ve ablama müteşekkirim.

Hem hâkimlik hem akademik kariyerimde manevi desteğini her zaman hissettiğim, bana olan güvenini her daim hissettiren ve bana beni tanıtan Emine Tuba Baysan Şenyiğit'e teşekkür ederim.

İlk görev yerim, ilk göz ağrım Zonguldak'taki ailem olan meslektaşlarıma manevi destekleri için teşekkür ederim.

Ekim – 2023

Burçin SAVAŞ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	xi
1.GİRİŞ	1
2. İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ'NİN GENEL YAPISI	5
2.1. İnsan Haklarının Tarihsel Dönüşümü.....	5
2.2. İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Örgütlerin Rolü.....	13
2.2.1. Birleşmiş Milletler.....	13
2.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi.....	17
2.2.1.2. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi	21
2.2.1.3. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	24
2.2.1.4. Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme	26
2.2.1.5. İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi	27
2.2.1.6. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi	28
2.2.1.7. Çocuk Hakları Sözleşmesi	29
2.2.1.8. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme	30
2.2.1.9. Sözleşme dışı denetim usulleri.....	31
2.2.2. Avrupa Konseyi.....	34
2.2.2.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	36
2.2.2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	38
2.2.2.3. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi	40
2.3. Çekince Rejimi	41
2.4. İnsan Hakları Sözleşmelerinin Diğer Sözleşmelerden Farkları	49
3. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER VE TÜRK İÇ HUKUK İLİŞKİSİ	53
3.1. Uluslararası Sözleşmelerin Ulusal Hukuktaki Yeri.....	53
3.1.1. Düalist görüş	53

3.1.2. Monist görüş.....	53
3.2. Milletlerarası Sözleşmelerin Türk Hukukundaki Yeri	54
3.2.1. Genel olarak anayasa madde 90 üzerine tartışmalar	54
3.2.2. 2004 değişikliği ile anayasamıza eklenen tümcenin yargı kararlarındaki görünümü	64
3.3. İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye	70
4. İNSAN HAKLARI ANDLAŞMALARININ TÜRK HUKUKUNDA OLUŞTURDUĞU DÖNÜŞÜMLER.....	77
4.1. Anayasal Değişiklikler	77
4.2. Kanun Değişiklikleri	81
4.3. Doğrudan İnsan Hakları Sözleşmelerinin Uygulama Kanunlarına Bir Örnek: 6284 Sayılı Yasa İncelemesi	87
4.4. BM İnsan Hakları Sözleşmeleri ile Oluşturulan Komitelerin Türkiye Hakkındaki Raporlarının Türk Hukukundaki Dönüştürücü Etkisine İlişkin Bir Değerlendirme.....	98
4.5. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İç Hukuk Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi	104
4.5.1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde taşınmaz mallara ilişkin değişiklik	105
4.5.2. Medeni hukuk alanındaki değişiklikler	108
4.5.3. Ceza hukuku alanında değişiklikler.....	111
4.6. Hukuk Yapımı Politikasındaki Dönüşümler	114
5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	123
KAYNAKLAR.....	127
ÖZGEÇMİŞ	149

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
aş.	: aşağıda
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CEDAW	: Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme)
C.D.	: Ceza Dairesi
CMK	: Ceza Muhakemeleri Kanunu
CMUK	: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇKK	: Çocuk Koruma Kanunu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
E.	: Esas
ECHR	: European Court of Human Rights
ESK	: Ekonomik ve Sosyal Konsey
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
GREVIO	: Kadınlara Yönelik ve Aile içi Şiddete Karşı Mücadele Uzman Grubu
H.D.	: Hukuk Dairesi
H.G.K	: Hukuk Genel Kurulu
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
İİK	: İcra İflas Kanunu
K.	: Karar
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
VAHS	: Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi
YDÜ	: Yakın Doğu Üniversitesi
yuk.	: Yukarıda

İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİNİN TÜRK HUKUKU ÜZERİNDEKİ DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ

ÖZET

İnsan hakları, tüm insanların yalnızca insan olmaktan kaynaklı olarak sahip oldukları, devredilemez ve vazgeçilemez haklardır. İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinden sonra uluslararası barışın sağlanmasının asli unsurunun insan haklarının korunması olduğu anlaşılmıştır ve bu amacın gerçekleştirilebilmesi için devletler çok taraflı insan hakları sözleşmelerine taraf olmuştur. Özellikle Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan insan hakları sözleşmeleri ile tarihte uğrunda mücadele verilen insan haklarının gelişimi tüm dünyada hızını artırmıştır. Bu gelişmeyi Avrupa gibi bölgesel sistemlerin yükselişi takip etmiştir. Bağlayıcı niteliği haiz sözleşmeler aynı zamanda hem Birleşmiş Milletler denetim mekanizmalarına hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) gibi bölgesel mahkemelere hayat vermiştir. Böylece işler bir sistem haline gelen uluslararası insan hakları hukuku iç hukuklar üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olmuştur. Bu dönüştürücü etkinin boyutu devletler arasında değişmektedir. Ülkemizde ise insan haklarının korunmasına yönelik atılan adımlar Türkiye'nin Avrupa Birliği adaylığı döneminde yoğunlaşmıştır. Uluslararası düzeyde insan hakları sözleşmeleri ile oluşturulan koruma mekanizmalarının ülkemize yönelik eleştirel raporları, bölgesel düzeyde insan haklarının korunması için oluşturulan koruma mekanizmaları raporları ve mahkeme kararları dikkate alınmış ve böylece iç hukukumuzda hem normatif alanda hem de hukuk politikasında değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Türkiye'nin insan hakları sözleşmelerine tarafiyetinin yanı sıra AİHM gibi bir bölgesel insan hakları mahkemesinin bireysel başvuru yetkisini kabul etmesi de bu değişim ve dönüşüm sürecini hızlandıran bir faktör olmuştur. Bu tez insan hakları sözleşmelerinin dönüştürücü etkisine öncelikle tarihsel bir perspektiften yaklaşmakta ve daha sonra insan hakları sözleşmelerinin yarattığı dönüşümleri Türk hukuku özelinde incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Hukuku, İnsan Hakları Sözleşmeleri, Birleşmiş Milletler, AİHM, Dönüşüm

THE TRANSFORMATIVE IMPACT OF HUMAN RIGHTS CONVENTIONS ON TURKISH LAW

ABSTRACT

Human rights are inalienable and inalienable rights that all human beings have solely by virtue of being human. After the devastating effects of the Second World War, it was realised that the protection of human rights was the essential element of ensuring international peace and states became parties to multilateral human rights conventions in order to achieve this goal. Especially with the human rights conventions drafted within the United Nations, the development of human rights, which have been fought for in history, has accelerated all over the world. This development was followed by the rise of regional systems such as Europe. Binding conventions also gave life to both UN supervisory mechanisms and regional courts such as the European Court of Human Rights (ECtHR). Thus, international human rights law, which has become a functioning system, has had a transformative impact on domestic laws. The extent of this transformative impact varies between states. In Turkey, the steps taken for the protection of human rights intensified during Turkey's candidacy for the European Union. Critical reports of protection mechanisms established by human rights conventions at the international level, reports of protection mechanisms established for the protection of human rights at the regional level and court decisions were taken into consideration, and thus, changes and transformations were experienced both in the normative field and in legal policy in our domestic law. In addition to Turkey's accession to human rights conventions, Turkey's acceptance of the individual application jurisdiction of a regional human rights court such as the ECtHR has also been a factor of accelerating this process of change and transformation. This thesis firstly approaches the transformative impact of human rights conventions from a historical perspective and then analyses the transformations created by human rights conventions in the context of Turkish law.

Keywords: Turkish Law, Human Rights Conventions, United Nations, ECHR, Transformation

1.GİRİŞ

İnsan hakları, insanın yalnızca insan olması nedeniyle sahip olduğu, devredilemez ve vazgeçilemez haklardır. Geçmişten günümüze kadar insan haklarının geçirdiği evreleri toplum düzeni, savaşlar, devletlerin siyasi rejimleri, teknoloji, bilgi düzeyi gibi parametreler etkilemiştir. İnsan hakları en büyük sıçramasını İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler'in tüm dünya devletleri tarafından kabul edilmesi beklenen insan hakları sözleşmelerini hazırlanmış olmasıyla yapmıştır. Bu sıçramayı daha sonra kurulan Avrupa Konseyi gibi bölgesel örgütler devam ettirmiştir. Her sözleşmeye has kurulan komitelerin incelemeleri ve raporlamaları ile ülkeler eleştiriliyor olsa da kararları bağlayıcı niteliği haiz olmadığından komitelerin bu eleştirileri havada kalmaktadır. Fakat günümüzde devletler, insan haklarının güvence altına alındığı, insan haklarına önem ve değer atfedildiği müddetçe gelişmiş sayıldığından insan hakları sözleşmelerine uyum hususu bilhassa demokratik devletlerin üzerine çalıştıkları, tabiri caizse yarıştıkları bir alan halinde gelmiştir. Dolayısıyla bu devletler çağdaş toplumlar arasında yer almayı hedeflediklerinden insan hak ve özgürlüklerine milletlerarası belgelerde belirlenmiş haliyle saygı göstermektedirler¹ ve buna ilişkin uluslararası organların kararlarını, sözleşmelerle kurulan komitelerin raporlarını dikkate almaktadırlar. Devletlerin bu konudaki tutumu çekince rejimine de yansımaktadır. Çekince rejiminin var oluş sebebi karşılıklı çıkarları koruyan sözleşmelerde yani iradeler karşı yönde olduğunda kendisini göstermektedir. İnsan hakları sözleşmeleri ise karşılıklı çıkarlardan ziyade tüm insanların çıkarlarını koruyan, taraf devletler iradelerinin aynı yönde olduğu sözleşmelerdir. Taraf devlet, insan hakları sözleşmelerine bir çekince koyduğunda, çekince koyduğu hükmün kendi ülkesinde uygulanmasını kabul etmemiş olacağından sözleşme de aslında hedefine tam anlamıyla ulaşamamış olacaktır. İşte bu nedenle insan hakları sözleşmelerine taraf devletler tarafından çekince konulması sözleşmenin özüyle bağdaşmıyorsa da insan hakları andlaşmalarının tüm dünyada kabul edilmesini sağlama hedefi bakımından daha çok devletin katılımı için bu rejimin kullanılıyor olması anlaşılabilir.

Evrensel düzeyde insan hakları, Birleşmiş Milletler tarafından korunuyor olsa da denetim bakımından zayıf kalmaktadır. Bölgesel düzeyde koruma açısından ise

¹ Reisoğlu, S. (2001). *Uluslararası Boyutları ile İnsan Hakları*, İstanbul: Beta Yayınları, s. 1.

Ülkemizin de tarafı olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) denetim organı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çok daha güçlü bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir Devlet AİHS'e taraf olmakla mahkemenin verdiği kararlara uymayı taahhüt etmektedir. Ayrıca kararların ülkede infazını denetleyen bir yargı organının bulunması AİHS'in etkinliğini kuvvetlendirmekle birlikte kararlara uymamakta ısrar eden devletin üyelikten atılabilmesi de mümkündür. Ülkemizde Birleşmiş Milletler bünyesinden hazırlanan sözleşmelerle insan hakları alanında dönüşüm yaşanmıştır fakat AİHM kararları daha spesifik ve emsal niteliğinde, ayrıca da bağlayıcı olduğundan yol gösterici niteliği haiz olup i hukukumuzdaki dönüşüme etkisi daha yoğundur.

Bu çalışmanın ana argümanı insan hakları sözleşmelerinin ülkemizde yarattığı değişim ve dönüşüm olmakla birlikte ilk bölümde insan hakları sözleşmelerinin genel yapısı başlığı altında öncelikle insan haklarının tarihsel süreçte dönüşümünü ve günümüzdeki haline nasıl evrildiği hakkında bilgi verilmiştir. İnsan haklarının hangi aşamalardan sonra pozitif hukukta yer almaya başladığı ve hangi süreçlerden geçerek tüm dünyada bu denli önemli hale geldiği açıklanmıştır. Ardından insan haklarının korunmasında uluslararası örgütlerin rolü başlığı altında ilk önce uluslararası sözleşmelerin retildeği hap mekanizma olan Birleşmiş Milletler'in insan hakları hukukunun dünya çapında bilinirliğinde oynadığı rol anlatılmış, devamında Birleşmiş Milletler bünyesinde hazırlanan, en çok bilinen insan hakları sözleşmelerinden bahsedilmiş ve denetim mekanizması olarak her sözleşme bünyesinde oluşturulan komitelerin denetim usulleri ve sözleşme dışı denetim usulleri anlatılmıştır. Aynı başlık altında bölgesel nitelikte bir örgüt olarak kurulan Avrupa Konseyi'nin yapısı anlatılmış, insan haklarının korunmasında ciddi bir etki yaratan AİHS ve denetim organı olan AİHM'den bahsedilmiştir. Akabinde Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan ülkemizin ilk imzacısı olduğu ve İstanbul'da imzalandığı için İstanbul Sözleşmesi olarak anılan, 9 yıl sonra feshedilen Kadınlara Yönelik şiddet ve Aile İçi şiddetin önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ve denetim organı hakkında bilgi verilmiştir. İnsan haklarının tüm dünyada aynı seviyede korunmuyor, tanınmıyor ve saygı gösterilmiyor olmasının en büyük sonuçlarından biri olan çekince rejimi hakkında genel bilgi verildikten sonra insan hakları sözleşmeleri bağlamında çekincenin uygulanabilirliği tartışılmış ve AİHS ile bölgesel düzeyde koruma halinde rejimin

daraltılma yolunda olduğu vurgulanmıştır. Birinci bölümde en son insan hakları sözleşmelerinin diğer uluslararası sözleşmelerden ayrıldığı noktalar üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde öncelikle insan hakları sözleşmelerinin ulusal hukuktaki yeri bakımından düalist ve monist görüşler olmak genel bir bilgi verilerek devamında ülkemizde insan hakları sözleşmelerinin hangi görüş kapsamında değerlendirildiği, anayasamızın 90. maddesi bakımından ele alınmıştır. İnsan hakları sözleşmeleri ve Türk iç hukuk ilişkisi bağlamında anayasamızın 90. maddesinin özellikle beşinci fıkrasının doktrindeki görüşler ışığında değerlendirmesi yapılmıştır. Ülkemizde insan haklarının korunmasına verilen önem ve değeri gösteren düzenlemenin fazla genel kalmasına, muğlak bırakılmasına, madde gerekçesinde dahi yeterli açıklamanın bulunmamış olmasına yönelik eleştiriler ve ülkemize kattığı değer anlatılmış olup, yine muğlak bırakıldığı için eleştirilere konu olan, 2004 yılında anayasamıza eklenen tümcenin mevcut yargı kararlarında nasıl uygulandığı karar örnekleriyle birlikte açıklanmıştır. Akabinde birinci bölümde anlatılagelen insan hakları sözleşmelerinin ülkemizde hangi tarihte kabul edildikleri, çekince konulup konulmadığı, bu sözleşmelerin ülkemizde ne durumda olduğu hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamamızın asıl konusu olan insan hakları sözleşmelerinin Türk Hukukunda oluşturduğu değişim ve dönüşümler son bölümde somut örnekleriyle incelenmiştir. İlk olarak insan hakları sözleşmelerinin dönüştürücü gücünün normaler hiyerarşisinde ilk sırada yer alan anayasamızda görünmesi amacıyla anayasal değişikliklerden bahsedilmiş, devamında kanun değişiklikleri, Anayasa Mahkemesi kararları ve özellikle Avrupa Birliği'ne kabul sürecinde ardı ardına yapılan değişikliklerle birlikte açıklanmıştır. Ülkemizdeki dönüşüm yalnızca kanunlarda veya Anayasada madde hükmünün değişmesi olarak gerçekleşmemiştir. Bunun en çarpıcı örneği İstanbul Sözleşmesi'nde belirtilen hususların ülkemizde eksikliğinin yaşandığı anlaşılarak uyarılama sayılabilecek 6284 sayılı Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un oluşturulmasıdır. Bu kanun ile doğrudan mevzuatımıza yeni bir kanun eklenerek daha önceki dar kapsamlı 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ilga edilmiştir. İstanbul Sözleşmesi, feshedilmesi sebebiyle artık anayasamızın 90. maddesi uyarınca iç hukukumuzda uygulanamayacağından 6284 sayılı kanun daha önemli hale gelmiştir. Özellikle son

dönemde tartışmalara neden olduğundan 6284 sayılı kanununun İstanbul Sözleşmesi'yle benzer ve farklı yanlarının doktrindeki görüşlerle birlikte değerlendirmesi yapılmıştır. Ardından insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerle oluşturulan komiteler raporlarının iç hukukumuzda etkisi değerlendirilmiştir. Ülkemiz insan hakları konusunda gelişimi önemseyen çağdaş toplumlar arasında yer almayı hedeflediğinden yapılan eleştirilerin ne ölçüde dikkate aldığı ve raporlardan sonra hangi değişikliklerin yapıldığı burada belirtilmiştir. Devamında AİHM kararlarının iç hukukumuzdaki dönüştürücü etkisine ilişkin olarak karar örnekleri ile birlikte eleştirilen hususlar belirtilmiş akabinde yapılan değişiklikler sırayla anlatılmıştır. Bilhassa değinilen hususlar; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra ülkemiz yargı yetkisi altında olduğuna karar veren AİHM'in bu kararına istinaden Taşınmaz Mal Komisyonu'nun kurulması, medeni hukuk ve ceza hukuku alanında yapılan önemli değişikliklerdir. Değişim ve dönüşüm hukuk yapımı politikasında da gerçekleştiğinden bu başlık altında özellikle AİHM'in ihlal kararları irdelenerek en fazla ihlal kararı verilen hususlar tespit edildikten sonra bu alanlarda iyileştirmeyi hedefleyen insan hakları eylem planlarından, dezavantajlı bireylerden engelli haklarının ülkemizde kemikleşmesi amacıyla düzenlenen politikalar ve yine çocuk haklarına yönelik politikalardan, özellikle eğitim politikasından bahsedilmiştir.

2. İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMELERİ'NİN GENEL YAPISI

2.1. İnsan Haklarının Tarihsel Dönüşümü

Hiç şüphesiz insan hakları aniden suyun taştan fışkırması şeklinde bugünkü seviyesine ulaşmamıştır.² İnsan hakları aşamalı bir şekilde gelişerek günümüzdeki haline ulaşmıştır. İnsan Hakları terimi nispeten yeni bir kökene sahiptir fakat insan hakları fikri, insan uygarlığının tarihi kadar eskidir.³ İnsan hakları, insanların salt insan oldukları için sahip olmaları gereken, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, insanlık onurunun gereği olarak sahip olmaları gereken haklar olarak düşünülebilir.⁴ Donnelly, insan onurunu, mevcut olan tüm hakların kendisinden meydana geldiğini vurgulamaktadır.⁵ Doğrudan demokrasinin ilk örneği eski Yunan sitelerinin sisteminde dahi insan hakları tam anlamıyla korunmamakta, sitede yaşayanların ancak azınlık sayılabilecek bir çoğunluğu 'vatandaş' sayılarak demokrasiye doğrudan katılmakta, eşya ve hayvanla aynı statüde görülen köleler bulunmaktaydı. Yunan siteleri içinde en demokratik olanı dahi aslında bir oligarşi niteliğindedir.⁶ Bu sistem içerisinde devletin düzenlemediği, dikte etmediği herhangi bir alan yok gibidir. Eski Çağ'ın demokrasi olarak adlandırılan siyasal rejimleri ne Yunan ne de Roma medeniyetlerinin kişi hürriyetlerini tanımadığını, ayrıcalıklı vatandaş sınıfının dahi bu hürriyetlerden tamamen yoksun bulunduğunu bize göstermektedir.⁷ Bu şekilde Yunan sitelerindeki demokrasinin günümüz demokrasisinden çok farklı olduğu bir gerçektir.

Eski Çağ sona erip Orta Çağ'a gelindiğinde tüm otoriteye sahip devletin mutlak ve sınırsız iktidarını zedeleyen, toplumsal sınıfın ön planda olduğu feodalitenin ortaya çıkmasının akabinde dönemin zenginleri yani senyörler, toprak sahipleri olarak

² Oberdorff H. (2015), *Droits de l'homme et libertes fondamentales*, Paris, LGDJ, 5. Baskı, s.55. Akt. Gözler K. (2020). *İnsan Hakları Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. 3. Baskı, s. 124.

³ Kaur, S. (2014). Historical Development of Human Rights. *Journal of Social Science Research*, 6(2), s. 996.

⁴ Ulaşan, F. (2022). Turkey's Military Intervention to the East of the Euphrates River in Northern Syria and the Legal Status in Terms of Human Rights. Z. Karacagil (Ed.). *Current Debates on Social Sciences* 9. Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 234.

⁵ Donnelly, J. (2009) Human Dignity and Human Rights. *Swiss Initiative to Commemorate the 60th Anniversary of the UDHR*, Research Project of Human Dignity, ss. 12-13. <https://www.legal-tools.org/doc/e80bda/pdf/> (Erişim Tarihi: 30/08/2023)

⁶ Bozkurt, E. (2003). *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 30.

⁷ Kapani, M. (2013). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, Yedinci Baskı, s.20.

iktidarı paylaşmışlardır.⁸ Kral ve derebeyleri gücün neredeyse tamamını kullanıyorlardı ve kral, sosyal piramidin tepesindeydi; köylüler dipteydi.⁹ Bu oluşum içerisinde feodaller, en geniş hak ve özgürlüklere sahip olup altlarında çalışan, derebeyinin toprağında üretim yapan, feodal beye bağlı ve beyliği terk etmesi yasak olan serflerin üzerinde oldukça geniş hak ve yetkiye sahiptiler.¹⁰ Bu düzende yönetilenler, yöneticilere sadakatle ve hizmet etmekle borçlu; yönetilenler de onları korumakla yükümlü idiler.¹¹ Türk Dil Kurumu sözlüğünde “derebeylik toplum düzeninde toprakla birlikte alınıp satılan köle”¹² anlamına gelen serfler için Eski Çağ’da bulunan kölelik müessesinin Orta Çağ’da feodalite ile birlikte serfliğe evrildiği söylenebilmektedir.¹³ Bu çağda feodaller ile krallar arası yaşanan güç savaşlarında galip gelen krallar otoriteyi tekrardan ellerine geçirmişler ve monarşi devrini başlatmışlardır.¹⁴ İktidarın gücünü ilahi kudretten aldığı anlayışı hakim olmuş, monarka din temelli yetkiler yüklenerek halkın daha da bağlanması sağlanmıştır.¹⁵ Bu anlayış aynı zamanda kralın sınırsız yetkilerini Tanrı’nın emir ve yasaklarına aykırı düşmeyecek şekilde kullanmasını sağlaması sebebiyle feodal dönemde iktidarın otoritesinin sistemsal olarak kısıtlamasından sonra bu sefer din temelli olarak kısıtlanmasını sağlamış olup, her ne kadar insan hakları bağlamında bireye hak ve özgürlük tanımasa da bunun yolunu açan iktidarın yetkilerinin sınırlanması düzenine alışılmasına yardımcı olmuştur.

On yedinci ve on sekizinci yüzyılda insan haklarına bakış açısında yaşanan gelişmelerden birisi tabii hukuk akımı olmuştur. İnsanın salt insan olmak sıfatıyla, doğuştan bu haklara sahip olduğu ve devlet tarafından hiçbir zaman dokunulamayacağı yolundaki ana düşüncenin sistemli bir şekilde ortaya çıkışı, tıpkı daha önceden siyasal iktidara sınır çizmek amacıyla tabii hukuka başvurulduğu gibi yine tabii hukuk fikrinden doğmuştur ancak bu sefer din temelinden sıyrılmış ve laikleşmiş bir tabii hukuk olmuştur.¹⁶ Söz konusu teorinin temelini, insanların tabiat

⁸ Gözler, s. 129.

⁹ Jones, M. J. (2010). Sources of Power and Infrastructural Conditions in Medieval Governmental Accounting, *Accounting, Organizations and Society*, 35(1), s. 86.

¹⁰ Gemalmaz, M. S. (2001). *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Beta Yayınları, s. 7.

¹¹ Kalabalık, H. (2009). *İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 41.

¹² Türk Dil Kurumu Sözlükleri <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 30/07/2022)

¹³ Bozkurt, s. 37.

¹⁴ Bozkurt s. 31.

¹⁵ Çıtak, V. (2004). *Vatandaşlık ve İnsan Hakları*. İzmir: Etki Yayınları, s. 41

¹⁶ Kapani, s. 30.

halindeyken tam ve mutlak hürriyete sahip olması, sonradan aralarında bir toplum sözleşmesi akdederek tabiat halinden ayrılmaları ve kendi iradeleri ile devleti kurmaları oluşturmaktadır.¹⁷ Buradan çıkan sonuç ise insanın devletten bağımsız olarak onun üstünde haklara sahip olmasıdır. Yani insanlara hakları devlet tarafından verilmemiştir. Kişi hakları doktrininde önemli bir yere sahip bulunan John Locke'un toplumsal sözleşme teorisinde, devlet mekanizması bulunmadan önce insanlar özgürdüler, eylemleri doğal hukuka bağlıydı, eşitlik ve özgürlük prensibi hakim konumdaydı fakat doğal hukuk insanlar tarafından göreceli olarak algılandığı şekilde sistemden vareste, herkesin kendi hakkını aradığı bir düzendi.¹⁸ İnsanın doğal özgürlüğü, yeryüzündeki herhangi bir üstün güçten özgür olmak ve insanın iradesi ya da yasama yetkisi altında olmamak, yalnızca doğa yasasına tabi olmaktır. Toplumdaki insanın özgürlüğü, devlette rıza ile tesis edilenden başka hiçbir yasama gücünün altında, ne herhangi bir iradenin egemenliğinde ne de herhangi bir yasanın kısıtlaması altında olmamalıdır.¹⁹ Bu durumdan anlaşılması gereken şey, insanlar kendilerine siyasi güç uygulayabilecekleri için insanlar doğal olarak kendi kendilerini yönetebilirler ve doğal olarak bir başkasının iradesine tabi olmadıkları için de doğal olarak özgürdürler.²⁰ Fakat doğa durumu halinde insanın insan olmaktan kaynaklanan hakları güvenlikten yoksundu, herkes kendi adaletini sağlama konumunda olduğundan düzenli ve sistemli bir otorite eksikliği bulunmaktaydı ve doğa durumu bir savaş hali değilse bile savaş durumunu dönüşme tehlikesini haizdi.²¹ Toplum sözleşmesi ile bireyler, aralarında çıkabilecek uyuşmazlıkları çözecek, tabii kanunları planlı ve etkin bir biçimde uygulayacak bir otorite kurmuşlar, ona, tabiat halinde iken sahip oldukları cezalandırma hakkını devretmişler, kurdukları otoriteye hak ve hürriyetlerinin daha iyi korunmasını yükümlülüğünü yüklemişlerdir.²² Bunun dışında Locke, siyasal iktidarın kaynağını topluluğu oluşturan bireylerin rızalarına dayandırarak egemenliğin halka ait olduğu vurgusu yapmış ve önemli olanın insanların kendi rızalarıyla ortaya çıkardıkları

¹⁷ Gözler, s. 133.

¹⁸ Torun, Y. (2011). *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*. Ankara : Orion Kitabevi, s. 146.

¹⁹ Locke, J. (1823) *Two Treatises of Government*, from *The Works of John Locke*. A New Edition, Corrected. In Ten Volumes. Vol. V.: McMaster University Archive of the History of Economic Thought: London, s. 114.

²⁰ Tully, J. (1993). *An Approach to Political Philosophy: Locke in Contexts*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 159.

²¹ Torun, s. 150.

²² Kapani, s. 32.

siyasi otoriteye bağılı olarak birlikte yaşamaya karar kılmaları olduğunu belirtmiştir.²³ Locke kısaca, insanların kendilerini tabii özgürlüğünden yoksun kılarak sivil toplumun sınırlamaları içine koymasının tek nedeninin, bireylerin birbirleriyle rahat, emniyetli ve sulh içinde bir hayat sürdürmeleri, mülkiyetlerinin emniyeti ve dışarıya karşı güvenliğe sahip oldukları bir topluma katılma konusundaki anlaşmaları olduğunu ifade etmektedir.²⁴

Tabiat hali ve toplum sözleşmesi hipotezlerinden yola çıkılarak üretilen hipotezlere karşı Kapani tabii hukuk ekolünü, insanların devletten önce üstün haklara sahip olduklarını vurgulaması açısından insanlık tarihinde yeni bir çıkış açılmasına sebep olmuş ise de ortaya çıkış noktası yani insanların tabiat hali denen bir dönemde tek başına yaşadıkları konusunu tarih, sosyoloji, antropoloji gibi bilimlerin verileri ışığında gerçek olmadığı yönünde; diğer taraftan sözleşme fikrinin toplu yaşamakta olan insanların aklına gelebilecek bir kavram olduğunu, sözleşmenin toplum hayatının bir ürünü olduğunu, hak kavramının da insanların toplu yaşamlarında sahip olacakları bir kavram olduğunu çünkü hakkın, diğer insanlarla ilişki halinde, onlara karşı ileri sürülebilecek bir iddia ve isteğı ifade ettiğı yönünde eleştirmiştir.²⁵ Bu şekilde tabiat hali ve toplum sözleşmesi rasyonel düşünce tarafından kabul edilmeyince kişi hak ve hürriyetlerine yeni bir temel olarak, hak ve hürriyetlerini doğrudan insanın yaradılışından kaynaklı olarak irade sahibi, hür oluşundan ve devletin temel yapıcı unsuru bulunuşu ile birlikte ferdiyetçi doktrin alınmıştır.²⁶ 1789 Fransız İhtilalinden sonra insan haklarının temelini açıklamakta tabii hak doktrini ile değil, yalnız başına fert esas alınarak aslolanın birey olduğu, bireyin hak ve menfaatlerinin toplumun hak ve menfaatlerinden üstün olduğu anlayışı egemen olmuştur.²⁷ Belirtmekte fayda vardır ki, bireyin özgürlükleri mutlak özgürlük değildir. Temel hak ve özgürlükleri koruyan uluslararası düzenlemelerde insan hakları listelendikten sonra sınırlama sebepleri de sayılmıştır zira özgürlüklerin toplumdaki diğer özgürlüklerle bağdaşması gerekmektedir.²⁸

²³ Çilingir, L. (2019). Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı. *Temâşâ Felsefe Dergisi*, 11, s. 40.

²⁴ Locke, J. (1980). *Second Treatise of Government*. C. B. Macpherson, (Ed.). Hackett Publishing.

²⁵ Kapani, ss. 38-39.

²⁶ Kapani, ss. 39 – 40.

²⁷ Gözler, ss. 134 – 135.

²⁸ Clapham, A. (2010). *İnsan Hakları*, Ankara: Dost Yayınları. 1. Baskı. s. 134 vd.

1215 yılında İngiliz kralı tarafından imzalanan ve Latince ‘Büyük Sözleşme, Büyük Ferman’ anlamına gelen Magna Carta²⁹ kralın bazı yetkilerinden feragat etmesini, var olan yetkilerinin kanunlarla düzenlenmesini sağlamış, kralın sonsuz olan yetkilerini halk ve din adamları adına sınırlandırmış, hukukun üstünlüğüne vurgu yapmıştır. Özellikle, Magna Carta, baronlar ve üst düzey din adamları tarafından hazırlanmıştır ve bu fermanla kilisenin ulusal ve uluslararası ruhani etkisi vardır.³⁰ Magna Carta, 39. ve 40. maddeleri ile birlikte kişisel özgürlüklerin kaynağı haline gelmiştir.³¹

Magna Carta’nın³² 39. maddesi keyfi uygulamaları bertaraf ederek temsilsiz vergilendirme olmaması, suçsuz tutuklanmama, jüri tarafından yargılanma hakkı, gibi ilkelerin temeli olarak değerlendirilebilmektedir.³³ 40. madde ise hak ve adaletin kimseye satılamayacağı, hiç kimsenin hak ve adaletten mahrum bırakılamayacağı ve hak ve adaletin geciktirilemeyeceğini hüküm altına almıştır. Bu yönüyle hukuk devletinin temelini de oluşturmuştur. Her ne kadar ferman, dönemin feodallerine geniş hak ve yetkiler sağlayarak feodallerin kral karşısındaki hak ve yetkilerini garanti edip İngiliz halkının büyük bir bölümünü oluşturan serflerin hukuki durumunu değiştirmemiş ise de fermanın dönemi nazara alındığında kralın kendi yetkilerinin sınırlandırılmasını ve hukukun üstünlüğünü kabul etmesi büyük bir gelişmedir. Orta Çağ’da insan haklarının gelişiminde önemli bir adım olan Magna Carta, kişi hak ve hürriyetlerini soyut bir kavram olmaktan kurtararak hukukî ve siyasal bir sistem içinde hayata geçirilmesini, şekillendirilmesini sağlayan düzenin temel taşı ve kendisinden sonraki düzenlemelere örnek bir metin olarak kabul edilmektedir.³⁴

Magna Carta kendisinden sonra kabul edilen fermanlara, sözleşmelere içerik olarak öncülük etmiştir. Bunlardan bazıları; 1689 Tarihli Haklar Bildirisi (Bill Of Rights), 4 Temmuz 1776 Tarihli Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirisi, 17 Eylül 1787 Tarihli Birleşik Devletler Anayasası, 26 Ağustos 1789 Tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş

²⁹ Magna Carta. Tam metin için bkz: <https://hukukbook.com/magna-carta/> (Erişim Tarihi: 30/07/2022)

³⁰ Drew, K. F. (2004). Magna Carta. London: Greenwood Publishing.

³¹ Radin, M. (1947), Myth of Magna Carta, Harvard Law Review, 60(7), s. 1060.

³² Fermanın latince metni için bkz: Jennings, I. (1965). *Magna Carta*, Private Publication, First Edition, s. 44.

³³ Dereköy, S. (2018). Magna Carta (Büyük Ferman) Bir Magna Sancta (Büyük Kutsal) Mı?. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 56, s. 158.

³⁴ İlal, E. (2011). Magna Carta . *Journal of Istanbul University Law Faculty* , 34(1-4), s. 210. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9088/113508> (Erişim Tarihi: 31/07/2022)

Hakları Bildirisi'dir. Her ne kadar Magna Carta İngiltere'de imzalanan bir ferman ise de bahsedildiği üzere tüm dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Bu nedenle de, Magna Carta, 2009 yılının Temmuz ayında UNESCO tarafından "Dünya Mirası" olarak kabul edilmiştir.³⁵

Kronolojik açıdan bakıldığında İngiltere'de Magna Carta ile başlayan insan haklarını savunma güdüsü yine İngiltere'de 1689'da parlamento tarafından kabul edilen Bill of Rights ile devam etmiştir. Bill of Rights, kralın parlamentoyu kontrol etmekte kullandığı araçları ortadan kaldırmayı amaçlamakta ve anayasal olarak sınırlandırılmış bir monarşi arzulamaktaydı.³⁶ 17. yüzyılda vergi mükelleflerinin seçtikleri temsilcilerden oluşan parlamentonun krala karşı, onun yetkilerini sınırlamaya dönük mücadele, anayasal devletin doğuşunu kalıcılaştırmakla beraber keyfi iktidara karşı direnme hakkını meşrulaştırmıştır.³⁷ Bu belge ile kralın dini konulara müdahale etmek için yargı teşkilatı kurması ve kanunsuz vergi toplaması yasaklanmış, dilekçe hakkı bir yurttaşlık hakkı olarak yer almış, siyasi, mali ve idari etkinliklerde parlamentonun krala karşı üstünlüğü tanınmış, parlamentonun kral karşısında korunmasını sağlamak amacıyla yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı kabul edilerek parlamento üyelerinin güvenliği sağlanmış, bu cihetle parlamento devletin en önemli organı haline gelerek bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin kralın keyfi uygulamaları ile zarar görmesi engellemeye çalışılmıştır.³⁸

İnsan haklarının anayasalarda yer almasıyla birlikte insan hakları artık pozitif hukuka girmeye başlamıştır. İnsan haklarının anayasallaşması sürecindeki ilk adımlar Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından atılmıştır.³⁹ Yaygın bir görüş doktrinin dayandığı felsefi inanç ilk resmi ifadesini 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde bulduğunu savunmaktadır ancak bu görüş gerçeklere uygun değildir zira kronolojik açıdan Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nden önce gelen 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Anayasası ve bu Anayasanın başına konmuş

³⁵ Ardley, B. ve Voase, R. (2013). Magna Carta: repositioning the secular as "Sacred". *International Journal of Heritage Studies*, 19(4), ss. 341-352.

³⁶ Fitzgerald, P. L. (1982). An English Bill of Rights? Some Observations from Her Majesty's Former Colonies in America. *Georgetown Law Journal*, 70(5), s. 1234; Rutland, R. A. (1955). *The Birth of the Bill of Rights 1776-1791*, Northeastern Univ. Press.

³⁷ Doğan, İ. (2020). *İnsan Hakları Hukuku*. 4. Baskı, Ankara: Astana Yayınları, s. 100.

³⁸ Doğan, s. 100 - 101.

³⁹ Karaosmanoğlu, F. (2012). *İnsan Hakları*, Ankara: Seçkin Yayınevi, İkinci Baskı, s. 85.

olan Haklar Bildirisi vardır.⁴⁰ Bu bildiri ana vatan İngiltere'ye karşı isyan başlatan vergi mükelleflerinden biri olan Virginia kolonisinin anayasası olmakla birlikte bir manifesto niteliği taşımaktadır.⁴¹ Bildiriye göre tüm insanlar eşit yaratılmışlardır, Tanrı insanlara devredilemez ve vazgeçilemez bazı haklar bahsetmiştir ve bu hakların temelinde de yaşama, özgürlük ve mutluluğun aranması yer alır.⁴² Burada Locke'un birey temelli toplum sözleşmesi doktrininden bahsederken açıklanan hususa uygun şekilde hareket edildiği, insan hakları temellerinin oluşmasında tabii hukuk doktrininin etkin bir rol aldığı söylenebilmektedir. Amerikan Bağımsızlık Bildirisi, Amerikan demokrasisinin temel düşüncelerini içerir ve temelde sonraki yıllardaki gelişmeler bu bildiriden esinlenilerek düzenlenmiştir⁴³. Bağımsızlık Bildirisi esasen tabii haklar teorisini ferdi rızaya dayanmış olan hükümet otoritesi anlayışıyla bağlantılı duruma getirmektedir.⁴⁴ Bu gelişmeyi 1787 tarihli Amerikan Anayasası takip etmiştir. Amerikan Anayasası çeşitli değişikliklere rağmen bugüne kadar yürürlükte kalabilen en uzun ömürlü anayasadır.⁴⁵ İngiliz insan hakları belgeleri ile Amerikan insan hakları belgeleri arasındaki fark göze çarpmaktadır. İngiliz insan hakları belgelerinde güncel problemlerin ve toplumsal bunalımların çözümüne yönelik bir çaba bulunmakta iken Amerikan insan hakları belgeleri daha evrenseldir zira bu belgelerde 18. yüzyılın doğal hukuk felsefesini ve özellikle Locke'un liberal görüşlerinin izlerini bulmak mümkündür.⁴⁶

İnsan haklarının bilinmesine ve benimsenmesine önemli bir katkı sağlayan Fransız İhtilali'nin ortaya çıkışından önce, dönemin düzeninde Fransa'nın resmi yapısı, birinci derecede rahipler, ikinci derecede aristokratlar ve üçüncü derecede burjuvazi ve köylüler olmak üzere üç tabakadan oluşmaktaydı.⁴⁷ Oldukça yankı uyandıran ve Fransız İhtilali'nin ilk belgesi niteliğini taşıyan 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi, kendinden önce devleti ele alan eserlerden farklıdır. Zira söz konusu bildiriyi önceki toplum – devlet temalı eserlerden ayıran özelliği insanın

⁴⁰ Kapani, ss. 43 – 44 .

⁴¹ Doğan, s.108, Kapani, s. 44.

⁴² Karaosmanoğlu, s. 86.

⁴³ Zuckert, M. P. (1996). *The Natural Rights Republic Studies in the Foundation of the American Political Tradition*. Indiana: University of Notre Dame Press, s. 14.

⁴⁴ Hamowy, R. (2000). *The Declaration of Independence, A Companion to the American Revolution*. Malden and London: Blackwell Publishers, ss. 258-259.

⁴⁵ Mumcu, A. (1992). *İnsan Hakları & Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Savaş Yayınevi, s. 64.

⁴⁶ Doğan, ss. 107 – 108.

⁴⁷ Geçgin, T. T. (2012). *Rousseau'nın Toplum Sözleşmesinin Fransız İhtilali Üzerindeki Etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.. s. 69.

her konuda başat aktör olması şeklinde yansıttığı bireyci görüş olup, devleti insana haklarını bahşeden değil yalnızca bu hakları açıklayan olarak görmesidir.⁴⁸

Fransız ihtilalcileri tıpkı tabii haklar doktrinini dile getirerek insanların sadece insan olmasından kaynaklı doğal, vazgeçilmez, zamanaşımına uğramaz ve dokunulmaz haklarının bulunduğunu ilan etmişlerdir.⁴⁹ Bildiri, siyasal otoritenin varlık amacını insan haklarının güvenilir bir şekilde uygulanmasını sağlamak olarak düzenleyerek bir nevi temelde birey için devlet anlayışını barındırmaktadır. Bildirinin temelinde yatan aşırı ferdiyetçi yapısı, bireyin sahip olduğu negatif hakların öne sürülmesi, yalnızca bireyin ön planda olduğu düzen, varoluş gereği sosyal olan insanın fitratına uygun düşmemektedir. Kanımızca insanı kutsallaştıran ve doğuştan gelen hakları olduğu iddia edilen insan için bu haklara sahip olması yalnız başına yeterli değildir, bu hakların kullanması, insanın hayatını kolaylaştırması yani somutlaşması da gerekir. Devletin dokunamayacağı haklara sahip olmak insan için içi boş bir hürriyet anlamına gelmektedir ve bu durum insanın hayatını kolaylaştırmayacak bilakis diğer insanlar arasında ezilmesine yol açacaktır. İşte burada devreye devlet girecektir. Şöyle ki; devlet, fertlerin hak ve hürriyetlerine gerçekleştirmek, onlara pratik bir değer kazandırmak ve onları herkesçe yararlanılabilir bir hale sokmak görevini üstlenmiştir.⁵⁰ Duruma farklı bir perspektiften bakan Donnelly, siyasal yönetimin ve toplumsal yaşamın şartlarının belirlenmesi amacına matuf olarak insan haklarını yaratıldığını ifade etmektedir.⁵¹

Fransa'da 1789 bildirisinin ardından 1793 Anayasasının başına eklenen ikinci İnsan ve Yurttaş Haklar Bildirisi ile 1848 tarihli Anayasasının ortak özellikleri ilk defa sosyal haklara yer vermeleridir.⁵² 1848 Fransız Anayasası sosyal hak ve sosyal hukuk anlayışını geniş ölçüde yansıtmış olup, devletin her yurttaşın refahını artırmak, devletin yurttaş kardeşçe yardımda bulunmak işsizlere iş bulmak, yoksulları korumak, ücretsiz ilköğrenim, toplumun kimsesi bulunmayan çocuklarla geçimini sağlayamayan sakatlara ve yaşlılara yardım edeceği gibi bazı maddelerinde kişi hakları kavramı ve devlete düşen görevler ödevler bakımından yeni görüşler

⁴⁸ Arslan, A. (2013). Fransız Devrimi ve 1789 İnsan Hakları Bildirisi, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Dergisi*, Birikimler 4, s. 26.

⁴⁹ Arslan, s. 26.

⁵⁰ Kapani, s. 52.

⁵¹ Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. (Çev.: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut). Ankara: Yetkin Yayınları, s. 174.

⁵² Kalabalık, s. 46.

getirmiştir.⁵³ Artık sosyal devlet kavramı dönemi olacaktır yani bir kenarda insan haklarına saygı duyan devlet değil, tabiri caizse sahada, insan hak ve özgürlüklerinin yaşamasını sağlayan devlet olacaktır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşı sonucunda ortaya çıkan acı tablo insanlar arasında eşitliği sağlamak amacıyla, insan haklarına saygılı bir düzenin kurularak devam ettirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.⁵⁴ Bu şekilde insan hakları uluslararası bir dava haline gelmeye başlamış olup dünya çapındaki ilk büyük ifadesini ABD Başkanı Franklin Delano Roosevelt'in 6 Ocak 1941 tarihinde, insanlığın söz ve ifade hürriyeti, vicdan hürriyeti, yoksulluktan kurtulma hürriyeti, korkudan kurtulma hürriyetinden ibaret dört özgürlük üzerine kurulmuş bir dünya düzeninin olacağı günü beklediğini anlatan demecinde bulmuştur.⁵⁵ Bu tarihten sonra yapılan çalışmalar neticesinde 1945 yılında İkinci Dünya Savaşının hemen ardından uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla 51 devletin katılımı ile Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur.

2.2. İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Örgütlerin Rolü

2.2.1. Birleşmiş Milletler

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan, uluslararası barış ve güvenliği korumaya çalışan ülkemiz de dahil olmak üzere 51 ülkenin katılımıyla 1945 yılında kurulan BM, birçok insan hakları sözleşmesini bünyesinde barındırdığından insan hakları sözleşmelerinin üretildiği hap mekanizma olarak da anılabilmektedir. Yaşanan iki büyük savaşın ardından tekrar bir savaş yaşanmaması, uluslararası barış ortamının istikrarlı şekilde sağlanması küresel bir örgüt olan BM'nin temel amacı olmuş, 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Sözleşmesi Amaç ve İlkeleri'ni belirten ilk dört madde arasında da BM'nin, ayrım gözetmeksizin insan hakları ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilmesinde ve güçlendirilmesinde milletlerarası iş birliğinin sağlanması olduğu belirtilmiştir.⁵⁶ BM'nin kurulmasıyla birlikte tabiri caizse insan haklarının yükselme devri başlamıştır. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 1.

⁵³ Kapani, s. 55.

⁵⁴ Gürbüz, R. (2018). *İnsan Hakları ve Demokratikleşme*. İstanbul: Umuttepe Yayınları. 3. Baskı, s. 59.

⁵⁵ Aybay, R. (2017). *İnsan Hakları Hukuku*. İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları. 3. Baskı, s. 47.

⁵⁶ Topal, A. H. (2004). Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması. *Mevzuat Dergisi*, 7(83) <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/11a/01.htm> (Erişim Tarihi: 02/08/2022)

maddesinde kuruluşun amaçları olarak, “Milletlerarasında, milletlerin hak eşitliği prensipine ve kendi mukadderatlarını kendilerinin tâyin hakkına saygı üzerine kurulmuş dostane münasebetler geliştirmek ve dünya barışının sağlamlaştırılması için elverişli her türlü diğer tedbirleri almak”⁵⁷ gösterilmiş, insan hak ve temel hürriyetlerine saygının geliştirilmesine, insanların ve haklarının eşitliğine vurgu yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nin amaçları kısmında ve içeriğinde insan haklarına vurgu yapılmış ise de bu hak ve hürriyetlerin şumulunun ne olacağı hususunda herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Yani Birleşmiş Milletler Andlaşması’nın bir insan hakları kataloğu bulunmamaktadır.⁵⁸ Bu eksiklik bağlamında insan hakları kavramının Birleşmiş Milletler Sözleşmesi’nde muğlak kaldığı söylenebilmektedir.

İnsan hakları ile ilgili düzenlemelerin ülkelerin gelişmişlik düzeyinde oldukça etkili olduğu günümüz dünyasında Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, insan haklarının dünya çapında korunması ve saygı duyulması açısından dönüm noktasıdır. Çünkü insan hakları kavramının milletlerarası hukuk seviyesinde genel bir biçimde değerlendirilmesi ancak Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile olmuştur.⁵⁹

BM organları; taraf ülkelerin birer temsilci göndermesi ile oluşan, kuruluş amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını engelleyecek durumların ortadan kaldırılması sağlamak ve uluslararası iş birliği hususlarını sonuca bağlayan Genel Kurul; aynı amaçları sağlanması için askeri önlemler almak, saldırı tehlikesi halinde yaptırım uygulamak Uluslararası Adalet Divanı’na üye seçmek gibi spesifik görevleri olan, beşi daimi olmak üzere on beş üyeden oluşan Güvenlik Konseyi; Genel Kurul tarafından üç yıllığına seçilen 54 üyeden oluşan, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel konularda ülkelere tavsiye oluşturan Ekonomik ve Sosyal Konsey; kendi kendini idare edemeyen yerlerin yönetilmesi amacıyla kurulan ancak 1 Kasım 1974 yılında faaliyetleri askıya alınan, ardından prosedür kuralları değiştirilen Vesayet Konseyi; devletler tarafından önüne getirilen hukuki ihtilafları çözmek, BM’nin diğer organlarının hukuki sorunlarını çözmek amacıyla kurulan, 15 yargıçtan

⁵⁷Sanfransisko’da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 6092, (24 Ağustos 1945), Kanun no: 4801. Erişim 31/07/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf>

⁵⁸ Bozkurt, s. 57.

⁵⁹ Pazarcı, s. 191.

oluşan, Hollanda'nın Lahey şehrinde yer alan Uluslararası Adalet Divanı; örgütün ve organlarının günlük işlerini yürüten, bünyesinde çok sayıda personel barındıran Sekreteryadır.⁶⁰

İnsan haklarının korunması ve uluslararası barışın sağlanması arasında güçlü bir bağlantı bulunmakla birlikte, insan haklarına saygı duyulmaması halinde ulusal devletlerin istikrarı bozulacak bu sebeple de uluslararası güvenlik dolaylı olarak tehlikeye girecektir.⁶¹ Devletlerin istikrarını sağlayarak sulh ortamını sağlamak amacıyla insan haklarının güvence altına alınması ve korunması ancak uluslararası araçlarla mümkündür. Zira uluslararası enstrümanlarca hazırlanan sözleşmeleri yerine getirme taahhüdü verildiğinden bu şekilde ideolojik kaygılar güdülmeksizin kurallara uyulması daha olası görünmektedir. Bu aşamada da devreye insan hakları sözleşmelerin üretildiği hap mekanizma olan BM girmekte ve geniş bir perspektif çerçevesinde herkese hitap edecek şekilde insan haklarının uluslararasılaşmasını sağlayarak dünya barışının korunmasında, insanın üstün tutularak haklarının korunmasında lider rolü oynamaktadır.

Taraf devletlerin BM bünyesinde hazırlanan insan hakları sözleşmelerinden birine taraf olmakla yüklendikleri yükümlülüklerden en önemlisi taraf olunan sözleşmede düzenlenmiş bulunan hak ve özgürlüklerin taraf devletin yargı yetkisi altında bulunan her bireye tanınması ve her bireyin bu hak ve özgürlüklerden faydalanabilmesinin taraf devlet tarafından sağlanmasıdır. Taraf devlet tarafından bahsedilen bu yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesi amacıyla insan hakları sözleşmeleri ile birer sözleşme organı kurulması uygun görülmüştür.⁶² BM bünyesinde hazırlanan her sözleşmenin hemen hemen hepsi ilgili sözleşmeye uyulup uyulmadığını izleyen ve denetleyen bazı kurum ve mekanizmalar öngörmüştür.⁶³ Sözleşme içi sistem olarak adlandırılan bu mekanizma dayanağını bir

⁶⁰Altınır, B. (2014). Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), s. 5.

⁶¹ Martenson, J. (1992). *İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletler'in Rolü, İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve TBMM Sempozyumu*. Ankara: T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, s. 156.

⁶² Mertus, J. (2005). *The United Nations and Human Rights: A Guide For A New Era*, Routledge, First Edition, s. 64

⁶³ Çatal, B. (2018). İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2), s. 82.

sözleşmenin onaylanmasından ve sözleşmeyle düzenlenen özel denetim organının yetkisinin tanınmasından almaktadır.⁶⁴

Sözleşmelerin uygulanmasını denetleme sorumluluğunu üstlenen komite adı verilen bu mekanizmalar, insan hakları ihlali isnat edilen devletlere ve bireylere yönelik şikâyetleri değerlendiren yargı-dışı mekanizmalardır.⁶⁵ Komiteler tarafından yürütülen etkinlik yargılama yapmak veya hüküm vermek gibi sert bir şekilde değil; tavsiyede bulunma, görüş verme, yönlendirme, uzlaştırma, teknik düzeyde bilgi sağlama gibi daha yumuşak yöntemler şeklinde gerçekleşmektedir.⁶⁶ Taraf devletler sözleşmeleri imzaladıklarında rapor sunma yükümlülüğü altına girdiklerinden komiteler sunulan bu raporları incelerler.⁶⁷ Aynı zamanda komiteler, bireylerin ve devletlerin şikayetlerini değerlendirerek insan hakları ihlalinin gerçekleşip gerçekleşmediği yönünde görüş bildirirler fakat bazı sözleşmelerde özel olarak komitelere ağır ve sistematik bir ihlal durumunda ilgili yere temsilci göndererek ilgili devlet hakkında soruşturma başlatabilme yetkisi verilmiştir.⁶⁸ Bunun dışında komitelerin faaliyet alanları sözleşmeye taraf devletlerin iradesi ile sınırlı olup, bir devlet aleyhine başvurulabilmesi için o devletin komitelerin yetkisini tanımış olması gerekmektedir.⁶⁹ BM tarafından gerçekleştirilen denetimler sadece ilgili sözleşmeye has komiteler tarafından yapılmamakta olup sözleşme dışı denetim usulleri de mevcuttur.

BM tarafından çok sayıda insan hakları sözleşmesi kabul edilmiştir.⁷⁰ Metnin bu bölümünde BM tarafından üstlenilen insan haklarının korunması görevi kapsamında oluşturulan ön plana çıkmış sözleşmeler ve denetimin temel aracı olan komitelerden, akabinde de sözleşme dışı denetim denetim usullerinden bahsedilecektir.

⁶⁴ Doğan, İ. (2015). *İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Astana Yayınları, s. 282.

⁶⁵ Kalabalık, s. 372.

⁶⁶ Aybay, s. 59.

⁶⁷ Atak, S. (2006). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri'nde Öngörülen Denetim Yöntemleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), s. 92.

⁶⁸ Bozkurt, ss. 61, 92.

⁶⁹ Kalabalık, s.372

⁷⁰ Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen tüm insan hakları sözleşmelerinin listesi için bkz: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>, (Erişim Tarihi, 11/09/2022)

2.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

İlk kez insan haklarının uluslararası olarak tanındığı bir mekanizmada, ortak bir anlayışın oluşturulması, ulusal olarak devletlerce tanınabilmesi için insan haklarının net bir şekilde anlaşılması gerektiğinden yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyularak 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirisi⁷¹ (İHEB) kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra temel insan haklarının devletler düzeyinde tanınmasında itici güç olan ve 1948 yılında ilan edilen İHEB'in ilk maddesinde insanın onurlu bir varlık olduğu belirtilmiştir⁷². Bir güvence sistemi barındırmayan ve üye devletlerden bu hakların dünyaca gerçekten tanınması ve uygulanmasını sağlamaya çabalamalarını isteyen İHEB, iki grup insan hakkını kapsamaktadır: 1) Kişisel haklar ve siyasi özgürlükler 2) Ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar.⁷³ Belirtmek gerekir ki İHEB hukuki açıdan bağlayıcılığı haiz değildir ancak bildiride belirtilmiş prensiplerin Adalet Divanı Statüsü'nün⁷⁴ 38/1/c-b bentlerinde hukukun uygar uluslar tarafından benimsenmiş genel ilkelerinden olduğu ve uluslararası teamül hukukundan sayılması gerektiğine yönelik görüşlerle İHEB'e bağlayıcılık tanınmaya çalışılmıştır.⁷⁵ İnsan hakları standartlarının dünya çapında gündeme gelmesi İHEB sayesinde olması nedeniyle İHEB, siyasi ve ahlaki bakımdan büyük bir saygı elde etmiş ve büyük çoğunlukla içeriği uluslararası teamül hukuku haline gelmiştir.⁷⁶ Bu anlamda birçok hükmü bağlayıcıdır.

Yüksek düzeyde siyasallaşma dolayısıyla eleştirilere konu olan, İHEB'in, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin ve Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin taslaklarını hazırlamış bulunan Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK) tarafından 1946'da kurulan İnsan Hakları Komisyonu kaldırılmış ve yerine geçmek üzere 15 Mart 2006'da Genel Kurul kararıyla İnsan

⁷¹ 119 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10/12/1948 Tarihli ve 217 (111) Sayılı Kararıyla Kabul Edilen İlişik İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Resmî Gazete İle Yayınlanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, Resmi Gazete, 7217 (27/05/1949), Erişim 10/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>

⁷² Ulaşan, F. (2023). The Decision Of No Ground For Investigation on the Basis of Right Not to Be Labelled as Criminal and Presumption of Innocence in the Scope of Human Rights, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), s. 240.

⁷³ Pazarcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi. 14. Bası, s. 223.

⁷⁴ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün İnsan Hakları Daire Başkanlığı orijinal çeviri tam metni için bkz: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf (Erişim Tarihi: 02/08/2022)

⁷⁵ Aybay, s. 59.

⁷⁶ Doğan, s. 168.

Hakları Konseyi kurulmuştur.⁷⁷ BM sisteminde bulunan, dünya genelinde insan haklarının güvence altına alınmasını, geliştirilmesini sağlamaktan, insan hakları ihlalleri ile ilgili tavsiyeler vermekten sorumlu organ olan Konsey'in, yerini almış olduğu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'ndan farklı olarak, BM Genel Kurulu'na bağlı bir sistem olarak düzenlenmesi ve bu sayede yüksek bir mertebeye sahip olması önem teşkil etmektedir.⁷⁸ 2007 tarihinde insan haklarının güvenilir bir şekilde ispatlanmış ihlallerini değerlendirmek amacıyla yeni bir şikâyet prosedürü oluşturulmuştur.⁷⁹ Her ne kadar İHEB metni ile birlikte bir denetim mekanizması oluşturulmamış ise de İHEB'de güvence altına alınan insan haklarının ihlali durumunda İnsan Hakları Komisyonu yerine kurulan ve ondan daha yüksek statüye sahip İnsan Hakları Konseyi bünyesinde şikâyet prosedürü işletilebilecektir. Etkinliği tartışmalı olsa da bir denetim mekanizması içeren İHEB, insan haklarının korunması düşüncesinin yerleşmesinde bir dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir.⁸⁰ Çünkü BM bünyesinde daha sonra ihdas edilen sözleşmelerde, İHEB'in kabul edildiği 1948 yılından sonra yapılmış olan yasalarda ve anayasalarda bu bildiriden ilham alındığını söylemek mümkündür. Örneğin Cezayir (1963), Ruanda (1962), Burundi (1962), Senegal (1963), Dahomey (1964) anayasalarının "Giriş" bölümlerinde, 1 Aralık 1995 tarihli Bosna Hersek Anayasası'nın "Başlangıç" bölümünde İHEB'e atıflar bulunmaktadır.⁸¹

Bu kapsamda 1948 yılında İHEB, kabulünün ardından teknik hukuk yönünden bağlayıcı niteliği haiz olmasa da insan haklarının korunması ve tanınması açısından, kendinden sonraki tüm düzenlemelere temel oluşturmuş; işkence yasağı gibi belli başlı hükümleri de uluslararası hukukta 'buyruk kural' yani *jus cogens* niteliği kazanmıştır.⁸² İHEB'in kendisinden sonraki BM'nin öncülük ettiği sözleşmelere, başka insan hakları sözleşmelerine ve ülkelerin Anayasalarına temel teşkil ediyor olması, bildirinin 'yön gösterici', 'ilkeler belirleyici' bir belge olduğunun göstergesidir.⁸³ Belirtmek gerekir ki *jus cogens*; devletlerce benimsenmiş, tüm devletlerin uymakla mükellef olduğu, aykırı hiçbir kural konulamayan kurallar

⁷⁷ Doğan, ss. 182 – 183.

⁷⁸ Ulutaş, A. (2021). BM İnsan Hakları Mekanizmaları ve Belgelerinde Düşünce ve İfade Özgürlüğü. *Ombudsman Akademik*, 7(13), s. 199.

⁷⁹ Ulutaş, s. 206.

⁸⁰ Doğan, s. 168.

⁸¹ Aybay, s. 52.

⁸² Aybay, s. 50.

⁸³ Bozkurt, s. 60.

bütünüdür.⁸⁴ Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53. maddesine göre, “Bu sözleşme bakımından, genel uluslararası hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak uluslararası devletler topluluğunca, kendisinden sapılmasına hiçbir biçimde izin verilmeyen ve sadece aynı nitelikteki genel uluslararası hukukun yeni bir normu tarafından değiştirilebilecek bir norm olarak kabul edilmiş ve tanınmış normdur” açıklaması ile *jus cogens* terimi, madde başlığında, parantez içinde genel uluslararası hukukun emredici bir normunu ifade etmek için kullanılmıştır.⁸⁵ Ancak İHEB'in bazı maddelerinin *jus cogens* olup olmadığı konusunda doktrinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Bozkurt, İHEB'in bağlayıcı niteliğini haiz olmadığını, bilakis tavsiye niteliğinde olduğunu, doktrinde bildiride konusu geçen hakların *jus cogens* niteliğinde kurallar olduğuna dair görüşler bulunsada belli sınırlamalar getirilmesi olası olan insan haklarının hukuki açıdan *jus cogens* niteliğinde olmadığını düşünmektedir.⁸⁶ Öte yandan Aybay İHEB'in teknik hukuk açısından bağlayıcı niteliğini haiz olmadığını ancak insan haklarının dünyada tanınması ve korunması açısından büyük önem arz ettiğini ve kendisinden sonraki çalışmalara temel olduğunu belirterek işkence yasağı gibi bazı hükümlerinin *jus cogens* niteliği taşıdığının üzerinde durmuştur.⁸⁷ Uluslararası hukuka insan hakları konusunda önemli katkıları olan BM'nin, bu konuda ‘dönüm noktası’ olarak nitelediğimiz, başka birçok uluslararası sözleşmeye kılavuzluk eden İHEB'in bazı kurallarının *jus cogens* niteliğinde kabul edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki BM, dünya ülkeleriyle insan haklarının korunmasına, bu haklara karşı saygı gösterilmesi ve iş birliğinin sağlanması konusunda etkili bir mekanizma olmuş, yayımladığı bildirilerle de bu hususların nasıl gerçekleşeceğine dair yol göstermiş, aynı zamanda da devletleri birtakım hususlarda sınırlamıştır. Çünkü *jus cogens* kuralları devletlerin sözleşme serbestisini sınırlamaktadır. Böylece, aşağı yukarı bütün ulusal hukuk düzenlerinde konusu ahlaka aykırı olan sözleşmelerin batıl sayılmasında olduğu gibi,

⁸⁴ Pazarcı, s. 81.

⁸⁵ Robledo, Antonio Gómez: “Le Ius Cogens International: sa genèse, sa nature, ses fonctions”, RCADI, Vol. 172, 1981 – III, ss. 89-92 Akt., Başkaracaoğlu E. (2011). *Uluslararası Hukukta “Jus cogens” (Emredici Kurallar)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, ss. 33-34.

⁸⁶ Bozkurt, ss. 59-60.

⁸⁷ Aybay s. 50.

uluslararası hukukta da uluslararası toplumun ana değerlerine uygun olmayan sözleşmelerin düzenlenmesi ve uygulanmasının önüne geçilmek istenmektedir.⁸⁸

İHEB'in kabulünden sonra devletlere sorumluluk yükleyecek, insan haklarının ihlal edilip edilmediğini inceleyecek bir denetim mekanizması ihtiyacı peyda olmuştur. İhtiyaç nedeniyle 1948'de bir sözleşme hazırlama girişiminde bulunan İnsan Hakları Komisyonu, İHEB'in yapılış sürecini de etkilemiş olan siyasi ortam ve soğuk savaşın neden olduğu kutuplaşmanın etkileriyle uzun süren bir hazırlık dönemi geçirmiştir.⁸⁹ Başka bir deyişle İnsan Hakları Komisyonu taslak oluşturmaya çalışmış ancak dönemin Doğu ve Batı bloğu arasında insan hakları anlayışı arasındaki farklılıklar yüzünden süreç uzamıştır.⁹⁰ Uzun bir kabul sürecinden sonra 1966 yılında ikiz sözleşmeler olarak anılan, birinci kuşak haklar şeklinde tanımlanan inanç özgürlüğü, ifade özgürlüğü, adil yargılanma gibi kişinin sivil ve siyasal haklarını düzenleyen Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS)⁹¹ ile barınma ve giyinmenin yanında, eğitim, iş, kültürel unsurlar gibi sosyal, ekonomik ve kültürel hakları düzenleyen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ESKHS)⁹² şeklinde iki sözleşme kabul edilmiştir. 'İkiz Sözleşmeler' olarak nitelendirilen bu sözleşmelerde İHEB'deki haklar daha geniş bir açıdan ele alınmıştır ancak İkiz Sözleşmeler, İHEB'de yer almayan self-determinasyon, azınlık hakları gibi hakları da içermektedir.⁹³

İHEB'den sonra yaklaşık yirmi yıl insan hakları sözleşmeleri düzenlenmemesinin nedenine başka nedenler olarak; İkinci Dünya Savaşı'nın bıraktığı yıkım, Sovyetler Birliği ve ABD'nin soğuk savaş ve sömürgecilik olduğunu söylemek mümkündür. İkiz sözleşmelerin sıklıkla üzerinde durduğu, kendi kaderini tayin anlamına gelen 'self-determinasyon' hakkı, sömürge yönetimi altında bulunan halka yabancı esaretinden kurtularak, bağımsız devletlerini kurmak yahut başka bir devletle

⁸⁸ Verdross, A. V. (1937). Forbidden Treaties in International Law. *The American Journal of International Law*. 31(4) s. 573-574.

⁸⁹ Weiss, T. G., ve Daws, S. (2018). *The Oxford Handbook on the United Nations: Second Edition*. Oxford University Press. s. 634.

⁹⁰ Döner, A. (2003). *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması Ve Avrupa Birliği Sistemi*, Ankara. s. 40.

⁹¹International Covenant on Civil and Political Rights, opened for signature 19 December 1966, 999 UNTS 171 (entered into force 23 March 1976) art 49.

⁹²International Covenant on Economic Social and Cultural Rights, opened for signature 16 December 1966, 993 UNTS 3 (entered into force 3 January 1976) art. 5.

⁹³ Atak, s. 88.

birleşme hakkı⁹⁴ verdiğiinden ve azınlık haklarının korunmasını sağlamaya yönelik olduğundan ikiz sözleşmelerin hazırlanması, yürürlüğe girmesi süreci zaman almıştır. BM'nin ikiz sözleşmelerden önce dekolonizasyon (sömürgeciliğin tasfiyesi) girişimleri olmuş ve 14 Aralık 1960'ta kabul ettiği 1514 (XV) sayılı Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'nin⁹⁵ oylanmasında 9 çekimser ve 89 oyla 'tüm halkların self-determinasyon hakkı olduğu' açıkça kabul edilmiştir. Bu gelişmeler self determinasyonun bağlayıcı bir hak olarak sözleşmelerde yer almasına dönüşmüş ve 1966 tarihinde ikiz sözleşmelerin her ikisinin birinci maddesinde yer almıştır. İkiz Sözleşmeler BM Genel Kurul tarafından 1966 yılında kabul edilmesine rağmen, self determinasyon hakkını barındırdığından yürürlüğe girmesi için gereken 35 ülke imzası ancak 10 yıl sonra tamamlanarak 1976 yılında yürürlüğe girmiştir.

2.2.1.2. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

MSHS, İHEB'de yer alan hakların daha ayrıntılı ve bağlayıcı olacak şekilde düzenlendiği sözleşmedir.⁹⁶ Sözleşmenin ikinci maddesine göre taraf devletler insanların doğuştan devredilemez haklara sahip olduklarının kabulünü, taraf devletlerin yetkisi altında bulunan tüm bireylere hiçbir ayırım gözetmeden taraf devletlerin bu hakları tanımayı ve bu haklara saygı göstermeyi taahhüt ederler. Fakat sözleşmede düzenlenen her hak mutlak değildir.⁹⁷ Hem sınırlandırılabilen haklar hem de sınırlandırılabilme ölçütleri sözleşmede gösterilmiştir. Söz gelimi, sözleşmede 12. maddede düzenlenen seyahat özgürlüğü için üçüncü fıkrada sözleşmede tanınan diğer haklara uygun olarak kamu düzeni, ulusal güvenlik, genel sağlık veya genel ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli sebepler ile hukuken öngörülmüş bulunan sınırlamalar dışında hiçbir sınırlamaya tabi tutulamayacağı düzenlenmiştir. Sözleşmenin 4. maddesinin ikinci fıkrasında mutlak nitelikte olan haklar gösterilmiştir. Bu haklar sözleşmenin 6, 7, 8 (1. ve 2. fıkralar),

⁹⁴ Koçak, M. (2018). Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), s. 99 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duhfd/issue/37045/425539> (Erişim Tarihi: 02/08/2022)

⁹⁵ Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri, Bildiri'nin İnsan Hakları Daire Başkanlığı orijinal çeviri tam metni için bkz: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095937bm_38.pdf (Erişim Tarihi 02/08/2022)

⁹⁶ Kalabalık, s. 71.

⁹⁷ Çalık, T. (2016). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(1), s. 85.

11, 15, 16 ve 18'inci maddeleri olup, bunlar; yaşam hakkı, işkence yasağı, işkence, zalimane ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza yasağı, borç nedeniyle hapis yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi, kişi olarak tanınma hakkı ve düşünce, vicdan ve din hürriyetidir. Sözleşmeye göre bu haklar hakkında herhangi bir kısıtlama getirilemeyecektir.

Sözleşmede düzenlenen hak ve hürriyetlere saygı duyulup duyulmadığının denetlenmesi amacı ile sözleşmeye taraf devletlerce gösterilen adaylar arasından taraf devletlerin gizli oylama ile dört yıl için seçtiği on sekiz üyeden oluşan bir İnsan Hakları Komitesi öngörülmüştür.⁹⁸ Komitenin görevleri yine sözleşmeyle düzenlenmiş olup, bunlar: Devletlerin verdikleri mecburi raporların incelenmesi, devletlerce yapılan bildirimlerin kabul edilmesi ve incelenmesi, sözleşme ile korunan hakları ihlal edilmiş şahısların yapmış oldukları bildirimlerin kabul edilmesi ve incelenmeleri ile yapmış olduğu faaliyetlerle ilgili Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na rapor sunma olarak ifade etmek mümkündür.⁹⁹

MSHS, denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi'ne bağlı olarak, üç ayrı koruma mekanizması öngörmüştür. Bunlar: Rapor usulü, devlet başvurusu usulü ve bireysel başvuru usulüdür. Söz konusu denetim mekanizmaları, aşağıda bahsedilecek olan diğer insan hakları sözleşmelerinde de ufak farklılıklar dışında aynı şekilde düzenlenmiştir.¹⁰⁰

Rapora dayalı denetim en çok başvurulanan denetim mekanizmasıdır. Taraf devletler sözleşmeler kendileri açısından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde verdikleri başlangıç raporundan sonra komitenin belirlediği zamanlarda rapor vermek durumundadırlar.¹⁰¹ Bu genelde beş yılda bir olmakla birlikte komite gerektiğinde ivedi raporlar da isteyebilmektedir. Taraf devletlerin BM Genel Sekreteri aracılığıyla komiteye sundukları rapor sözleşmede tanınan hakları uygulamak amacıyla giriştikleri faaliyetleri, aldıkları tedbirleri, varsa karşılaşılan güçlükleri ve nedenlerini kapsamaktadır.¹⁰² Sözleşme organı, bu raporlarla ilgili

⁹⁸ MSHS, m. 28.

⁹⁹ Bozkurt, s. 63.

¹⁰⁰ Çalık, s. 88.

¹⁰¹ Algan, B. ve Tiryaki, R. (2002). Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği, Avrasya Dosyası, BM Özel, *İlkbahar*, 8(1), ss. 119-120.

¹⁰² Mertus, s. 66.

çalışmalarını yaparak sonucunda nihai gözlemlerini yayınlamaktadır.¹⁰³ Komite, taraf devlete yönelttiği sorular ve açıklama istekleri ile sözleşmenin uygulanıp uygulanmadığını ortaya çıkarır ve BM Genel Kurulu ile diğer taraf devletlerin dikkatini bu şekilde çeker.¹⁰⁴ Taraf devletler kendilerine ilişkin konularda, komite yorumuna karşı yanıt verebilirler.¹⁰⁵ Komitenin bu husustaki genel görüşlerinin herhangi bir bağlayıcılığı yoktur. Fakat komite tarafından belirtilen görüşlere ve verilen tavsiyelere taraf devletlerce uyulması beklenir. Komite tarafından hazırlanan raporlar sözleşmenin uyum içinde uygulanmasına hizmet etmektedir.¹⁰⁶

İkinci olarak, devlet başvurusu usulünde bir devlet diğer devlete karşı sözleşmede tanınan hakların uygulanmadığından bahisle şikayette bulunmaktadır. Ancak bu usulün uygulanabilmesi için şikayette bulunan ve hakkında şikayette bulunulan devletin sözleşmeye taraf devlet olması ve komitenin bu yetkisini özel bir bildirim ile tanımış olması aranmaktadır.¹⁰⁷ Usule göre; bu sözleşme tarafı herhangi bir devlet diğer bir taraf devletin bu sözleşmenin hükümlerine uymadığı kanaatine varırsa durumu yazılı müracaat ile taraf devlete iletebilir. Başvuru yapılan devlet de problemi açığa kavuşturan bildirim ile ilgili devlete açıklamalarda bulunur. Bu açıklamanın makul ölçüde soruna yönelik uygulanan, uygulanacak olan ve uygulanabilecek nitelikte çözüm yollarını da içermesi gerekir.¹⁰⁸ Sorunun bu şekilde çözülmemesi halinde sorun taraf devletlerden birinin komiteye taşınması ile ikinci aşamaya geçer. İki taraf devlet arasında dostane girişimlerde bulunulması yöntemi de sonuç vermese komite, konu hakkında bir rapor hazırlar.¹⁰⁹ Bu üç aşamalı düzenin ana gayesi, devletlerin yargılanması değil, sözleşmenin uygulanmasına yönelik farklı fikirleri uzlaştırmaktır.¹¹⁰

¹⁰³ Kälın, W. (2012). Examination of State Reports. *UN Human Rights Treaty Bodies: Law and Legitimacy*. (Ed.) Keller Ulfstein, s. 31.

¹⁰⁴ Gülmez, M. (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Korunması*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdare Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Birinci Baskı, s.25.

¹⁰⁵ Demir, N. (2018). *Uluslararası Alanda İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Sözleşme ve Temel Belgeler*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 1. Baskı, s. 45.

¹⁰⁶ Bozkurt, s. 64.

¹⁰⁷ Erdoğan, M. (2005). *Anayasal Demokrasi*, Ankara: 12. Baskı, s. 258.

¹⁰⁸ MSHS, 41/1-a maddesi hükmü gereğince Demir, s. 139.

¹⁰⁹ MSHS, m. 41/1-h.

¹¹⁰ Doğan İ. ve Hazar, Z. (2013). *BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi*. İnsan Hakları Hukuku. Ankara, ss.149-150.

Üçüncü olarak, 23 Mart 1976 tarihinde Ek İhtiyari Protokol¹¹¹ ile getirilen Bireysel Başvuru usulüne bakıldığında bazı milletlerarası sözleşmeler, sözleşmede hüküm altına alınan haklarının ihlal edildiğini savunan bireylere, bu ihlalden sorumlu tuttuğu devlete karşı işlem başlatma yetkisi vermektedir.¹¹² Fakat bu yetkinin bireylerce kullanılabilmesi devletin bireylerin başvuru yetkisini tanımış olmasına bağlıdır.¹¹³ Yalnızca MSHS'ye taraf olmak bireysel başvuru mekanizması için yeterli değildir.¹¹⁴ İlgili taraf devletin Seçimlik Protokol'e de taraf olması gerekmektedir.

Komite tarafından bireysel başvuru kabul edildikten sonra incelemeye başlar ve şikayet edilen devleti başvuru ile alakalı olarak görüşlerini sunmaya davet eder. Komite incelemesini dosya üzerinden yapar fakat gerekirse birey için geçici tedbirler alabilir. İncelemesi sonucunda komite görüşlerini ilgili devletle başvuru sahibine ulaştırır ve ardından kamuoyuna duyurur. Bu görüşlerin komitenin diğer kararları gibi herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.¹¹⁵

2.2.1.3. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

İkiz sözleşmelerden bir diğeri olan ESKHS de İHEB'de öngörülen ekonomik, kültürel ve sosyal hak ve özgürlüklerin daha detaylı bir şekilde düzenlenmiş halini barındırmaktadır. Bu sözleşme aynı zamanda uluslararası alanda ekonomik, sosyal ve kültürel hakları geniş bir çerçevede ele alan ilk belgedir.¹¹⁶ Sözleşme, taraf devletlere ülkesinde bulunan ve üzerinde yargı yetkisini haiz olduğu tüm bütün bireylere ayırım yapmadan sözleşme ile güvence altına alınan hakları sağlama ve bu haklara saygı gösterme taahhüdünü yüklemektedir. Taraf devlet bunu gerek kendi başına gerekse uluslararası iş birliği vasıtasıyla kendi var olan kaynakları oranında fakat giderek aratan bir şekilde yani zaman içerisinde, tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için her türlü tedbiri almakla yükümlü kılınmıştır.¹¹⁷ Bu açıdan, sözleşme taraf devletlere,

¹¹¹ Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, opened for signature 19 December 1966, 999 UNTS 171 (entered into force 23 March 1976) art 9.

¹¹² Joseph, S. ve Kyriakakis, J. (2010) *The United Nations And Human Rights*. Sarah Joseph, Adam McBeth (Ed.). Research Handbook on the International Human Rights Law, s. 24.

¹¹³ Kalabalık, s. 107.

¹¹⁴ Döner, s. 46.

¹¹⁵ Ulfstein, G. (2012). Individual Complaints. UN Human Rights Treaty Bodies: Law and Legitimacy. Keller Ulfstein (Ed.), s. 74

¹¹⁶ Smith, R. K. M., (2012). *International Human Rights*. Oxford Fifth Edition, s. 46.

¹¹⁷ Döner, s. 49.

bireylere yönelik doğrudan kullanılabilecek hukuki bir mükellefiyet yüklemek yerine, devletlere “yön gösterici” nitelikte bir sorumluluk doğurmaktadır.¹¹⁸

ESKHS tıpkı MSHS gibi en başta birinci maddede self determinasyon hakkını akabinde çalışma hakkı, sendikal haklar, sosyal güvenlik hakkı, sağlık ve yaşama standardı hakkı, eğitim hakkı, kültürel yaşama katılma hakkı, bilimsel ilerlemelerden yararlanma ve bilimsel özgürlüklere saygı gösterilmesi hakkı gibi insanların daha refah yaşamasını sağlayacak olan hakları düzenlemiştir. Sözleşmenin 4. maddesinde de sözleşmede tanınan hakların kullanılmasını demokratik toplumda yalnızca kamu yararını koruma maksadıyla ve sadece bu haklara uygun düştüğü oranda, ancak hukuki açıdan tespit edilen sınırlamaya tabi tutulabileceğini düzenlemiştir.¹¹⁹

MSHS ile birbirini tamamlayıcı nitelikte hakları ve özgürlükleri koruma altına almalarına ve bu nedenle de ikiz sözleşmeler olarak nitelendirilmelerine rağmen ESKHS’de yalnızca rapora dayalı denetim usulü öngörülmüştür.¹²⁰ Bu düzenlemeye göre taraf devletler öncelikle Sözleşme kendileri açısından yürürlüğe konulduğu tarihten itibaren bir yıl içerisinde bir başlangıç raporu sunacaklar daha sonra ise ESK’nın belirlediği zamanlarda belli zamanlarda sözleşmedeki taahhütlerin yerine getirilip getirilmediğine ilişkin raporlarını sunacaklardır. Sunulan raporlar üzerine yapılan denetim sonucunda Komite bağlayıcı bir karar almamaktadır zira BM’yi oluşturan devletlerin, siyasal ve ekonomik yapılarının ve güçlerinin birbirinden çok farklı olması BM’nin bağlayıcı kararlar alan denetim mekanizması oluşturmasını engellemiştir denilebilir.¹²¹ Sözleşmenin denetim organı ESK tarafından kurulan Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi olup, komitenin doğrudan sözleşme ile değil de Konsey tarafından kurulmuş olması kendisini diğer sözleşmelerle kurulan komitelerden ayırmaktadır.¹²² Komitenin temel görevi devletler tarafından sunulan raporların değerlendirmesini yaparak tavsiye kararlar almaktır fakat bunun dışında sözleşmenin bazı hükümlerine ilişkin “genel yorum” kararları da almaktadır.¹²³ Anlaşılabacağı üzere ESKHS ilk halinde MSHS’de düzenlenen devlet başvurusu ve bireysel başvuru usulünü barındırmamaktadır. Ancak daha sonra 5 Mayıs 2013

¹¹⁸ Bozkurt, s. 68.

¹¹⁹ ESKHS 4. maddesi hükmü gereğince Demir s. 147.

¹²⁰ Döner, ss. 49 – 50.

¹²¹ Demir, s. 42.

¹²² Doğan ve Hazar, s. 163.

¹²³ Çalık, s. 97.

tarihinde yürürlüğe giren Ek İhtiyari Protokol¹²⁴ ile, ek denetim mekanizması olarak bireysel başvuru usulü getirilmiştir. Burada da bireysel başvuru usulünün işletilebilmesi için devletin komitenin bu denetim yetkisini tanıması gerekmektedir.¹²⁵

2.2.1.4. Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme

BM bünyesinden hazırlanan bir diğer uluslararası sözleşme olan Her Türlü Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme'nin ilk maddesinde ırk ayrımcılığı tanımlanmıştır.¹²⁶ Sözleşme taraf devletlere ırk ayrımcılığı konusunda önlemler alma yükümlülüğü yüklemesinin yanında Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'ni de kurulmasını da düzenlemiştir. Komite, BM'nin kurduğu ilk denetim organı olması nedeniyle yapısı ve işlevleri açısından BM'nin devam eden yıllarda kabul ettiği diğer sözleşmelerle kurulan denetim organlarına ve İnsan Hakları Komitesi'ne öncü olmuştur.¹²⁷

Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırma Komitesi'nin koruma mekanizmalarının arasında da rapor usulü, devlet başvurusu usulü ve bireysel başvuru usulü bulunmaktadır. Rapor usulü genel olarak anlatıldığı şekilde, taraf devletlerin rapor hazırlaması ve komitenin bu rapor üzerinden denetim faaliyetinde bulunması şeklinde gerçekleşir. Devlet başvurusu usulünde, daha önce bahsedildiği gibi taraf devletlerden bir tanesi başka bir devletin sözleşmeden doğan yükümlülüklerle uymadığını düşünüyorsa, komiteye başvurabilir.¹²⁸ Devlet başvurusu usulü şimdiye kadar sadece üç kez Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme çerçevesinde işletilmiştir.¹²⁹

Bireysel başvuru usulünde bireyler ve şahıs gruplarının sözleşmede hüküm altına alınan haklarının ihlal edildiği iddiasıyla komiteye başvurabilmelerinin şartı şikayet edilen devletin komitenin bu yetkisini özel bir bildirimle kabul etmiş olmasına

¹²⁴ Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, opened for signature 10 December 2008, 2922 UNTS (entered into force 5 May 2013) art. 18.

¹²⁵ Karaosmanoğlu, s. 154.

¹²⁶ International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, opened for signature 7 March 1966, 660 UNTS 195 (entered into force 4 January 1969) art. 19.

¹²⁷ Gülmez, s. 10.

¹²⁸ Döner, s. 52.

¹²⁹ Bu başvurulardan ikisi Katar'ın Suudi Arabistan'a ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne karşı başvurusu, diğeri Filistin'in İsrail'e karşı yaptığı başvuru. Tamada, D. (2021). Inter-State Communication under ICERD: From ad hoc Conciliation to Collective Enforcement?, *Journal of International Dispute Settlement*, 12, s. 406.

bağlıdır. Komitenin uyguladığı bireysel başvuru yöntemini, İnsan Hakları Komitesi'nden ayıran niteliklerden birisi, bireysel başvurunun komitenin önüne gelmesinden önce, devletlerin ulusal boyutta bireysel şikâyetleri değerlendirmek üzere kurulan bağımsız bir birim oluşturulmasına imkân sağlamasıdır.¹³⁰ Komiteye başvurulabilmesi için önce iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir ve başvuru, iç hukuk yollarında çözümün sağlanmadığı anlaşıldıktan sonra altı ay içerisinde yapılabilir.¹³¹ Komite sözleşmede korunan hakların ihlal edildiği kanısına varırsa tavsiye ve görüşlerini raporlayarak ilgili devlete sunar. Komitenin bu konudaki görüşlerinin herhangi bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.

2.2.1.5. İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi¹³² ile (kısaca İşkenceye Karşı Sözleşme) BM'nin kurulmasına vesile olan İkinci Dünya Savaşı sırasında insan onuru ve haysiyeti ile bağdaşmayan işkencenin dünya çapında önlenmesi için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Aslında hem İHEB'in 5. maddesi hem de MSHS'nin 7. maddesi ile işkence yasağı düzenlenmiş ise de daha ayrıntılı bir düzenlemeye ihtiyaç duyularak bu sözleşme oluşturulmuştur. Sözleşmenin 1. maddesinde işkencenin tanımına genişçe yer verilmiştir. Ayrıca sözleşme, işkenceyi uluslararası bir suç olarak düzenleyip, taraf devletlere işkence ile birlikte 16. maddede düzenlenen işkence boyutuna ulaşmamış ancak zalimane, gayri insani ve küçültücü davranışları önlemleri ve bu konuda failleri cezalandırmaları konularında belirli yükümlülükler yüklemiştir. Sözleşmeye göre işkenceyi haklı göstermek için ne istisnai koşullara başvurulabilmekte ne de bir işkencenin suçu emir altında işlediğine dair savunması haklı bulunabilmektedir.¹³³

Sözleşme'nin denetim organı İşkencenin Önlenmesi Komitesi'dir. Komite denetim görevini ancak devletlerin bu denetim yetkisini tanımaları ile gerçekleştirebilmektedir. Sözleşmenin denetim mekanizmaları arasında diğer

¹³⁰ Smith, s. 76.

¹³¹ Kalabalık, s. 382.

¹³² Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, opened for signature 10 December 1984, 1465 UNTS 85 (entered into force 26 June 1987) art.27.

¹³³ Demir, s. 44.

sözleşmelerle ortak olarak genel hatları itibariyle aynı yöntemlerin izlendiği rapor usulü, devlet başvurusu usulü ve bireysel başvuru usulü bulunmaktadır. İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin diğer denetim organlarından farklı olarak en önemli yetkisi, hiçbir başvuruya gerek olmadan başka bir taraf devletin kendi ülkesinde sistematik şekilde işkence uygulandığına yönelik inandırıcı bir bilgi almasına istinaden resen incelemede bulunma yetkisidir.¹³⁴ Bu yetkiye dayanarak komite birkaç üye görevlendirerek yerinde söz konusu ihlal ile ilgili soruşturma yapmalarını ve rapor hazırlamalarını isteyebilir. Bu sürecin önemli özelliklerinden biri gizli olması, diğeri ise komitenin taraf devlet ile iş birliğini sağlamaya çalışmasıdır.¹³⁵ Ancak komitenin bu soruşturma yetkisine devletler çekince koyabilirler. Ayrıca yalnızca bu sözleşmeye has olarak 22 Haziran 2006 yılında Ek İhtiyari Protokol¹³⁶ ile getirilen, kişilerin özgürlüklerinden yoksun bırakıldığı alanlara düzenli ziyaretler gerçekleştirmesi ile işkence, zalimane, insanlık dışı yahut aşağılayıcı muameleyi önleme amacına matuf denetim mekanizması olan düzenli ziyaret usulü bulunmaktadır.¹³⁷

2.2.1.6. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi¹³⁸ (CEDAW) imzalanmadan önce İHEB'de ve İkiz Sözleşmeler'de kadın haklarına yer verilmiş olup, kadınların erkeklerden cinsiyet faktörü nedeniyle farklı muameleye tabi tutulmasını engellemek amaçlanmıştır. Sözleşme her şeyden önce birinci maddesinde kadınlara karşı ayrımcılığın tanımını yaparak, sözleşme amacının bu ayrımcılığın ortadan kaldırılması olduğunu vurgulamıştır. Sözleşme hükümlerine göre başta devletler şayet anayasalarında bulunmuyor ise kadın ve erkek eşitliği ilkesinin anayasalarında bulundurulması olmak üzere her türlü tedbirleri almakla mükelleftirler.¹³⁹ Genel olarak taraf

¹³⁴ Bozkurt, ss. 72-73.

¹³⁵ Gülmez, s. 38.

¹³⁶ Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, opened for signature 18 December 2002, 2375 UNTS 237 (entered into force 22 June 2006) art.28.

¹³⁷ Ergün, Z. Z. (2023). *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları Çerçevesinde Kadın Haklarının Korunması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. KTO Karatay Üniversitesi, s. 28.

¹³⁸ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, opened for signature 18 December 1979, 1249 UNTS 13 (entered into force 3 September 1981) art 27.

¹³⁹ Bozkurt s. 76.

devletlere toplumda her alanda var olan kadın erkek eşitsizliğinin ortadan kaldırılması, cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik önlemler alınması yükümlülüğünü yükleyen sözleşmenin 17. maddesi kadın hakları konusunda uzman 23 kişiden oluşan Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Komite kurulmasını öngörmüş ve söz konusu komitenin denetim mekanizması olarak sadece rapor usulünü düzenlemiştir. Diğer sözleşmelere nazaran daha zayıf kalan bu denetim mekanizması 22 Aralık 2000 yılında yürürlüğe giren İhtiyari Protokol¹⁴⁰ ile güçlendirilerek bireysel başvuru ve Komitenin resen soruşturma yapma usulü ile güçlendirilmiştir.¹⁴¹ Bahsi geçen denetim usullerine yukarıda değinildiği için burada tekrar değinilmeyecektir.

2.2.1.7. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Daha önce Milletler Cemiyeti döneminde Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ile çocuk haklarına ilişkin bağlayıcı olmayan temel ilkeler yayımlanması çocuk hakları alanında atılan ilk adımlar olarak nitelendirilmiştir.¹⁴² BM ile Bildiri güncellenerek yeni halini almış olup uluslararası olarak bağlayıcı olması hedeflenerek Çocuk Hakları Sözleşmesi¹⁴³ (ÇHS) 1990 yılında yürürlüğe girmiştir. ÇHS, çocuk haklarının milletlerarası alanda korunması açısından ilk düzenleme olmamasına rağmen en kapsamlı olanıdır.¹⁴⁴ Sözleşme ilk maddesi ile çocuğun tanımını yaparak erken reşit olma durumu hariç olmak üzere on sekiz yaşından küçük tüm bireyleri çocuk olarak addeder. ÇHS özellikle çocuklar için belli koruma yükümlülükleri getirdiğinden sözleşmenin genelinde, çocukların yararı ilkesi hâkimdir.¹⁴⁵ ÇHS, çocuklara tanınan yaşam hakkı; adil yargılanma hakkı ayrımcılık yasağı, işkence yasağı gibi, diğer insanlara tanınan temel hak ve özgürlükleri çocuklar açısından düzenleyen, çocuk haklarının da insanın doğuştan getirdiği, devredilemeyen, vazgeçilemeyen haklardan olduğunu belirtmekle birlikte yalnızca rapor usulünü

¹⁴⁰ Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, opened for signature 6 October 1999, 2131 UNTS 83 (entered into force 22 December 2000) art 16.

¹⁴¹ Çalık, s. 109.

¹⁴² Tatar, D. B. (2013). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, İnsan Hakları Hukuku, Ankara, s. 201.

¹⁴³ Convention on the Rights of the Child, opened for signature 20 November 1989, 1577 UNTS 3 (entered into force 2 September 1990) art. 49.

¹⁴⁴ Yaman, F. (2022). Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(55), s. 380.

¹⁴⁵ Bozkurt, s. 78.

düzenleyen denetim açısından zayıf, 43. maddesi ile Çocuk Hakları Komitesi kurulmasını öngören bir sözleşmedir. Sözleşmenin ilk halinde yer almayan bireysel başvuru denetim usulü ise 14 Nisan 2014 yılında Ek İhtiyari Protokol¹⁴⁶ ile getirilerek sözleşmenin denetim mekanizması biraz daha güçlendirilmiştir. Sözleşme, uygulanmasını geliştirmek ve uluslararası alanda iş birliğini özendirmek için uzman kuruluşlara ve kimi BM organlarına sözleşme kurallarının incelenmesi konusunda temsil edilme hakkı tanımış olması nedeniyle bu kuruluş ve organlara görüşlerini bildirmeleri ve kendi etkinlik alanlarıyla ilgili kesimlerde ÇHS'nin uygulanması konusunda rapor sunmaları için çağrıda bulunabilmektedir.¹⁴⁷

2.2.1.8. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

21 yüzyılın ilk uluslararası insan hakları belgesi olma özelliğini taşıyan ve 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme¹⁴⁸, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarını, bu bireylere karşı ayrımcılıkların önlenmesini, engelleri bireylerin kamu hizmetlerine ulaşımalarının kolaylaştırılması amacına hizmet etmek için taraf devletleri bu hususlarda yükümlü kılmaktadır.¹⁴⁹ Sözleşmede engelli tanımı kapsamına toplumu oluşturan diğer bireyler ile topluma katılmalarına engel oluşturan uzun süreli fiziksel ve zihinsel bozukluğun yanında düşünsel ve algısal bozukluğu bulunan bireyler de alınarak engelli kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır.¹⁵⁰ Ancak uzun süreliden kastın ne kadar süre olduğu muğlak bırakılmıştır. İnsan haklarının temel argümanlarından olan insan onuru ve eşitlik düşüncesi, sözleşmenin ana temasını oluşturmaktadır.¹⁵¹ İnsan onurunun korunması prensibine uygun olarak sözleşmede engelli şahıslar, merhamet edilmesi gereken şahıslar olarak değil asli hak sahibi öznelere olarak tanımlanmışlardır.¹⁵² Eşitlik teması ise, hukuki açıdan ehliyeteye sahip olma, bu ehliyeti somutlaştırma yani

¹⁴⁶ Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolün Beyanla Birlikte Onaylanması Hakkında Karar, Resmi Gazete, 30263 (7 Aralık 2017), Karar no: 2017/10836 Erişim: 10/10/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171207-1.pdf>

¹⁴⁷ Gülmez, s. 45.

¹⁴⁸ Convention on the Rights of Persons with Disabilities, opened for signature 13 December 2006, 2515 UNTS 3 (entered into force 3 May 2008) art. 45.

¹⁴⁹ Kaya, H. (2015). *Engelli İnsanın Hakları*. Ankara: Liberte Yayınları, s. 37.

¹⁵⁰ Schulze, M. (2010). *Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. New York: Fedex Office and Print Services, s. 25.

¹⁵¹ Azarkan, E. ve Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları . *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), s. 7.

¹⁵² Azarkan ve Benzer, s. 8.

kullanılmasını sağlama ve hukuk önünde aynı düzeyde korumadan yararlanma olmak üzere üç durumun garantörlüğünün sağlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³

Sözleşmenin denetim organı 34. madde ile kurulan Engelli Hakları Komitesi'dir. Denetim usulü olarak ise yalnızca rapor usulü düzenlenmiştir. Buna göre devletlerin sundukları raporlar üzerinden komite tarafından genel tavsiye veya genel rapor düzenlenmek suretiyle denetim sağlanmaktadır. Sözleşmenin ilk halinde yer almayan birey veya birey grupları başvurularına imkan veren düzenleme 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren Ek İhtiyari Protokol¹⁵⁴'de yer almaktadır. Ayrıca söz konusu protokol, Engelli Hakları Komitesi'ne ağır ve sistematik bir ihlal olduğuna ilişkin güvenilir bir delil bulunması halinde soruşturma yapma yetkisini de tanıdığından protokol ile komitenin denetiminin güçlendirildiği söylenebilmektedir.

2.2.1.9. Sözleşme dışı denetim usulleri

BM bünyesinde sözleşmeler kapsamında oluşturulan denetim organlarına tanınan denetim usullerinin yanında sözleşme dışı usullerde mevcuttur. Sözleşme dışı denetim mekanizmaları menşeyini BM organlarına yetkilerini veren BM Şartı'nın onaylanmış olmasından almaktadır.¹⁵⁵ Sözleşmelerin denetim organlarının devreye girebilmesi için sözleşmelere taraf olunması gerekmesine rağmen sözleşme dışı denetim usullerinin işletilebilmesi için BM üyesi olunması yeterlidir.¹⁵⁶

Bu usullerden ilki olan 1235 Usulü; ESK'nın 1967 yılında aldığı 1235 sayılı kararı ile İnsan Hakları Komisyonu ve Alt Komisyon'un, Güney Afrika'daki apartheid politikası ile Güney Rodezya'da uygulanan ırk ayrımcılığını örnek göstererek tüm ülkelerdeki açık insan hakları ve temel özgürlükleri ihlali ile ilgili bilgileri incelemesine izin vermiştir.¹⁵⁷ Bu usule göre İnsan Hakları Komisyonu karşısına gelen insan hakları ihlallerini araştırma yaparak inceler, tavsiye ve görüşlerini ESK'ya sunar.

¹⁵³ Çelik, E. (2016) Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* , 7(1), s. 237.

¹⁵⁴ Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, opened for signature 13 December 2006, 2518 UNTS 283 (entered into force 3 May 2008) art. 13.

¹⁵⁵ Terzi, M. (2018). İnsan Haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(1), ss. 64-65.

¹⁵⁶ Ergün, s. 28.

¹⁵⁷ Gülmez, s. 45.

Sözleşme dışı bir diğer denetim usulü olan 1503 Usulü; ESK'nin 1970 tarihli 1503 kararı ile İnsan Hakları Konseyi'nden önceki görevli İnsan Hakları Komisyonu'na bir devlette birbirleriyle bağlantılı kanıtlara dayanan ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini barındıran bildirimleri inceleme yetkisi tanımıştır.¹⁵⁸ Bu usul bireyler, birey grupları, hükümet dışı örgütler tarafından yapılabilmektedir. Usulde inceleme ancak ağır derecede insan hakları ihlalleri olduğu takdirde yapılabilmektedir. Başvuru ve görüşmeler gizli yürütülerek incelemeler kapalı oturumda yapılmaktadır.¹⁵⁹ 1503 usulü, ihlalin değerlendirilmesinde yetkili kılınan çok fazla organ bulunduğundan karmaşık olması ve işlemler gizli yürütüldüğünden aleni sistemlerin uyguladığı baskıyı elde edememiş olması nedeniyle kendisinden bekleneni gerçekleştirememiştir.¹⁶⁰ Ayrıca incelemenin ağır insan hakları ihlali söz konusu olduğunda yapıyor oluşu hakların etkili ve seri biçimde korunması prensibine aykırı düşmektedir.¹⁶¹ Son olarak komisyonun siyasallaştığı ve artık tarafsız davranmadığına ilişkin eleştiriler dikkate alınarak kurumsal değişikliğe gidilmiş ve İnsan Hakları Komisyonu'nun varlığı sonlandırılarak İnsan Hakları Konseyi kurulmuştur.¹⁶²

İnsan Hakları Konseyi'nin kurulmasının ardından konseyin 18 Haziran 2007 yılında aldığı 5/1 sayılı kararın 4. bölümünde, ESK tarafından 1503 sayılı karar ile oluşturulan, 1503 Usulü esas alınarak, şikayet başvurusu yöntemi düzenlenmiştir.¹⁶³ Şikayet başvurusu ile hangi koşulda ve dünyanın hangi yerinde olduğu fark etmeksizin, somut ve sistematik olarak gerçekleştiği savunulan tüm insan temel hak ve özgürlüklerini kapsamı nedeniyle şikayet sahibinin sorunlarından ziyade devletteki önemli insan hakları ihlallerine odaklanan bir usul inşa edilmiştir.¹⁶⁴ Genel olarak bu usulün 1503 usulünü geliştirmek ve daha faal hale getirmek amacıyla getirildiği söylenebilmektedir. Şikayet yöntemi BM'ye taraf ülkelerdeki tek evrensel şikayet başvurusu niteliğin haiz olup, tüm insan hakları ve özgürlüklerini

¹⁵⁸ Bozkurt, s. 81.

¹⁵⁹ Rehman, J. (2003). *International Human Right Law*. Longman. London, s. 42.

¹⁶⁰ Tawakuli, H. (2020). *Birleşmiş Milletler Kapsamında İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi. s. 34.

¹⁶¹ Döner, s. 67.

¹⁶² Kızılsümer Özer, D. (2016). İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler'in Kurumsal Yapısı İçinde Korunması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 17(2), s. 220.

¹⁶³ Human Rights Council, A/HRC/5/L.2, s. 18.

¹⁶⁴ Tawakuli, s.60.

kapsamaktadır.¹⁶⁵ Şikayetler herhangi bir ülkeye karşı ileri sürülebilir; söz konusu devletin ilgili sözleşmeye taraf olup olmamasının bir önemi bulunmamaktadır. İncelmeler aksi kararlaştırılmadıkça gizli yürütüldüğünden sürecin etkinliğinin denetlenmesi zorlaşmaktadır. İncelemenin açık olması halinde ise şikayet edilen devlet üzerinde baskı olacağı malumdur. Zira insan hakları ihlallerinin devam etmesi veya ihlallerin son bulması hedefiyle BM ile doğru iş birliği yapılmaması, söz konusu ülke için uluslararası arenada itibar kaybına neden olmaktadır.¹⁶⁶ Şikayet usulüne bağlı olan ülkelerin az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler oluşu ülkelerin az gelişmişliği ile insan hakları ihlallerinin doğru orantılı olduğunu bize göstermektedir.¹⁶⁷

Şikayet usulünde kural olan gizlilik usulü açık hale getirilebileceğinden devletler üzerinde baskı unsuru oluşturması olasıdır. Bu konuda yapılan en önemli değişiklik ise 26 Eylül 2012 tarihinde 21/1 sayılı karar ile soruşturmanın gizlilik özelliğini ortadan kaldırılarak kamuya açık hale getirilmesidir.¹⁶⁸

BM, kendi bünyesinde ne sözleşme ile ne de sözleşme dışı oluşturulan koruma mekanizmalarının bağlayıcılığının bulunmaması sebebiyle BM'nin asıl amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasının başat unsuru niteliğindeki insan haklarının korunması hususunda olması gereken etkiyi gösterememektedir. BM'nin hemen her sözleşmesinde düzenlenmiş bulunan geleneksel rapora dayalı denetim usulünde, denetim organlarının devletleri rapor sunulması hususunda zorlayacak herhangi bir müeyyidesi bulunmadığından taraf devletlerin raporları geç sunması ya da hiç sunmaması ciddi bir sorun oluşturmaktadır.¹⁶⁹ Kaldı ki bireysel başvuru veya soruşturma usullerinde bu usullerin işletilebilmesi için devletlerin bu usulleri tanımaları gerektiğinden yani denetimlerin kabulü devletlere bırakıldığından ötürü de usuller etkisiz kalmaktadır. Atak'a göre etkili bir koruma sağlanmak isteniyorsa sözleşmelerde düzenlenen denetim usulleri geliştirilerek bütün sözleşmelerde rapor usulünün yanında diğer denetim usullerine de yer verilerek bunların zorunlu yöntemler haline getirilmesi gerekmektedir.¹⁷⁰ Diğer taraftan Çalık'a göre BM'nin

¹⁶⁵ Tawakuli, s.60.

¹⁶⁶ Tawakuli, s. 67.

¹⁶⁷ Terzi, s, 84.

¹⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Terzi, *Sözleşme Dışı Koruma*, ss. 78-83.

¹⁶⁹ Algan ve Tiriyaki, s. 121.

¹⁷⁰ Atak, s. 98.

insan haklarını korunması hedefindeki en büyük eksikliği bireylerin başvurabileceği herhangi bir yargı organı bulunmamasıdır.¹⁷¹ Bu hususta Kapani'ye göre insan haklarına saygı duyma yükümlülüğü üstlenen taraf devletlerin kendi ülkelerinde bu hakları ihlal etmeleri durumunda hiç değilse bu hali açıkça belirleme yetkisini haiz yüksek karar organının kurulmamasının sebebi iki tanedir: Birincisi hazırlık çalışmalarına katılan devletler arasında siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki mevcut aykırılıklardır zira bu kadar farklılıklar barındıran devletlerin ortak bir uluslararası kontrol mekanizması üzerinde uzlaşmaları kolay olmamıştır. Zaten İkiz Sözleşmeler'in farklı haklar barındıran iki sözleşme (MSHS ve ESKHS) halinde ortaya çıkması bu sebeptir. İkinci olarak ise daha ağır basan sebep, devletlerin egemenlik hakları konusundaki titizliğidir. BM üyesi devletlerin birçoğu bağlayıcı ve etkili bir denetim mekanizmasını iç işlerine müdahale kapsamında değerlendirmiş, sözleşmede yer alan bağlayıcı niteliği haiz karar organı kurulması halinde bu mekanizmanın iyi ilişkiler içinde bulunmayan devletlerce sırf kendilerini zor durumda bırakmak için kullanılabileceği endişesi içine girmişlerdir.¹⁷²

2.2.2. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi (AK), BM gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük kayıpları bulunan Avrupa'da, ortak uzlaşmayı sağlamak ve Avrupa kıtasında mevcut çatışma hali yerine, sözleşmelere dayalı barış ortamının sağlanması, yaşanan yıkımın tekrara yaşanmaması amacıyla kurulmuştur. Ancak BM'nin kuruluş fikrinden farklı olarak, süreç içerisinde evrensel bir barış ortamının kurulamayacağı düşüncesi hakim olmuştur.¹⁷³ Böylece bölgesel nitelikte ortak değerlerin haiz olduğu kurumların ortaya çıkması gerektiği fikrinin AK'nin kurulmasında temel etken olduğu söylenebilmektedir. AK'nin var olma sebebi yalnızca güvenlik değildir; her iki savaş arasında var olan insan haklarına karşı ihlaller, diktatörlükler ve uygulanan soykırımlara karşı insan temel hak ve özgürlüklerini savunmak, demokrasi ve üzerinde mutabık olunan siyasi değerler bloğu ortaya çıkarma sebepleri de

¹⁷¹ Çalık, s. 113.

¹⁷² Kapani, M. (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, ss. 36-37

¹⁷³ Uluseller, A. ve Ulusoy O. (2008). *Avrupa ve İnsan Hakları Mekanizmaları*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları. s. 1.

bulunmaktadır.¹⁷⁴ Konsey, çalışmalarında askeri ve güvenlik hususları dışında da her çeşit sorunu gündemine almıştır.¹⁷⁵

AK'nin çift organlı yapılanması, 1948 yılında hükümetleri temsil eden AK Bakanlar Komitesi ve parlamenter yapıyı temsilen o süreçteki ismiyle Avrupa Konseyi İstişare Meclisi yani AK Parlamenter Meclisi'nin kurulmasıyla oluşturulmuştur.¹⁷⁶ Bakanlar Komitesi, karar organı olarak da betimlenebilmektedir. Bu komitede üye ülkelerin Dışişleri Bakanları, Bakanları temsilen daha fazla toplanan Delegeler Komitesi'nde ise Daimi Temsilciler yani büyükelçiler yer almaktadır.¹⁷⁷ Bakanlar Komitesi AK üye devletlere ortak siyasi gündem oluşturulmasına katkıda bulunmakla birlikte komitenin kararları devletler nazarında tavsiye niteliğinde veya devletlerin taraf olması halinde bağlayıcı niteliği haiz sözleşmeler minvalinde de olabilmektedir.¹⁷⁸

AK'nin diğer organı olan Danışma Meclisi üye ülkelerin parlamentolarından seçilen asil ve yedek üyelerden oluşmaktadır. Meclis genel olarak danışma organı olmakla birlikte AK'nin diğer organı olan Bakanlar Komitesi'nde önerilerle bulunur; yasama yetkisi bulunmamaktadır fakat Meclis'in onayı alınmadan AK'ye yeni üye kabul edilmemektedir.¹⁷⁹ AK'nin diğer organlarından olan Avrupa Konseyi Sekreteryası konseyin iş programını yönetir, konseyin stratejik planlamasını yapar ve bütçesini yönetir. Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nin konseyin üye ülkeleri arasında yerel ve bölgesel demokrasinin güçlendirilmesi başat görevidir. Bunun dışında hem AK Parlamenter Meclisinin hem de Bakanlar Komitesi'nin danışma organıdır.¹⁸⁰

AK'nin amacı Avrupa Konseyi Statüsü'nde¹⁸¹ belirtilmiştir. Genel olarak konseyin kuruluş amacının insan temel hak ve özgürlüklerini korumak olduğunu söylemek

¹⁷⁴ Öncü, A. S. ve Cevizliler, E. (2013). Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: “Avrupa Konseyi” ve Türkiye'nin Konseye Üyeliği Meselesi. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13) , s. 23.

¹⁷⁵ Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2010). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler (Tarihçe– Organlar– Belgeler– Politikalar)*. İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Baskı, s. 318.

¹⁷⁶ Avrupa Konseyi. https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_tr.mfa (Erişim Tarihi: 24/08/2023)

¹⁷⁷ Avrupa Konseyi. https://www5.tbmm.gov.tr/ul_kom/akpm/genel_bilgi.htm (Erişim Tarihi: 24/08/2023)

¹⁷⁸ Uluseller ve Ulusoy, s. 3.

¹⁷⁹ Uluseller ve Ulusoy, s. 3.

¹⁸⁰ Koca, Y. (2019). *Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Özgürlük ve Güvenlik Hakkı ve İç Hukuktaki Yeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi, s. 19.

¹⁸¹ Avrupa Konseyi Statüsü, İnsan Hakları Daire Başkanlığı resmi çeviri için bkz: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2712020093815001_tur.pdf (Erişim Tarihi: 25/08/2023)

mümkündür ve Statünün 3. maddesinde¹⁸² belirtildiği üzere üye ülkelerden de beklenti bu yöndedir. Öyle ki statünün 8. maddesine¹⁸³ göre de üye ülkelerin bu beklentiye karşılammaması halinde Konsey tarafından üye ülkenin üyelikten çıkarılmasına ilişkin müeyyide uygulanabilmektedir. Dolayısıyla bölgesel düzeyde koruma sağlayan AK'nin yalnız bu müeyyide ile dahi BM sözleşmelerine nazaran koruma sağladığını söylemek de mümkündür.

Ülkemiz, Avrupa'nın en kapsamlı kuruluşu olan AK'ye kuruluş aşamasında üye olması ile konseyin kurucu ülkeleri arasında yer almış ve kuruluşundan bu yana konseyin tüm alanlarındaki çalışmalarına katılarak bu kuruluşun aktivitelerine önem atfetmiştir.¹⁸⁴

2.2.2.1. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AK insan haklarını koruma amacına matuf olarak üyeliğe son verme müeyyidesinin yanında birçok sözleşme de yürürlüğe koymuştur. Bunlardan hem ülkemiz hem de Avrupa için en önemlisi AİHS'dir. Sözleşme 1953 yılında yürürlüğe konulmakla birlikte ülkemiz, 1954 yılında bu sözleşmeye taraf olmuştur.

AİHS¹⁸⁵ imzacı devletlere, bu sözleşme ile korunan temel hak ve hürriyetleri iç hukuklarına aktarma yükümlülüğünü yüklemiştir.¹⁸⁶ Yani taraf devletler iç düzenlemelerini sözleşmeye uygun olarak değiştirmek veya buna uygun olarak yeni bir düzenleme ortaya koymak durumundadırlar. Bu aşamada AİHS'in taraf devletin iç hukukuna tesir ederek ortak hukuk kuralları belirleyen bir belge olduğu

¹⁸² “Avrupa Konseyinin her üyesi, hukukun üstünlüğü prensibini ve yasal yetkisi altında bulunan her şahsın insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanma prensibini kabul eder. Birinci bölümde yazılı gayenin güdülmesine samimi ve fiili bir surette katılmayı etmeyi taahhüt eder.” AK Statüsü m.3.

¹⁸³ “Avrupa Konseyinin, üçüncü madde hükümlerini ciddi surette ihlal eden, her üyesi temsil hakkından bir süre için mahrum edilebilir ve Bakanlar Komitesi tarafından 7. Maddedeki koşullar dahilinde Konseyden çekilmeye davet edilebilir. Bu davet dikkate alınmadığı takdirde Komite, bizzat Komitenin tayin edeceği tarihten itibaren söz konusu üyenin artık Konseye mensup olmadığına dair karar verebilir.” AK Statüsü m.8.

¹⁸⁴ Altuğ, Y. (1991). Türkiye ve Avrupa Konseyi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 11(1-2), s. 1.

¹⁸⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Daire Başkanlığı resmi çeviri için bkz: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/25032022152620Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 26/08/2023)

¹⁸⁶ Ünal, Ş. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*. Ankara: TBMM Basımevi, s. 70.

söylenmektedir.¹⁸⁷ İnsan haklarının etkin korunmasından bahsedilebilmesi için şahısların iç hukuk fiilleri ve işlemlerinin uluslararası normlara aykırı olduğu kanısına vardığında bunu ulusal yetkili mercilere karşı ileri sürme imkanlarının bulunması gerekmektedir.¹⁸⁸ Bunun yanında sözleşmenin karşılıklılık esasını dışlaması, taraflara nesnel yükümlülükler yüklemesi yani taraf ülkede insan haklarının korunmasının başka bir ülkenin koruması koşuluna bağlı tutmaması, sözleşmenin insan haklarının korunmasındaki kararlı tutumunu göstermekle beraber etkililiğini de artırmaktadır. Bu özelliklerine binaen sözleşmenin *sui generis* nitelikte olduğu ve klasik uluslararası sözleşmelerden farklı biçimde değerlendirilmesi gerektiği öne sürülmüştür.¹⁸⁹ AİHS'in bu nitelikleri ile iç hukukta doğrudan uygulanabilirlik özelliği haizdir. Başka bir ifadeyle ulusal mercilerce ayrı bir işlem yapılmasına gerek olmaksızın doğrudan uygulanabilmektedir.¹⁹⁰

Sözleşmenin ilk metnine göre taraf olan devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğinin denetimini 1954 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, 1959 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Divanı ve AK Bakanlar Komitesi yapıyordu. Sözleşmenin denetim usulü ise devlet başvurusu ve bireysel başvuru şeklindeydi fakat bireysel başvuru hakkı sadece onu tanımayı kabul etmiş olan devletlere karşı kullanılabiliyordu.¹⁹¹ Sistem, Bakanlar Komitesi'nin ihlalin olup olmadığını incelemesi akabinde yargılama yapılması için Divan'a göndermesi daha sonra da Divan'ın hükmettiği tazminatın taraf devlet tarafından infazının yapıp yapılmadığının denetlenmesi şeklinde işliyordu.¹⁹² Bireysel başvuru sayılarının çoğalması komisyonun daha yavaş karar vermesine sebebiyet verdiğiinden bu durumun AİHS'in makul sürede yargılama hakkına aykırılık teşkil ettiği anlaşılarak sözleşmenin ihlal edilmemesi amacıyla 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren,

¹⁸⁷ Gözübüyük, A. Ş. ve Gölcüklü, F. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 7. Baskı, s. 16.

¹⁸⁸ Anayurt, Ö. (2004). *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s. 70.

¹⁸⁹ Çavuşoğlu, N. (1994). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Haklar ve Hürriyetler Üzerine*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayını, s. 83.

¹⁹⁰ Gölcüklü, F. (1998). 11 No.'lu Protokolden Sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. *Yeni Türkiye*, 22(2), ss. 1273-1274.

¹⁹¹ Uluseller ve Ulusoy, s. 13.

¹⁹² Koca, s. 21.

sözleşmenin bir kısmı için değişiklikler barındıran 11 No'lu Protokol¹⁹³ kabul edilmiştir ve böylece denetimi tek elden yapacak olan AİHM kurulmuştur.¹⁹⁴ Söz konusu Protokol'ün yürürlüğe girmesi bireysel başvuru usulü sözleşmeye taraf devletler açısından zorunlu hale gelmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki ülkemiz 28 Ocak 1987'de komisyonun bireysel başvuru değerlendirme yetkisini kabul ederken Divan'ın zorunlu yargı yetkisini 8 Ocak 1990 tarihinde kabul ederek mekanizmaya tam anlamıyla iştirak etmiştir.

Şüphesiz sözleşmenin en önemli özelliği bireysel başvuru usulünün bulunmasıdır. Bireysel başvuru yolunun açılmasıyla AİHS ile birey, taraf olduğu devletin işlemlerine karşı AİHM'e başvuru imkanı bulmuş ve uluslararası hukukun tarafı haline gelmiştir.¹⁹⁵ Böylece aslında denetimin en etkin mekanizması işletilmiş olmaktadır. Ülkemizin de bireysel başvuru yolunu kabul etmiş olması insan hakları alanında ciddi bir gelişimin habercisi olmuştur. Burada belirtmek gerekir ki AİHS'in denetim sisteminde ikincillik ilkesi hakimdir.¹⁹⁶ Yani AİHS ile getirilen denetim mekanizması iç hukuk yollarının tüketilmesine bağlıdır. Sözleşmenin gayesi taraf ülkenin iç hukukuna ikame olmak değil insan haklarının güvencesinin güçlendirmek için eksikliklerin tespiti ve giderilmesinin sağlanmasıdır.

2.2.2.2. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS ile güvence altına alınan insan haklarının taraf ülkelerde teoride kalıp kalmadığını, yani pratikte uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi amacıyla Strasbourg'da AİHM kurulmuştur. Yargı yetkisi, AİHS'in tamamını ve protokollerini kapsamaktadır.¹⁹⁷ Mahkeme taraf devletlerin sayısı kadar yargıçtan oluşmaktadır¹⁹⁸ ve bu yargıçlar tekrar seçilmemek üzere dokuz yıl boyunca görev yapmaktadırlar.¹⁹⁹ Mahkemede yer alan birimler idari ve yargısal olmak üzere ikiye ayrılmakla birlikte idari birimini; en önemli görevi mahkemenin iç tüzüğünü kabul etmek ve yönetici kadrosunu seçmek olan Mahkeme Genel Kurulu, coğrafi

¹⁹³ AİHS 11 No'lu Protokol'ün tam metni için bkz: https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/AIHS_11.protokol.pdf (Erişim Tarihi: 26/08/2023)

¹⁹⁴ Koca, s. 20.

¹⁹⁵ Taner, C. (2009). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türk İç Hukukuna Etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ufuk Üniversitesi, s. 31.

¹⁹⁶ Taner, s. 35.

¹⁹⁷ AİHS, m. 32.

¹⁹⁸ AİHS, m. 20.

¹⁹⁹ AİHS, m. 24.

bölgelere, cinsiyete ve taraf devlette mevcut olan hukuk sisteminin dengeli temsiline dayanarak oluşturulan, her yargıcın mensup bulunması gereken ve beş adet bulunan Bölümler, mahkemenin önünde sarıh olarak kabul edilemez olan başvuruların elenmesini sağlayan filtraj bölümü oluşturmaktadır. Yargısal birimini ise; her bölümün içinde oluşturulan, bölüm başkanının tüm davalarda, başvurunun yöneltildiği ülke yargıcının seçildiği ülkeye karşı yapılan her başvuruda yer aldığı yedi yargıçtan oluşan Daireler, bir yıl görev yapan, üç yargıçtan oluşan ve bilhassa mahkemenin yerleşik içtihatlarına karşı olan başvurular hakkında karar veren Komiteler, kabul edilemez ve mesnetsiz başvuruları elemekle görevli Tek Hakimler, sözleşmenin yorumu ve uygulaması bakımından ciddi problem barındıran başvuruları inceleyen on yedi yargıçtan oluşan Büyük Daire oluşturmaktadır.²⁰⁰

AİHM'e başvuru, taraf devletin başka bir taraf devletin sözleşmeye aykırı davranması nedeniyle olabileceği gibi, taraf devletin sözleşme ve protokollere aykırı davranması sonucu zarar görmesi nedeniyle bu taraf devlet aleyhine gerçek kişiler, kişi grupları ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından da yapılabilmektedir.²⁰¹ Başvurunun kabul edilebilmesi için uluslararası hukuk tarafından kabul edilen ilkelere aykırı olmamak kaydıyla iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren 4 ay içerisinde AİHM'e başvurulması gerekmektedir.²⁰² Bu şartın aranması temelde ikincillik prensibinin bir sonucudur zira bireyin haklarının korunmasından öncelikle ilgili devlet sorumludur.²⁰³ Ülkemizde 23 Eylül 2012 tarihinden itibaren Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolu açıldığından bu yol AİHM'in başvurunun kabul edilebilirlik şartlarından biri olan iç hukuk yollarının tüketilmesi şartının kapsamında kalmaktadır.

AİHM'e gelen başvuru, kabul edilebilirlik incelemesi yapıldıktan sonra esasına geçilmek üzere sıraya konulmaktadır.²⁰⁴ Mahkeme yargılamanın her aşamasında dostane girişimde bulunabilmektedir.²⁰⁵ AİHM kararları bağlayıcı niteliği haizdir.²⁰⁶ Mahkeme kararları yerel mahkemenin kararlarını ortadan kaldırmamaktadır zira

²⁰⁰ AİHM İç Tüzüğü detaylı ilgi için bkz: https://www.anayasa.gov.tr/media/7263/aihm_ictuzuk_2020.pdf (Erişim Tarihi:27/08/2023)

²⁰¹ AİHS, m .33, 34.

²⁰² AİHS, m. 35.

²⁰³ Gözübüyük ve Gölcüklü, s. 63.

²⁰⁴ Koca, s. 23.

²⁰⁵ AİHS, m. 39.

²⁰⁶ AİHS, m. 46.

mahkeme kararları tespit edici niteliktedir.²⁰⁷ Taraf devletler bu aşamada AİHM kararlarının infazını gerçekleştirmekten sorumludurlar. Mahkeme kararının ihlal kararı verilen ülke tarafından yerine getirilip getirilmediği Bakanlar Komitesi tarafından denetlenmektedir.²⁰⁸ Hakkında ihlal kararı verilen taraf devlet kararın gerektirdiklerini yerine getirmekle yükümlüdür zira sözleşmeye taraf olmakla bunu taahhüt etmiştir. İnfaz ise; mevcut bir ihlal söz konusu ise bunun durdurulması, eksi hale iadesi, bu mümkün olmadığı takdirde uygun bir tazminat ödenmesi şeklinde olmakla birlikte taraf devlet bunun yanında kararın tam olarak infazı için iç hukukunda gerekli düzenlemeleri yapmak ve ileride başka şahıslara karşı benzer ihlallerden kaçınmak zorundadır.²⁰⁹

2.2.2.3. Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi

BM bünyesinden hazırlanan CEDAW ile kadın haklarına yönelik ayrı bir düzenleme yapılmıştır.²¹⁰ Ancak son dönemlerde gerçek bir insan hakkı ihlali olan kadına karşı şiddetin önlenmesi, AK bünyesinde özel olarak ele alınmıştır. AK tarafından kadınların şiddete karşı korunması ile ilgili 2002 yılında bir tavsiye kararı verilmesi²¹¹ üzerine AK İnsan Hakları Komisyonu harekete geçerek müeyyide içeren ve bağlayıcı bir sözleşme ihdas edilmesi hususunda çağrıda bulunmuştur.²¹² Akabinde, 11 Mayıs 2012 tarihinde Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi²¹³ kısaca İstanbul Sözleşmesi ülkemizde, İstanbul'da imzaya açılmıştır ve 1 Ağustos 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme önceki tarihlerde kadına yönelik ayrımcılıkla mücadeleyle ilişkin milletlerarası tüm prensipleri, AİHM'in bu konuya yönelik kararlarını ve CEDAW ile kurulan komitenin içtihatlarını bütün olarak

²⁰⁷ Taner, s. 61.

²⁰⁸ AİHS, m. 46/2.

²⁰⁹ Ünal, s. 403.

²¹⁰ Moroğlu, N. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 25(99), s. 359.

²¹¹ Karınca, E. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle İlgili Ulusal ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

²¹² Moroğlu, Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi, s. 357-380.

²¹³ Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi Türkçe tam metni için bkz: <https://rm.coe.int/1680462545> (Erişim Tarihi:22/04/2023)

değerlendiren bir sözleşme olarak tarihe geçmiştir.²¹⁴ Sözleşmenin önemi, kadına yönelik şiddeti insan hakkı ihlali olarak değerlendirmesi ve buna ilişkin çözümler getirmesi bakımından kendini göstermektedir.²¹⁵

Sözleşmenin 9. bölümü ile taraf devletlerin sözleşmeyi ne şekilde uygulayıp uygulamadıklarını denetlenmesi amacıyla bir denetim mekanizması öngörülmüştür.²¹⁶ Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) ismi ile oluşturulan Türkçeye Kadınlara Yönelik ve Aile içi Şiddete Karşı Mücadele Uzman Grubu olarak çevrilen denetim mekanizmasının faaliyetleri taraf devletler hakkında raporlama yapmak, tavsiyelerde bulunmak ve verilen tavsiyelerin uygulanıp uygulanmadığının denetimini yapmak olup bu şekilde sözleşmenin bağlayıcılık gücü artırılmıştır.²¹⁷

2.3. Çekince Rejimi

1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi²¹⁸ (VAHS) ile uygulanmaya başlanan çekince rejiminde öncelikle çekincenin ne olduğunu açıklamak gerekirse; bir andlaşmanın kural olarak, aksi tüm taraflar tarafından kabul edilmediği müddetçe veya andlaşmalarda izin verilmedikçe bütün şekilde uygulanması gerekmektedir fakat bir andlaşmanın hükümleri ya da niteliği, bu anlaşmanın bazı hükümlerinin kendisine uygulanmasını istemeyen bir taraf devlete uygulanmamasına olanak veriyorsa veya tarafların tümü böyle bir durumu kabul ediyorsa andlaşmanın bazı bölümlerinin bu isteğini beyan eden taraflara uygulanmaması mümkündür. Yani taraf devletin ilgili sözleşme hükmü ile ya hiç bağlı olmayacağını ya da ilgili hükümler ile kendi istediği şekilde bağlı olacağını açıklayan tek taraflı beyanıdır. VAHS’da da belirtildiği üzere çekince; yazılış biçimi ne olursa olsun veya nasıl adlandırılırsa adlandırılırsın bir devletin bir andlaşmayı imzalarken, onaylarken, kabul ederken, tasvip ederken veya bir anlaşmaya katılırken, bazı andlaşma hükümlerinin hukuki

²¹⁴ Parlak, B. (2017). Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye’nin Konumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Özel Sayı, s. 56.

²¹⁵ Kaya, E. (2023). *Uluslararası Hukukta Kadın Haklarının Gelişimi Ve Türk Hukuk Sistemine Yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi., s. 54.

²¹⁶ Bayraktar , T. (2018). İstanbul Sözleşmesi ve 2017 Türkiye Gölge Raporuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (3), s. 95.

²¹⁷ Bakırcı, K. (2015). İstanbul Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, ss.199-200. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398473> (Erişim Tarihi: 07/10/2023)

²¹⁸Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, 22 Mayıs 1969, <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Okuma/Viyana%20Andlasmalar%20Hukuku%2069.pdf> (Erişim Tarihi 14/12/2022)

etkisini kendisi bakımından ihraç etmek veya değiştirmek için yaptığı tek taraflı beyandır.²¹⁹ Sözleşmedeki tanımın en çok eleştirilen kısım tanımda yer alan ‘bazı andlaşma hükümleri’ ifadesidir. Çekince ile devletler, sözleşmenin bazı hükümlerini, dolayısıyla bazı hükümlerin hukuki etkilerini dışlayabileceği gibi sözleşmenin tamamının uygulanmasını da dışlayabilir. Bu sebeple tanımın en çok eleştirilebilecek yönü çekince ile sözleşme hükümleri arasında kurduğu ilişkidir zira çekince anlaşma hükmünü değil hüküm ile birlikte yüklenen yükümlülüğü ihraç etme amacındadır.²²⁰ Bir diğer husus VAHS’ın 2/d maddesinde verilen tanımda ‘tek taraflı beyan’ konusunun diğer hükümlerle birlikte düşünerek yorumlanması gerektiğidir. Her ne kadar çekince tek taraflı bir beyan ise de çekincenin diğer taraf devletler tarafından tanınması beklenir.²²¹ Yani çekince koyan devletin sözleşmede taraf olabilmesi ve koyduğu çekincenin hukuki etki doğurabilmesi için bu çekincenin kabul edilmesi gerekmektedir.²²²

Çekince uygulamasının nedenlerinden birisi sözleşmeye katılımı evrenselliği sağlamak olduğundan, evrensel katılıma ulaşımın sağlanması için sözleşmenin bütünlüğünden biraz ödün vermek gerekmektedir.²²³ Bunun yanında sözleşmenin bütünlüğünün korunması yani içerdiği kuralların taraf devlete göre değişmemesi beklenmektedir. Katılımda evrenselliği sağlamak amacıyla tabiri caize göz yumulan esnekliğin ürünü olan çekincenin, sözleşmenin bütünlüğünü zedeleyici bir yan etkisi olduğu söylenebilmektedir.²²⁴ Göçer’e göre insan hakları sözleşmeleri devletlerin egemenliklerini en fazla sınırlayan sözleşmelerdir.²²⁵ İnsan hakları sözleşmelerinin bu özelliği ise devletlere çekince serbestini zorunlu kılar zira evrensellik prensibi çerçevesinde daha çok devlete ulaşabilmek için çekince serbestisi gerekmektedir. Devletler insan hakları sözleşmelerini imzaladıklarında sözleşmenin içerdiği hakları güvence altına almakla yükümlü olur fakat her devletin iç hukuku birbirinden farklı

²¹⁹ VAHS, m. 2/d.

²²⁰ Göçer, M. (2002). *Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Korunması*. Seçkin Yayıncılık. 1. Baskı, s. 36.

²²¹ Gündüz, A. (1992). Milletlerarası Andlaşmalara Çekince (İhtirazi Kayıt) Koyma ve 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(2), s. 120.

²²² Pazarcı, H. (1998). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. Ankara: 1. Kitap, s. 170.

²²³ Detter, I. (1967). *Essays on the Law of Treaties*. Stockholm and London P.A. Sweet & Maxwell, s. 49.

²²⁴ Brönneke, Z. E. (2017). *Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyulan Çekinceler Çerçevesinde Hedef Ve Amaçla Bağdaşma Ölçütü Ve Türkiye Uygulaması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi, s. 19.

²²⁵ Göçer, s. 43.

olduğu için yerine getiremeyecekleri yükümlülükler bulunduğunda çekince, bu devletlerin iç hukuklarını sözleşmenin niteliği ile uyumlu hale getirebilmelerine olanak sağlamaktadır.

Çekince serbestisi esas olandır.²²⁶ Ancak amaç sözleşmenin bütünlüğünün bozulmamasını sağlamak ise çekincelerin de sözleşmeye uygunluğunun denetlenmesi elzendir. VAHS 19/c maddesi çekincenin sözleşmenin konu ve amacı ile bağdaşırılığını denetleyerek sözleşmenin özünün korunmasında rol oynamaktadır. Sözleşmelerin özünün korunması açısından diğer güvence ise uluslararası emredici normlara ilişkin andlaşma hükümlerinin yani *jus cogens* hükümlerinin çekince konusu olamamasıdır.²²⁷

VAHS'ın 19. maddesinde²²⁸ açıkça belirtildiği üzere de bir devletin çekince ileri sürebilmesi için andlaşmanın çekinceyi yasaklamaması, andlaşmanın yalnızca bu çekinceyi kapsamı dışında bırakan, belirli çekincelerin ileri sürülebileceğini öngörmemesi ve sayılanların kapsamına girmeyen durumlarda, çekincenin andlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşmazlık etmemesi gerekmektedir. Eğer çekince andlaşmanın konu ve amacı ile bağdaşıyorsa bunu ileri süren devlet çekinceyi kabul eden devletler bakımından anlaşmaya taraf sayılır yani bazı devletlerin çekinceye itiraz etmesi bunu ileri süren devlet bakımından andlaşmanın yürürlüğe girmesini engellemez.²²⁹ Çekincenin denetlenmesinde temel ölçütün yani bir devletin çekince ileri sürebilmesini sınırlayan temel kriterin aslında bağdaşırılık ölçütü olduğunu söylemek mümkündür zira hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü, andlaşmaya katılımı evrenselliği sağlama hedefi ile andlaşma bütünlüğünün korunması arasındaki dengeyi kuran anahtar unsurdur.²³⁰

Bağdaşırılık ölçütünün uygulanması, yorum kurallarıyla doğrudan alakalıdır. VAHS'da belirlenmiş bulunan yorum kurallarından özetle bahsetmek gerekirse; sözleşmenin 31. maddesine göre bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve hedef ve amacının ışığında verilecek alelde manaya uygun şekilde iyi

²²⁶ Swaine, E. (2012). *Treaty Reservations, The Oxford Guide to Treaties*. Duncan B. Hollis (Ed.). Oxford University Press, s. 285.

²²⁷ Denk, E. (2001). Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(02), s. 51., Human Rights Committee ,CCPR/C/21/Rev.1/Add.6, General Comment No. 24, Par 8.

²²⁸ VAHS, m. 19.

²²⁹ Gündüz, s. 114.

²³⁰ Brönneke, s. 4.

niyetle yorumlanır. Sözleşmenin 32. maddesinde tamamlayıcı yorum araçlarından bahsedilerek bu araçlara örnek olarak andlaşmanın hazırlık çalışmaları ve akdedilme şartları verilmiş, son olarak sözleşmenin 33. maddesinde de iki veya daha fazla dilde akdedilen andlaşmaların yorumuna değinilmiş, bu maddenin son paragrafında ise iki farklı dildeki metinden andlaşmanın konu ve amacı nazara alındığında en iyi şekilde bir araya getiren anlamın benimseneceği açıklanmıştır. İnsan hakları sözleşmesine konulan çekincenin hedef ve amaçla bağdaşma ölçütü kapsamında değerlendirmek için hem çekincenin hem de sözleşmenin yorumlanmasında bahsi geçen yorum kuralları uyduğu ölçüde kullanılabilir. ²³¹

Dikkat çekilmesi gereken önemli noktalardan bir tanesi de VAHS'ın 19. maddesi ile 20. maddesi ²³² arasındaki farktır. 19. maddenin temelindeki mantık çekincenin 'geçerliliği' mantığıdır; oysaki 20. maddenin temel mantığı ise çekincenin, çekinceyi kabul eden devletler bakımından etki doğurması yani 'ileri sürülebilirliği'dir. ²³³ Bir devletin, diğer devletin çekincesini kabul etmemesi halinde çekince, kabul etmeyen devlet bakımından uygulanmayacaktır. ²³⁴ Ancak ilgili devletin çekinceyi kabul edip etmeme kararını verirken, çekincenin 19. maddesinde belirtilen hukuki olarak geçerlilik denetimini yani çekincenin sözleşmenin amacı ile konusuna bağdaşır bağdaşmadığı denetimini yaptığından bahsedilmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü aşağıda da değinileceği üzere devletlerin diğer bir devletin çekincesini kabul edip etmeme kararında etkili olan husus genellikle siyasi kaygıları olmaktadır. 19. madde yönünden çekincenin etkisiz hale getirilmesi, çekincenin objektif koşullar çerçevesinde değerlendirmesi yapıldıktan sonra hukuki etki doğurmasını imkansızlaştırmaktır. İşlemin geçerlilik şartlarını taşımadığı takdirde, hukuki sonuç doğurması beklenemeyeceğinden işlemin geçersizliğinden bahsedilir. ²³⁵ Bu cihetle tek taraflı bir işlem olan çekincenin hukuki olarak geçerli olup olmadığı sözleşmenin konu ve amacı ile bağdaşır olup olmamasına göre belirlenecektir.

VAHS 19. madde ile çekince ileri sürülmesine yönelik sınırlamayı getirmiştir fakat bu sınırlamaların denetimini yapacak organ belirtilmemiştir. VAHS'ın çekincelerin ileri sürülmesini sınırlayan 19. maddesi ile çekincelerin kabulü ve çekincelere itiraz

²³¹ Brönneke, s. 169.

²³² VAHS, m. 20.

²³³ Göçer s. 54.

²³⁴ Gündüz, s. 131.

²³⁵ Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Aktop. (1988). *Tekinay Borçlar Hukuku*. İstanbul: 6. Bası, s. 501

başlıklı 20. maddesi birbirlerine atıf olmadan düzenlendiğinden 20. maddede düzenlenen, bir çekincenin bir devlet tarafından kabulü usulü 19. maddede düzenlenen tüm kabul edilebilirlik koşullarından bağımsız hale gelmektedir.²³⁶ Sözleşmenin 20. maddesinde 19. maddeye hiç yer verilmemesi çekincenin kimin tarafından, hangi organ tarafından denetleneceği sorununu ortaya çıkarmıştır. Yani çekincenin sözleşmenin konu ve amacı ile bağdaşırılığını insan hakları sözleşmeleri bünyesinde kurulan denetim organları mı yoksa devletler mi denetleyecektir?

VAHS'ın 20. maddesinde düzenlenmiş bulunan kabul sistemine baktığımızda sistemin genel olarak 19. maddede yer alan çekinceye izin verilebilirlik koşullarından bağımsız olarak, ileri sürülebilirliği taraf devletin kabulüne bağlı olarak düzenlediği söylenebilir. Şöyle ki; bir çekincenin etkisi çekinceyi ileri süren devlet ile çekinceyi kabul eden devlet tarafından hukuki etkisini doğurur yani çekince, kabul eden devlete karşı ileri sürülebilir.²³⁷ Diğer taraf devletler tarafından tanınmadığı takdirde çekince kendisinden beklenen hukuki etkilerini doğuramayacaktır. Devletlerin bir çekinceyi kabul ederken denetimi ise siyasal çıkarlar veya çekinceyi koyan devletin sözleşmeye taraf olmasının ortaya çıkaracağı sorunlar gibi hukuk dışı nedenler gözetilerek yapılmaktadır. Söz konusu durum çekincelerin hukuki etki doğurmasının geçerlilik koşullarına tabi olmayıp sadece devletlerin kabulüne bağlı olmasını sonuçlamakla birlikte bağdaşırılık koşulu devletlerin çekinceyi kabul edip etmeme hususunda göz önüne alabilecekleri, olasılık dahilinde kalan bir ilke haline gelmesine yol açmıştır.²³⁸ Hal böyle olunca devletin siyasal çıkarı çerçevesinde karar verdiği bir çekinceyi kabul etmesi durumu onu sözleşmenin konu ve amacı ile bağdaşır hale getirmeyip, çekinceye hukuki bir etki kazandırmayacaktır. 20. madde çekincenin içeriğiyle ilgilenmediğinden şayet sözleşmede çekince yasaklanmamış ise konulan çekincenin kaderini içeriğine bakılmadan çekinceyi kabul veya redde özgür olan diğer devletlerin vereceği tepki belirleyecektir.²³⁹ Sözleşmenin başat eksikliği ise burada ortaya çıkmaktadır; sözleşme, bağdaşırılık ilkesinin uygulanmasını yani bir çekincenin geçerliliğini hukuki olarak saptayacak tarafsız bir mekanizma düzenlememiştir. İlerleyen süreçte ise bu boşluk, sözleşmelerin denetim

²³⁶ Göçer, s. 55.

²³⁷ Gündüz, s. 127.

²³⁸ Göçer, ss. 58-59.

²³⁹ Coccia, M. (1985). Reservations to Multilateral Treaties on Human Rights, *California Western International Law Journal*, 15(1), s. 23.

mekanizmalarına getirilen konu ve amaçla bağdaşırılık prensibinin objektif uygulanması amacı yüklenerek doldurulmuştur.²⁴⁰

İnsan hakları sözleşmeleri bazı istisnalar dışında mütekabiliyet ilkesine dayanmayan taraf devlete objektif yükümlülükler yükleyen sözleşmelerdir. Bu sözleşmelere taraf devlet, uluslararası bir hükme uyacağını tek taraflı olarak kabul ve taahhüt etmektedir.²⁴¹ İnsan hakları sözleşmelerinin ana özelliği taraf devletleri bilhassa kendi yurttaşlarına karşı birtakım standartlara uymaya zorlamaktır.²⁴² Temel problem VAHS ile kabul edilen çekince rejiminin insan hakları sözleşmelerine uygulanıp uygulanamayacağına ilişkindir.

Çekince rejiminin temel ilkelerinden biri olan karşılıklılık ilkesinin çekincenin hukuki etkileri ve çekinceye karşı yapılan itirazın etkileri bakımından insan hakları sözleşmesine uygulanabilirliği tartışılmıştır. İnsan hakları sözleşmelerinde teamül normuna konulmak istenen çekince sözleşmenin amacına ve konusuna aykırı düşmektedir. Daha genel bir ifade ile bir temel hakkın sözleşmedeki teamül niteliğindeki ifadesi bu temel hakkın devletlerin çekince ileri sürerek ihlal edemeyecekleri özünü oluşturmaktadır.²⁴³

Sözleşmenin 21. maddesinde düzenlenmiş bulunan karşılıklılık ilkesi²⁴⁴ bir sözleşmeye çekince koyarak lehine bir durum oluşturmak isteyen devletin, sözleşme koşulları açısından eşitsizlik yaratmasını engellemekle beraber çekinceyi kabul eden devletler yönünden müsavatsız, engel barındıran bir durumun oluşmasını önlemektedir.²⁴⁵ Başka bir deyişle mütekabiliyet ilkesi, çekince koyan devletin kendisine uygulanmasını bertaraf ettiği sözleşme hükmünün diğer taraf devletlerde uygulanmasını isteme hakkının bulunmamasını ifade eder. İnsan hakları sözleşmeleri yalnızca sözleşmesel nitelik taşımayıp norm üretici özellikleriyle öne çıktıklarından devletlerin karşılıklı çıkarlarını korumayı amaçlamazlar.²⁴⁶ İnsan hakları

²⁴⁰ Kaya, G. (2013). *İnsan Haklarına İlişkin Andlaşmalara Çekince Konulması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi, s. 75.

²⁴¹ Pazarcı, s. 137.

²⁴² Meron T. (1989). *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*. Oxford: Clearendon Press, s. 99.

²⁴³ Göçer s. 63.

²⁴⁴ VAHS, m. 21.

²⁴⁵ Kaya, s. 49.

²⁴⁶ Redgwell, C. (2003). *US Reservations to Human Rights Treaties: All for One and None for All?*. United States Hegemony and the Foundations of International Law. (Ed.) M. Byers, G. Nolte, Cambridge University Press, s. 392, 410.

sözleşmelerine taraf olmakla devletlerin insan hakları sözleşmelerinde güvence altına alınan haklara ilişkin olarak yurttaşlarına karşı sorumluluğu doğmaktadır. Bu tür sözleşmeler ile bir devletin başka bir devlete karşı sorumluluğu söz konusu olmadığından, bir devletin insan hakları sözleşmelerine koyduğu çekince, diğer tarafın yükümlülüklerinin kapsamı bakımından herhangi bir değişikliğe neden olmayacaktır.²⁴⁷ Dolayısıyla çekince kendisinden beklenen hukuki etkileri doğuramayacaktır. Daha iyi anlaşılması açısından bir örnek verilecek olursa; bir devletin böyle bir çekinceyi kabul etmesi halinde, insan hakları sözleşmeleri hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm bireylere aynı şekilde uygulanan sözleşmeler olduğundan diğer devletin koyduğu çekinceyi kabul eden devletin, sözleşmeden doğan yükümlülüklerini çekinceyi koyan devletin tutumunu nazara alarak değiştirmesi veya azaltması insan hakları sözleşmelerin niteliği ve amacı ile bağdaşmaz.²⁴⁸ Zira bu sözleşmeler ile amaçlanan ortak değerler yaratmaktır. Sözleşmedeki yükümlülükler zinhar diğer tarafların yükümlülüklerinin karşılığı değildir.

VAHS ile çekincelerin denetimine ilişkin olan 20. maddede düzenlenen kabul-itiraz mekanizması 1980’li yıllardan itibaren yerini uluslararası sözleşmeler bünyesinde oluşturulan denetim organlarının 19. maddeye göre denetlemesi mekanizmasına bırakmıştır.. İlke olarak karşılıklılık amacı gütmeyen ve güvence altına alınan hakların esas muhatapları olan bireylere karşı yeknesak bir uygulanma gerektiren ve mutlak yükümlülükler yükleyen insan hakları sözleşmelerine ileri sürülen çekincelerin geçerliliğinin, tarafsız bir denetim organı ile denetlenmesi ve bu organının geçerlilik problemine, başta çekinceyi ileri süren devletin yurttaşları olmak üzere tarafsız bir cevap getirmesi, bütün insan hakları sözleşmelerinin denetim organlarının kararlarında ifadesini bulan, bu sözleşmelerin ana özelliklerinin bir gereğidir.²⁴⁹

Sorumluluğu üzerine alan AİHS organları, büyük ölçüde sözleşmenin çekincelere ilişkin 57. maddesini esas olarak denetimde bulunmaktadır. Söz konusu maddenin ilk bendinde genel nitelikteki çekincelere izin verilmediğini, ikinci bendinde ise çekince konmak istenen konunun iç hukuktaki yerinin açıklanmasını düzenlemektedir. Yani bir devletin sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri ile birbirine uygun bulmadığı

²⁴⁷ Cohen-Jonathan, G. (1996). “*Les réserves dans les traités institutionnels relatifs aux droits de l’homme*”. *Revue Générale de Droit International Public*, s. 941. akt. Göçer, s.70.

²⁴⁸ Göçer, s. 67.

²⁴⁹ Göçer, s. 83.

iç hukuktaki düzenlemelerin açık bir şekilde belirtilmesi beklenmektedir. Bu durumda denilebilir ki çekinceler genel nitelikli olmayacak ve belli bir saydamlığa sahip olacaktır. Çekincenin denetlenebilir yani belli bir hükmü hedef alması, özel nitelikte olması aranarak çekincenin uygulanması bakımından yoruma mahal bırakmamak, tereddüde yer vermemek ve sözleşmenin tamamının uygulanmaması ihtimali engellenerek sözleşmenin konusuna ve amacına aykırı düşmemek hedeflenmiştir. BM İnsan Hakları Komitesi de 2 Kasım 1994 tarihli genel görüşünde; çekince koyan bir devletin çekinceye gerekçe oluşturan iç hukuk düzenlemelerini sarih bir şekilde açıklaması gerektiğini belirtmekte ve devletlerin kendi iç hukuklarına aşırı şekilde yollama yaparak sözleşmede yer alan uluslararası yükümlülüklerin özerkliğini ortadan kaldırmaya yarayan çekinceler koymalarını yasaklamaktadır.²⁵⁰ Görüldüğü üzere başta çekinceleri denetleyen bir yapı olarak, VAHS ile var olan fakat aslında ‘ileri sürülebilirlik’ şartı olan, devletlerin siyasi çıkarlarına malzeme olan nitelikli itiraz yerine, VAHS’ın denetimini hangi organın yapacağını düzenlememesi sebebiyle atıl durumda olan ‘geçerlilik’ şartları insan hakları sözleşmelerinde, sözleşmeler vasıtasıyla oluşturulan denetim organlarının yetki alanına alınmış ve böylece çekince rejimi daraltılmıştır. Bu konuya bir örnek vermek gerekirse; AIHM’in Loizidou²⁵¹ kararında, Kıbrıs uyruklu Titina Loizidou isimli Rum bir kadının 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sırasında evlerinden çıkmaya zorlananlardan biri olarak senelerce Girne’de bulunan evine gitme girişimlerde bulunmasına rağmen başarısız olması ve durumun insan hakları ihlali olduğundan bahisle AIHM’e başvurması üzerine Türkiye, bu konuda bireysel başvuru hakkını sadece üzerinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının uygulandığı ülke sınırları içinde tanıdığını, başvurunun ise Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında gerçekleştiğini, bu nedenle komisyonun başvuruyu incelemeye yetkili olmadığını savunduğu, buna karşılık komisyonun, Türkiye’nin bu çekincesinin geçerli olmadığını, AIHS 1. maddesinde belirtildiği üzere sözleşmenin taraf ülkenin yargı yetkisi altında bulunan her yerde uygulanacağını vurgulayarak, hukuki olarak tanımadığı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ülkesinin Türkiye Cumhuriyeti’nin yargı yetkisi altında bulunduğunu ve sözleşmenin taraflara çekince koyma imkanının 64. maddede

²⁵⁰ BM İnsan Hakları Komitesi, 2 Kasım 1994 tarihli Genel Görüşü, Par. 19.

²⁵¹ ECHR, Loizidou v Turkey, Application no. 15318/89, 18 December 1996, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58007> (Erişim Tarihi. 14/12/2022)

belirtilen hal dışında tanınmadığını belirterek çekincenin AİHS'in²⁵² 25. ve 64. maddesine aykırı olduğuna karar vermiştir.

2.4. İnsan Hakları Sözleşmelerinin Diğer Sözleşmelerden Farkları

İnsan hakları sözleşmeleri birçok yönüyle diğer sözleşmelerden ayrılmaktadır. İlk olarak insan hakları, sırf insan olmaktan kaynaklı olarak sahip olunan haklar olduğundan buna ilişkin belgeler de evrenseldir fakat burada yalnızca hak sahipliği hususunda değil aynı zamanda muhataplık ve sorumluluk anlamında da insan hakları evrenseldir.²⁵³ Yani uluslararası toplumdaki tüm aktörler insan haklarının korunması ve tanınması için gereğini yapmak zorundadırlar. Diğer sözleşmeler taraflara karşılıklı çıkar ilişkisi içerisinde hukuki yükümlülük yüklerken insan hakları sözleşmeleri devletlere sözleşmede güvence altına alınan haklara kendi ülkelerinde de saygı gösterilmesini sağlama ve aynı saygının diğer devletler tarafından da gösterilmesini gözetme yükümlülüklerini yükleyen sözleşmelerdir.²⁵⁴ Böyle bir sözleşmeye taraf olan devlet, sözleşmenin içerdiği yükümlülükleri tek taraflı bir şekilde yerine getirmeyi her halde taahhüt etmektedir. Sözleşmede yer alan yükümlülükler ise herhangi bir devlete karşı değil, yargı yetkisi çevresinde bulunan tüm bireylere karşıdır. Bu sözleşmeler ikili hukuki ilişkiden ziyade tüm devletlerin kabul ettiği ortak mutlak değerler ortaya koyma çabasıdır. Diğer uluslararası sözleşmelerde devletlerin birbirlerine karşı sorumlulukları söz konusuysen insan hakları sözleşmelerinde devletlerin en büyük sorumluluğu yargı yetkisi altında bulunan her bireyedir.

Çok taraflı uluslararası sözleşmelerde, yerine getirildiği takdirde andlaşmadaki tüm taraf devletlerin menfaatine olduğu yükümlülükler *erga omnes partes* yükümlülük olarak adlandırılmaktadır.²⁵⁵ İnsan hakları sözleşmelerinden doğan yükümlülükler bakımından taraf devletler diğer taraf devletlere karşı sorumludurlar ve bu

²⁵² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ilk kabul edildiği hali tam metin için bkz: İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 8662, (10 Mart 1954), Kanun no: 6366. Erişim: 14/12/2022 https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/docs/ulusal_belgeler/kanuntbmmc0360636_8.pdf

²⁵³ Kalabalık, s. 65.

²⁵⁴ Kapani, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*, s. 96.

²⁵⁵ Tams, C. J. (2005). *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, ss. 119-120.

yükümlülükler *erga omnes partes* yükümlülüklerdir.²⁵⁶ İnsan hakları sözleşmelerinin bu niteliği çekince hususunda kendi farkını ortaya koymaktadır. Sözleşmenin herhangi bir hükmüne yönelik bir taraf devlet tarafından çekince ileri sürülmesinin nedeni diğer taraf devlet ile arasında sözleşmenin ne şekilde etki doğuracağı endişesi değil, çekince ileri süren devlet ile onun yargı yetkisine tabi olan şahıslar arasında ne şekilde etki doğuracağına ilişkindir.²⁵⁷ Normalde çekincenin amacı olan karşılıklı yükümlülükleri dışlama şekli, insan haklarına ilişkin sözleşmelerde çekinceye karşı yapılan taraf devlet itirazı, bu çekincenin yalnızca itiraz eden devlet bakımından olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak olamayacaktır.²⁵⁸ Bu halde çekinceye itiraz kurumunun insan hakları sözleşmeleri söz konusu olduğunda anlamını yitirdiğini söylemek mümkündür.

Yukarıda bahsedildiği üzere²⁵⁹ çekince rejiminde bulunan karşılıklılık (mütekabiliyet) ilkesinin hukuki sonuçları bu ayrımdan ötürü diğer anlaşmalarda uygulanan çekince rejiminden daha farklı hukuki etkiler yaratmaktadır. Çünkü insan hakları sözleşmelerinin akdedilmesindeki amaç ulusal çıkarların korunması değil, tüm dünyada ortak olarak insan haklarının korunduğu ve bu haklara saygılı bir düzen inşa etmektir. Sorumluluk yurttaşlara karşı olduğundan bir devletin koyduğu çekince diğer taraf devletleri sözleşmeden kaynaklı yükümlülüklerinden muaf tutamaz ve bir devletin yükümlülüğü diğer taraf devletin yükümlülüğüne göre değişemez. Hal böyle olunca karşılıklılık ilkesindeki ulusal çıkar güdüsü burada devre dışı kalmaktadır. Bir devletin kendi iç hukuku sebebiyle insan hakları sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine aykırı tedbirler almasına veya bir yükümlülüğü yerine getirmemesine bazı koşullar altında izin verilse de, salt diğer bir devletin çekinceyle bu hakkı kendisine tanımış olduğunu sebep göstererek, bir devletin bu sözleşmelerden kaynaklanan bazı yükümlülüklerine aykırı davranması, bu sözleşmelerin ortaya çıkış nedeni nazara alındığında kabul edilemez bir durumdur.²⁶⁰

²⁵⁶ Brönneke, s. 151.

²⁵⁷ Schabas, W. A. (1994). Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform, *Canadian Yearbook of International Law*, 32, s. 74.

²⁵⁸ Brönneke, s. 150.

²⁵⁹ Bkz. yuk. 2.2. “İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Örgütlerin Rolü” başlığı altında yapılan açıklamalar.

²⁶⁰ Imbert, P.H. (1982). “La question des réserves et les Conventions en matière de droits de l’homme”, Actes du Cinquième Colloque sur la CEDH, Paris, Pédone, s. 109. Akt. Göçer s. 67.

İnsan hakları sözleşmelerinin diğer sözleşmelerden bir diğer farkı da yine yukarıda ayrıntılı olarak²⁶¹ incelediğimiz üzere sözleşme ile birlikte yargı benzeri kurumlar oluşturmalarıdır. Bu kurumlar birey ve toplulukların haklarının sözleşmelere taraf olan devletlerce ne düzeyde korunduğunu muhtelif denetim mekanizmaları sayesinde denetlemekle birlikte bireysel başvuru yolunu öngören sözleşmeler sayesinde bireyler de uluslararası hukukun bir süjesi haline gelmektedirler.²⁶² Yargı benzeri kurumlar ve denetim usulleri sayesinde dünya genelinde insan haklarının belli bir konuma gelmesi soyut bir amaç olmaktan ziyade, taraf devletlerin bu yolda denetlendiği somut adımlara dönüşmüştür.

²⁶¹ Bkz yuk. “2.2 İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Örgütlerin Rolü” başlığı altında yapılan açıklamalar.

²⁶² Brönneke, s. 155.

3. ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER VE TÜRK İÇ HUKUK İLİŞKİSİ

3.1. Uluslararası Sözleşmelerin Ulusal Hukuktaki Yeri

Uluslararası sözleşmelerin iç hukuka etkisi konusunda taraf devletlerde teorik olarak iki sistemin yer aldığı söylenebilmektedir. Bunlar: Dualist (ikici) ve monist (tekçi) sistemlerdir.

3.1.1. Düalist görüş

Bu düşünceye göre iç hukuk kaynağını kendi iradesinden aldığından birden fazla devletin ortak iradesinden meydana gelen uluslararası hukuk ile iç hukuk birbirinden tamamen ayrı ve bağımsız hukuk düzenleridir.²⁶³ İç hukuk, bir devlet içerisinde yaşayan bireylerin birbirleriyle veya devletle ilişkilerindeki kurallarını düzenlerken uluslararası hukuk, eşit konumda olan devletlerin ilişkilerindeki kuralları düzenlemektedir.²⁶⁴ İki farklı düzenin de resen birbirine etki etmesi düşünülemez yani iki farklı hukuk sistemi arasında kendiliğinden gerçek bir çatışma olması mümkün değildir.²⁶⁵ Buna göre devlet uluslararası sözleşmeye taraf olmuş ise de iç hukukuna dahil etmek için norm düzenlememiş ise sözleşme hükümleri iç hukukta uygulanamayacaktır.²⁶⁶ Murat, sözleşme hükümlerinin iç hukukta uygulanması ise yetkili organlar tarafından sözleşmenin iç hukuka dönüştürülmesi gerekmektedir.²⁶⁷

3.1.2. Monist görüş

Bu görüşe göre milletlerarası hukuk ve iç hukuk düzeni diye ayrı sistemlerden söz edilemez, tek bir hukuk düzeni vardır; milletlerarası hukuk ve iç hukuk bu düzenin birer parçalarıdır.²⁶⁸ İki hukuk düzeni arasında eşitlik ilkesinin bulunabilmesi için bu eşitliği kuran üçüncü ve daha üstün bir normlar bütününe ihtiyaç bulunmaktadır ki mevcut düzende böyle bir üçüncü düzenden bahsedilemeyeceğinden her iki düzen arasında eşitlik ilkesi mümkün olmayacak ve zorunlu olarak aralarında hiyerarşi

²⁶³ Tunç, H. (2000). Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye ile İlgili Örnek Karar İncelemesi. *Anayasa Yargısı*, 17, ss. 174-192.

²⁶⁴ Triepel, C. H. (1937). İç Hukukla Ulusal Hukuk Arasındaki Münasebetler. (Çev.: Orhan Asal) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 3, s. 9.

²⁶⁵ Tunç, s. 174.

²⁶⁶ Ünal, s.73-74.

²⁶⁷ Anzilotti, D. (1946). *Devletler Hukuku (1. Cilt)*. (Çev.: Sahir Erman). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları. s. 42.

²⁶⁸ Tunç, s. 175.

ilişkisi bulunacaktır.²⁶⁹ Bu görüşe göre milletlerarası hukuk milli hukuktan üstündür.²⁷⁰ Bunun sonucunda yerel mahkemeler, iç hukuk normları sözleşme ile çelişmediği halde uygulayabilmekte olup aksi halde doğrudan sözleşme hükümlerini uygulamak durumundadırlar.²⁷¹ Böylece milletlerarası hukuk kuralı kendisi ile çatışan iç hukuk hükmünü *ipso facto* tadil etmiş veya ortadan kaldırmış olur.²⁷² Ancak belirtmek gerekir ki her sözleşmenin iç hukukta doğrudan uygulanabilirliğinden bahsedilemeyecektir meğerki sözleşmenin iç hukukta doğrudan uygulanabilir maddi hukuk normu düzenlesin.

3.2. Milletlerarası Sözleşmelerin Türk Hukukundaki Yeri

Milletlerarası sözleşmelerin Türk hukukunda normlar hiyerarşisindeki konumunu düzenleyen tek hüküm anayasamızın 90. maddesidir. Oldukça tartışmalı olan bu maddenin lafzından açıkça anlaşılacağı üzere Türk hukuk düzeni monist sistemi benimsemiştir. Dolayısıyla milletlerarası sözleşmelerin iç hukukta uygulanabilmesi için yeniden bir iç hukuk düzenlemesi yapılmasına gerek duyulmaz zira sözleşme iç hukuk sisteminin bir parçasıdır.

3.2.1. Genel olarak anayasa madde 90 üzerine tartışmalar

1961 Anayasasından 1982 Anayasasına²⁷³ geçilmesiyle ve daha sonra yapılan 2004 tarihli değişiklikle son haline evrilen 90. maddenin önemi, son fıkrasında usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olduğu, bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiasında bulunularak Anayasa Mahkemesi'ne (AYM) başvurulmadığı, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alındığı düzenlemesi olduğu söylenebilir. Günümüzdeki mevcut bu düzenleme ile milletlerarası andlaşmaların hukukumuzdaki yeri ve önemi tartışılmazdır.

²⁶⁹ Çelik, E. (1988). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri ve Uygulaması . *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 9(1-3) , s. 49.

²⁷⁰ Toluner, S. (1973). *Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, s. 34.

²⁷¹ Taner, s. 68.

²⁷² Meray, S. L. (1968). *Devletler Hukukuna Giriş (1. cilt)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. s. 122.

²⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete, 17863 (20 Ekim 1982), Kanun no: 3709. Erişim: 09/10/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>

Milletlerarası andlaşmaların öneminin hukukumuzda 1961 Anayasası ile arttığını söylemek mümkündür.²⁷⁴ 1961 Anayasası'nın²⁷⁵ Milletlerarası Andlaşmaları Uygun Bulma başlıklı 65. maddesinde milletlerarası andlaşmanın onaylanmasının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) çıkaracağı uygun bulma kanunu ile mümkün olduğunu, usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olduğunu, bunlar hakkında iptal davası ve itiraz yoluna başvurulamayacağını düzenlemektedir. Yani usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar için anayasaya aykırılığı iddiasıyla AYM denetimi yolu kapatılmıştır. 1961 Anayasası ile getirilen bu düzenleme ülkemizde 1982 Anayasası döneminde de 2004 yılına kadar anlam bütünlüğünü bozmayan ufak kelime değişiklikleri ile yürürlükte kalmaya devam etmiştir.²⁷⁶

1961 Anayasası'nın tasarı evresinde ne Milli Birlik Komitesi'nin görevlendirmesi ile Bilim Kurulu'nun sunduğu taslakta ne Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü'nün hazırladığı taslakta ne de Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı taslakta andlaşmaların kanun hükmünde olduğuna ilişkin düzenleme ve milletlerarası andlaşmalara karşı AYM'nin denetiminin kapalı olacağına ilişkin hüküm yer almaktaydı fakat AYM'ye önden bir denetim yetkisi tanıyan düzenleme üç taslakta da bulunmaktaydı.²⁷⁷ Bu düzenlemeye göre; onaylanması uygun bulunan bir andlaşmanın uygulama kanunu çıkarılmadan önce mecliste belli bir sayıya ulaşan mebusun AYM'ye başvurma hakkı bulunacak, başvurdukları takdirde uygun bulma kanunun çıkarılmasına ilişkin işlemler AYM'nin kararını bekleyecekti. AYM andlaşmayı Anayasaya aykırı bulursa o andlaşma onaylanmayacaktı. Burada AYM'ye verilen ön denetimin amacı andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra sözleşmenin Anayasaya aykırılığı sebebiyle iptali halinde devletin uluslararası sorumluluğunun doğmasını engellemekti. Bu taslak Temsilciler Meclisi'nce olduğu hali ile kabul edilmesinin ardından dönemin şartları gereği Temsilciler Meclisi'nden daha üst konumda olan ve 1960 askeri müdahalesini gerçekleştiren askerlerden oluşan Milli Birlik Komitesi'nce maddede değişiklikler yapılarak taslaklarda yer verilen AYM'nin ön

²⁷⁴ Aybay, R. (2007). Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 70, s. 187.

²⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete, 10859 (20 Temmuz 1961) Kanun no: 334. Erişim: 09/10/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf>

²⁷⁶ Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, s. 189.

²⁷⁷ Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, ss. 189-190.

denetim yetkisi hükmü tamamen kaldırılmış, milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olduğu kabul edilmiş ve bu andlaşmalar AYM'nin yargı denetimine tamamen kapatılmıştır.²⁷⁸ Temsilciler Meclisi, daha önce hiçbir taslakta yer almayan ve son anda değiştirilen metnin bu halini olduğu gibi kabul ederek Anayasa yargısına yalnızca andlaşmanın içeriğini kapsamaksızın uygun bulma kanunlarının denetimi bırakmıştır.²⁷⁹ Yalnızca birkaç şekli maddeden oluşan bu yasa üzerindeki denetim, onaylamayı uygun bulma kanununun çıktığı tarihle onaylamanın gerçekleştiği tarihler arasında söz konusu olabilmektedir zira bu süre zarfı içinde halihazırda usulüne göre yürürlüğe konulmuş bir andlaşma da bulunmamaktadır.²⁸⁰

1982 Anayasasının hazırlanma sürecinde 1961 Anayasasının 65. maddesinin var olan haline, maddenin anlamını etkilemeyen küçük kelime değişikliklerinden başka herhangi bir değişiklik yapılmaksızın aynı hüküm yeni Anayasada 90. maddede yerini almıştır. Dönemin öğretim görevlileri yukarıda bahsedilen ön denetim içeren bir gerekçeli anayasa önerisi hazırlayarak Milli Güvenlik Konseyi'nce atanan Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanı'na sunmuşlardır ancak bu öneri nazara alınmamış, anlamını değiştiren herhangi bir değişiklik yapılmamasının gerekçesi olarak da 1961 metninin uygulamada iyi işlediği ve ihtiyacı karşıladığına değinilmiştir.²⁸¹

1982 Anayasası hazırlanırken Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Başkanı'na sunulan ve ön denetim içeren gerekçeli Anayasa taslağı bahsi geçmiş iken anayasamızın 90. maddesine 2004 tarihinde eklenen cümleden sonra 5 Kasım 2004 tarihinde Ankara'da düzenlenen bir panelde değişikliğe imza koyanlardan biri olan Kuzu'nun uygulamada mahkemeler arasında uyuşmazlık çıkmaması açısından çözüm olarak önerilen ön denetime ilişkin olarak konuşmasının bir kesitinden bahsetme gereği hasıl olmuştur. Kuzu ön denetime ilişkin olarak, böyle bir sistemin anayasamızda yer olmadığını, bunun ilave edilmesi gerektiğini, yapılış sürecinin kanun gibi olmadığını ve o dönem yeterli sayı için temin olmadığını, sorunu yüksek yargı olarak Danıştay ve Yargıtay'ın uygulamalarıyla çözülebileceğini, çözülemediği takdirde yani Anayasa'nın elzem olduğu kanaatine varılırsa bir sonraki Anayasa

²⁷⁸ Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, s. 191.

²⁷⁹ Can, O. (2005). *Imperatoris Locuta Causa Finita? Anayasa'nın 90. Madde Değişikliği ve Anayasa Yargısı*. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1), s. 94.

²⁸⁰ Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, s. 192.

²⁸¹ Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, s. 192.

değişikliği sırasında ele alınabileceğini, asıl meselenin problemi çözecek yeni tekliflerde bulunmak olduğunu belirtmiştir.²⁸²

2001 yılında 90. maddenin son kısmına “Kanunlar ile milletlerarası andlaşmaların çatışması halinde milletlerarası andlaşmalar esas alınır” cümlesinin eklenmesi teklifi yapılmıştır. Gerekçesi ise Avrupa Birliği’ne uyumun hukuki alt yapısı olarak açıklanmasına rağmen bu teklif reddolunduktan üç yıl sonra yani 2004²⁸³ yılında maddenin sonuna “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.” hükmü eklenmiştir.²⁸⁴

Avrupa Birliği uyum sürecinde uluslararası hukuka öncelik tanıyan bir düzenleme getirmek amacıyla 1982 Anayasa’sının 90. maddesinde söz konusu değişiklik yapılmış olması karşısında anayasamıza eklenen bu hükümle ortaya çıkan tartışmalardan bahsetmek gerekmektedir. Öncelikle usulüne uygun olarak yürürlüğe girmiş milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olması ve anayasa denetimine kapalı olması halini baz alarak milletlerarası andlaşmaların normlar hiyerarşisindeki yerine ilişkin olarak bazı görüşler milletlerarası andlaşmaların maddede belirtildiği üzere kanun hükmünde oluşunu referans alarak kanunla aynı konumda olduklarını belirtmiş, bazı hukukçular ise milletlerarası andlaşmaların anayasa denetimine kapalı olmasını referans alarak kanunların üstünde konumlandırırmıştır. Bilir’e göre kanunda da belirtildiği üzere kanunlar ve milletlerarası andlaşmalar aynı konumdadırlar, ayrıldıkları tek nokta, konusu temel hak ve hürriyetler olan milletlerarası andlaşmalardır. Hangi andlaşmaların temel hak ve hürriyetleri düzenleyen andlaşma olduğu ise düzenlenmemiştir. Ancak tek tek sayılması da fayda sağlamayacaktır.²⁸⁵ Yine Aybay’da uluslararası andlaşmalara karşı Anayasa yargısı yolunun kapalı olmasının andlaşmalara kanun üstü bir konum kazandırmadığını ifade etmektedir.²⁸⁶

²⁸² Kuzu, B.(2004). İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, Madde 90/son), Ulusal Toplantı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 30.

²⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 25469 (22 Mayıs 2004), Kanun no: 5170. Erişim: 11/11/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm#1>

²⁸⁴ Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, s. 194.

²⁸⁵ Bilir, F. (2005). Anayasa’nın 90. Maddesinde Yapılan Değişiklik Çerçevesinde Milletlerarası Anlaşmaların İç Hukuktaki Yeri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), s. 79 vd. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262622> (Erişim Tarihi 16/12/2022)

²⁸⁶ Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, s. 198.

Genelde kabul edilen görüş bu olmakla birlikte Yüzbaşıoğlu'na göre ise anayasamızın insan haklarına atıf yapan 2. maddesi ve temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması başlıklı 15. maddesi, insan haklarına ilişkin milletlerarası sözleşmelerinin uluslararası hukuk kuralı olarak, Türk hukuk düzeninde normlar hiyerarşisinde en üstte yer alır. Dolayısıyla Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve bu nitelikteki insan hakları belgeleri Anayasa üstü değer taşır.²⁸⁷ Kanımızca da uluslararası andlaşmalar kanunlarla aynı konumdadırlar meğerki temel hak ve özgürlüklerine ilişkin olsun. Bu durumda normlar hiyerarşisinde kanunlardan alt konumda olan diğer düzenlemeler kanuna ve Anayasa'ya aykırı olamayacağına göre bu düzenlemelerin, temel hak ve özgürlüklere ilişkin olan ve kanun hükmünde olan milletlerarası andlaşmalara da aykırı olamayacağını söylemek mümkündür.²⁸⁸ 2017 anayasa değişikliği²⁸⁹ ile hukuk düzenimizde yer almaya başlayan ve normlar hiyerarşisindeki yeri tartışmalı olan Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin milletlerarası andlaşma hükümleri ile çatışması halinde bunun nasıl çözümleneceği Anayasa'nın 104. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile yasaların farklı hükümler içermesi halinde yasa hükümleri uygulanacaktır. Usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmaların kanun hükmünde olduğu nazara alındığında Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile çatışması hâlinde milletlerarası andlaşma hükümleri uygulanacaktır.²⁹⁰

Anayasamıza sonradan eklenen tümce içerisinde geçen 'esas alınır' kelimesi de eleştirilere neden olmuştur. 2004 değişikliği sonrasında temel hak ve özgürlüklere ilişkin olan milletlerarası andlaşmalar ile kanun hükümlerinin aynı konuda farklı hükümler içermesi halinde milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınması hükmüne binaen burada cümlelerin daha iyi anlaşılmasının sağlanması gerekmektedir. Değişiklik teklifinin gerekçesinde uygulamada usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalar ile kanun hükümlerinin

²⁸⁷ Yüzbaşıoğlu, N. (1994). Avrupa İnsan Hakları Hukukunun Niteliği ve Türk Hukuk Düzenindeki Yeri Üzerine. *İnsan Hakları Merkezi Dergisi*, 2(1) s. 34

²⁸⁸ Ersoy, U. (2005). Milletlerarası Andlaşmaların İç Hukuka Etkisi, *Hukuk Gündemi*, 3, s. 67.

²⁸⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 29976 (11 Şubat 2017), Kanun no: 6771. Erişim: 18/12/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>

²⁹⁰ Salihpaşaoğlu Y. (2022). Anayasa'nın 90. Maddesinin 5. Fıkrası ve Türk Yargı Uygulamasındaki Görünümü. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 39(1), ss. 344-345. https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6663/11_yasar_salihpasaoglu.pdf (Erişim Tarihi: 18/12/2022)

çelişmesi halinde ortaya çıkacak uyuşmazlık halinde hangisine öncelik verileceği hususundaki duraksamaların engellenmesi sebebiyle bu cümlemin eklendiği belirtilmiştir.²⁹¹ Gerekçede ‘öncelik verilmesi’ şeklinde kullanılmış iken Anayasa metninde ‘esas alınır’ denilerek farklı bir ifade kullanılmıştır. Aybay’a göre gerekçe ve Anayasa metninde farklı ifadelerin kullanılmasının sebebi Anayasa koyucu da aslında öncelik verilmesinden yana değildir, bu konu uygulamadaki yoruma bırakılmıştır.²⁹² Diğer taraftan Bilen’e göre ise Anayasa maddesinde geçen esas alınır hükmünden anlaşılması gereken kanunun terk edilerek milletlerarası andlaşma hükümlerinin uygulanmasıdır.²⁹³ Kanımızca Anayasa hükmünde emredilen, kanunlarla milletlerarası andlaşmaların temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir konuda çatışması, farklı hükümler içermesi halinde doğrudan milletlerarası andlaşma hükümlerinin uygulanmasıdır. Keza Anayasa değişiklik önergesi tartışılırken bir milletvekilinin meclisteki konuşmasında anayasamızda, yasa hükümleri ile milletlerarası andlaşmaların hükümleri çatıştığı zaman nasıl bir yol izleneceğine yönelik bir belirleme bulunmadığını, uluslararası andlaşmaların kanuna eş değer hükümde olduğunu bu sebeple söz konusu durumlarda hukukun genel ilkelerinin uygulandığını ve “özel hüküm, genel hükmün önüne geçer”, “sonra gelen hüküm, önceki hükmün önüne geçer” prensipleri doğrultusunda işlem yapıldığından bahisle farklı içtihatların ortaya çıktığını, konunun açıklığa, kavuşturulması gerektiğini açıklamıştır.²⁹⁴ Anayasa koyucunun muradı çatışma halinde ne yapılacağına ilişkin olup milletlerarası andlaşmaya öncelik tanınmasıdır. Söz konusu açıklama da düşüncemizi desteklemektedir.

Gerek ve Aydın konuyu bir başka yönden ele alarak anayasamızın 90. maddesinin son tümcesinde yer alan ‘esas alınır’ kısmını esas alacak merci bakımından Anayasanın herhangi bir sınırlamada bulunulmadığını belirtmiştir.²⁹⁵ Anayasamız 11. maddesi ile devlet organlarının idari makamların, diğer kişileri ve kuruluşları

²⁹¹ Madde Gerekçeli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası tam metin için bkz: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 16/12/2022)

²⁹² Aybay, *Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri*, s. 205.

²⁹³ Bilir, s. 88.

²⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 7 Mayıs 2004, Cilt 48, Yasama yılı:2 Dönem:22 <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c048/tbmm22048086.pdf> (Erişim Tarihi: 16/12/2022)

²⁹⁵ Gerek Ş. ve Aydın A. R. (2004). Anayasa’nın 90. Maddesi Değişikliği Karşısında Yasaların Geleceği Ve Anayasal Denetim, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 55, s. 230 vd.

bağlayan temel hukuk kuralının Anayasa hükümleri olduğu belirtilmiştir. O halde maddede belirtilen uygulama ve uyuşmazlığı yalnızca yargı organıyla kısıtlamamak gerekir ki uygulama ve uyuşmazlık yasama organının görevleri sırasında da ortaya çıkabilir. Buna göre yasama sürecinde ortaya çıkan uyuşmazlıklarda yasama organının bu Anayasa hükmünü dikkate almayarak işlem tesis etmemesi mümkün değildir. Eklenen tümceye göre koşulları olduğu takdirde yasa hükmünün uygulanmaması emredilmiştir. Yasaların yürürlükte kalma süreleri, kendilerine biçilmiş belli bir süre olmasına veya yasama organı tarafından sarıh ya da zımni bir şekilde icra edilmemelerine bağlıdır.

Bir kanun doğrudan kaldırılmadıkça veya AYM tarafından iptal edilmediği müddetçe hükmünü icra etmiş ve tükenmiş olsa bile yürürlükte kaldığından²⁹⁶ milletlerarası andlaşma ile aynı konuda çatışan hükümler içeren kanunlar hala yürürlükte kalmaya devam eder. Bunun sonucunda ise temel hak ve özgürlüklerle ilgili milletlerarası sözleşmede bulunan hükümle farklı düzenleme içeren bir yasa kuralı, uygulamadaki farklılıklar nedeniyle bazen esas alınmayacak bazen de esas alınacaktır. Yani bu tür yasa kuralı yürürlükte kalmaya devam edecek fakat uygulanıp uygulanmaması uyuşmazlığın varlığına göre belirlenecektir. Söz konusu hal, kanun önünde eşitlik ilkesine aykırı düşecek şekilde aynı konuda farklı uygulamalara neden olabilecektir. Yasama erki, bu konudaki fonksiyonunu iki şekilde yerine getirebilir: 1) Anayasanın 90. maddesinde yer alan ek tümce kapsamında olan yürürlükte bulunan düzenlemeyi halinde yürürlükten kaldırabilir. 2) Yasama sürecinde henüz yasalaşmamış tasarı ve teklifleri ek cümledeki kriter baz alınarak düzenleyebilir.²⁹⁷ Ersoy'da bu konuyla alakalı olarak yasama organının bir milletlerarası andlaşma kabul edildikten sonra yapılacak kanuni düzenlemede andlaşmayla çelişki oluşturacak düzenlemelerden kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁹⁸ Diğer taraftan Gülmez de temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmayı esas alacak merciin anayasa maddesinde önce yargıyı çağırırsa bile hükümde böyle bir sınırlama bulunmadığını, dolayısıyla hükmün yasama ve yürütmeyi de kapsadığını, yasama organının böyle bir uyuşmazlığa yol

²⁹⁶ AYM, 05/01/1988, 1987/14 E., 1988/1 K. Kararın tam metni için bkz: <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/1988-1-nrm.pdf> (Erişim Tarihi: 17/12/2022)

²⁹⁷ Gerek ve Aydın, s. 230 vd.

²⁹⁸ Ersoy, s. 67.

açabilecek uluslararası andlaşmalara aykırı yasalar çıkarmaması gerektiğini, mevcutta aykırı olanların da Anayasadan başlayarak değiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹⁹

Anayasa hükmünde geçen usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmanın nitelendirilmesi temel hak ve hürriyetlere ilişkin olarak yapılmış olmasına rağmen kanun konusunda böyle bir nitelendirme yapılmamıştır; Anayasa hükmünde belirlenen kanunların da temel hak ve özgürlüklere ilişkin olduğu cümlelerin bütünlüğünden anlaşılmaktadır.³⁰⁰ Gerek ve Aydın’a göre milletlerarası andlaşmaların bütünü “temel hak ve özgürlüklere ilişkin” olabileceği gibi, kimi hüküm ya da hükümleri de temel hak ve özgürlüklere ilişkin olabilir. Bu durumda da söz konusu andlaşma hükmü uygulanmalıdır.³⁰¹ Ersoy’da insan haklarına ilişkin söz konusu maddenin uygulama alanı bulacağını vurgulamıştır.³⁰² Bilir’e göre ise temel hak ve özgürlüklere ilişkin bir veya birkaç madde içeren andlaşmalar açısından yasa ile andlaşmanın çatışması halinde andlaşmaya öncelik verilmesi düşünülemez. Ancak bu konuda da mevcut sorunun anlaşmaya uygun yorum sonucunda çözülmesi düşünülebilir.³⁰³ Her ne kadar anayasa hükmünde açıkça çatışma halinde temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı düzenlenmiş ise de sözleşmenin topyekün temel hak ve özgürlüklere ilişkin olması beklenmemelidir. Zira söz konusu insan hakları olması sebebiyle bu konuda daha ihtiyatlı davranılmalıdır.

Eklenen madde ile ilgili olarak eleştirilere konu olan diğer hususlardan bir tanesi de temel hak ve özgürlüklerin ne anlama geldiği, hangi hakları kapsadığına ilişkindir. Anayasamızda ve ek tümcenin gerekçesinde de hiçbir şekilde yer almayan “temel hak ve özgürlükler” kavramı kullanılması yadırganmıştır. Hangi andlaşmanın temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşma olduğu belirtilmediğinden tanımlama muğlak kalmıştır. Ancak hangi andlaşmaların temel hak ve özgürlüklere ilişkin olduğunun tek tek sayılması da andlaşmaların fazlalığı dolayısıyla bazı belgelerin unutulması sonucunu doğurabileceği gibi bundan sonra kabul edilecek

²⁹⁹ Gülmez, M. (2004). Anayasa Değişikliği Sonrasında İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri, *TBB Dergisi*, 54, s. 157.

³⁰⁰ Gerek ve Aydın, s. 228.

³⁰¹ Gerek ve Aydın, s. 228.

³⁰² Ersoy, s. 67.

³⁰³ Bilir, s. 86.

insan hakları ve temel özgürlüklerine ilişkin belgelerin yeniden maddeye eklenmesi şeklinde fazladan işlem gerektiren durumlar yaratabilecektir.³⁰⁴ İnsan hakları sözleşmelerinden hangilerinin veya bu sözleşme hükümlerinden hangilerinin temel hak ve hürriyetlerle ilgili olduğunun tespiti madde metninin düzenlenmesine göre karşılaştırma yapacak tarafça yapılacaktır.³⁰⁵ Ersoy’a göre madde metninde insan hakları kavramının kullanılmaması büyük eksiklik fakat hükmü insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalar olarak değerlendirmek çağın hukuk sistemi ile de örtüşmektedir. Çünkü temel hak ve özgürlükleri kapsayan daha üst kavram insan hakları kavramıdır.³⁰⁶ Kanımızca da ‘temel hak ve özgürlükler’den anlaşılması gereken tümce gerekçesinde³⁰⁷ de belirtildiği üzere insan haklarıdır.

Eleştirilerden bir diğeri ise temel hak ve özgürlüklere ilişkin iç hukuk düzenlemesi olan kanunun milletlerarası andlaşmadan daha lehe bir hüküm barındırması halinde ne yapılacağıdır. Böyle bir durum söz konusu olduğunda uygulayıcı tarafından kanunun seçilmesi Anayasanın 90. maddesinin beşinci fıkrasına aykırılık teşkil edecek, milletlerarası andlaşmasının seçilmesi ise hak arama özgürlüğünün ihlaline neden olacaktır.³⁰⁸ Haliyle mevcut durum uygulayıcıların ne yapması gerektiği konusunda kafa karışıklığına sebep olmaktadır. İnsan haklarının ön planda olduğu bir hukuk devletinde olması gereken, hukukun ve adaletin daha iyi işlemesi için var olan hükümlerin tereddüde yer bırakmayacak şekilde mevzuatta yer almasıdır. Aksi hal hukuk devleti ilkesine ve insanların adalete olan inancının zedelenmesine yol açacaktır. Ersoy’a göre kural olarak uluslararası andlaşmaların iç hukuka nazaran daha lehe hükümler barındırdığı kabul edilmektedir; ancak aksi hal de pek tabii mümkündür. İç hukuk düzenlemesinin daha lehe bir düzenleme barındırması halinde andlaşma ile çatışsa dahi hiç şüphesiz kanun hükmü uygulanmalıdır. Zira kanun

³⁰⁴ Kuzu, s. 30.

³⁰⁵ Gerek ve Aydın, s. 228.

³⁰⁶ Ersoy, s. 67.

³⁰⁷ “Uygulamada usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası andlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi halinde ortaya çıkacak bir uyuşmazlığın hallerinde hangisine öncelik verileceği konusundaki tereddütlerin giderilmesi amacıyla 90 ıncı maddenin son fıkrasına hüküm eklenmektedir.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m.90/5-son, Madde Gerekçeli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası tam metin için bkz: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 16/12/2022)

³⁰⁸ Gönenç, L. ve Esen, S. (2006). The Problem of Application of Less Protective International Agreements in Domestic Legal Systems: Article 90 of the Turkish Constitution, *European Journal of Law Review*, 8(4), s. 498.

koyucunun amacı şahsın en lehine olan özgürlük ve güvence ortamını sağlamaktır.³⁰⁹ Gülmez'e göre de insan hakları sözleşmelerinden taraf olduklarımız yasaların üstündedir, bu sözleşmeler Anayasa'nın da üstündedir, kurallar sıralamasının en başındadır. Bu sözleşmelerin çatışma esnasında uygulanması için özel hukukta fazladan bir düzenlemeye de gerek yoktur. Andlaşmalar ile yasaların aynı konuda çatışan hükümler içermesi kanunların daha lehe düzenlemesinden kaynaklanmışsa bu durumda andlaşmalar esas alınmaz; daha ileri ve geniş güvence sağlan yasa uygulanır. Anayasa'nın 90. maddesine eklenen cümlelerin temelinde kanunların andlaşmalardan daha geri güvence sağladığı düşüncesi yatmaktadır.³¹⁰

Pazarcı'ya göre söz konusu durumda örneğin MSHS'nin 5. maddesi³¹¹, ESKHS'nin 5. maddesi³¹², ve AİHS'in 53. maddesi³¹³ bir devlette başka yasalarla veya başka bir düzenleme ile daha lehte bir durum varsa o zaman o uygulanmalıdır minvalinde bir hüküm içerir. Dolayısıyla, bu konu da lehe şeklinde yorumlanmalıdır.³¹⁴ Kanımızca kanunların temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmalarla aralarında çıkan uyuşmazlıklarda kanunlar daha lehe bir hüküm içeriyorsa bu durumda kanun hükümleri uygulanmalıdır. Zira anayasa değişikliğinin altında yatan temel sebebin Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında insan haklarının daha iyi korunduğu bir sistemin daha ileri bir sistem oluşu, insan haklarının korunmasının gelişmişlik seviyesindeki belirleyici unsur oluşu bilinci ile en ileri güvencenin sağlanması olduğu nazara alındığında Anayasa koyucunun amacının salt çatışma halinde her ne olursa olsun andlaşma hükümlerinin uygulanması olduğunu söylemek temelde bu hükmün konuluş amacına da aykırılık içermektedir. Yasaların andlaşmalardan daha az güvenceli olduğu varsayımı ile yapılan düzenlemenin tersi de mümkündür. Kanunun milletlerarası andlaşma hükmünden daha lehe ve ileri bir düzenleme içermesi halinde kanunun uygulanması esasen milletlerarası andlaşmanın ihlal edildiği anlamına da gelmemelidir. Çünkü andlaşmanın en birincil amacı insan haklarını en üst düzeyde korumaktır. Bu cihetle çatışma halinde ileri olan yasa hükmünün uygulanması elzemdir.

³⁰⁹ Ersoy, s.69.

³¹⁰ Gülmez, s.156.

³¹¹ MSHS, m. 5/2.

³¹² ESKHS, m. 5/2.

³¹³ AİHS, m. 53.

³¹⁴ Pazarcı, H. (2004). *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, Madde 90/son)*, Ulusal Toplantı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, s. 161.

3.2.2. 2004 değişikliği ile anayasamıza eklenen tümcenin yargı kararlarındaki görünümü

Anayasamıza eklenen tümcenin hukukumuzda somut olaylara ne şekilde uygulandığını anlatma gereği hasıl olmuştur. Belirtmek gerekir ki ülkemizde yargı kararlarının yol göstericisi genellikle yüksek mahkememe içtihatları olmaktadır. Yapılan araştırmada, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşma hükümlerinin çok az kararda esas alındığı, esas alınan hükümlerin de çoğu kararda benzerlik ihtiva ettiği anlaşılmıştır. Bu kararlardan ilki, Sivas ocuk Mahkemesi 26/06/2012 tarih 2011/555 E. 2012/319 K. sayılı kararıdır. Söz konusu kararda, suça sürüklenen ocuk ile O. D. isimli şahsın bir kafe önünde tartıştıkları sırada mağdurun olay yerine gelerek tarafları ayırdığı, akabinde mağdurun olay yerinden ayrılıp başka bir yere gittiği sırada suça sürüklenen çocuğun mağdurun yanına gelerek mağdura bıçak salladığı ve salladığı bıçağın mağdurun boğazına geldiği, mağduru bu şekilde yaraladığı olayda mahkemece suça sürüklenen çocuğun cezalandırılmasına karar verilmiştir. Kararda suça sürüklenen ocuk için soruştırma ve kovuştırma aşamasında atanan müdafii creti yargılama giderinden sayılarak giderin suça sürüklenen çocuğa yükletilmesine karar verilmiştir. Kararın Cumhuriyet Savcısı tarafından temyiz edilmesi zerine Yargıtay kararında³¹⁵ 5271 sayılı CMK'nin 324/1. maddesinde³¹⁶ müdafii ücretinin yargılama gideri kapsamında sanık üzerine bırakılması gerektiği belirtilmiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin de tarafı olduğu AİHS'in 6/3-c maddesindeki³¹⁷ bir suç ile isnat edilen herkesin avukat tutmak için gerekli maddi olanaklardan yoksun olması halinde ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabileceği yönündeki hükümden bahsedilerek, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90/5. maddesindeki usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı yönündeki düzenleme karşısında, 5271 sayılı Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK) 324. maddesi ile AİHS 6/3-c maddesi arasında çıkan uyuşmazlıkta milletlerarası andlaşma hükmü olan AİHS hükümlerinin esas alınması

³¹⁵ Y. 3. C.D. 11/03/2015, 2014/42072 E. 2015/9153 K.

³¹⁶ Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK), Resmi Gazete, 25673 (17 Aralık 2004) Kanun no: 5271. Erişim: 25/12/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041217.htm> m. 324/1.

³¹⁷ AİHS, m. 6/3-c.

gerektiğini vurgulamış, suça sürüklenen çocuk için yapılan müdafii giderinin 5271 sayılı CMK'nin 150/2. maddesi uyarınca kendisine zorunlu olarak müdafii tayin edilen suça sürüklenen çocuktan tahsiline karar verilmesi nedeniyle ilk derece mahkemesi tarafından verilen hükmün bozulmasına oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Karara iki üye şerh düşerek³¹⁸ AİHS'nin 6/3-c maddesinde ücretsiz müdafiiiden yararlanabilmek için açıkça bir suç ile itham edilen kişi olması gerektiğini, bu kişinin yargılama sonunda beraat edebileceğini, beraat edebilecek kişinin maddi imkansızlıklar yüzünden avukat savunmasından mahrum kalmaması gerektiğini, bu nedenle devletin bu gideri üstleneceğini fakat devletin suç ile itham edilen kişiden değil de yargılama sonundan mahkum olan kişiden bu gideri alması gerektiğini belirtmişlerdir. Özetle soruşturma ve kovuşturma aşamasında suç ithamı altında bulunan kişi maddi durumu olmaması nedeniyle müdafii yardımından yararlanamayan veya resen müdafii atanması gereken bir kişi ise silahların eşitliği ilkesi kapsamında kendisine müdafii atanır ve yargılama süresi boyunca kendisinden bu ücret tahsil edilmez, sonuç olarak sözleşmede belirtildiği üzere ücretsiz olarak yargılama süresi boyunca ücretsiz müdafii yardımından yararlanmış olur. Şerhe göre baro tarafından ödenen müdafii gideri de yargılama gideri kapsamındadır. Şöyle ki; AYM, 5320 sayılı yasanın 13. maddesinin³¹⁹ AİHS'e uygun olduğuna karar vermiştir.³²⁰ CMK'ye göre soruşturma ve kovuşturma aşamasında yani şüpheli ve sanık sıfatını taşıdığı müddetçe şahıstan müdafii ücretinin istenmediğini, yargılama gideri istendiğinde ise artık şahsın sıfatının hükümlü olduğunu dolayısıyla bu aşamada yargılama gideri olarak hükümlüden müdafii ücreti istenmesinin adil yargılanma hakkına aykırılık teşkil etmeyeceği kararını vermiştir.

³¹⁸ Y. 3. C.D. 11/03/2015, 2014/42072 E. 2015/9153 K. sayılı ilamında Yargıç M. Metin Kaya ile Yargıç Ramazan Yılmaz'ın karşı oy yazıları.

³¹⁹ "Müdafii ve vekil ücreti

1.Ceza Muhakemesi Kanunu gereğince soruşturma ve kovuşturma makamlarının istemi üzerine baro tarafından görevlendirilen müdafii ve vekile, avukatlık ücret tarifesinden ayrı olarak, Türkiye Barolar Birliğinin görüşü de alınarak Adalet ve Maliye bakanlıkları tarafından birlikte tespit edilecek ücret, Adalet Bakanlığı bütçesinde bu amaçla yer alan ödenekten ödenir. Bu ücret, yargılama giderlerinden sayılır.

2. Bu madde uyarınca yapılacak ödeme ve uygulamaya ilişkin usûl ve esaslar Türkiye Barolar Birliğinin görüşü de alınmak suretiyle Adalet Bakanlığı tarafından çıkarılacak yönetmelikle belirlenir." 5320 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 25772 (31 Mart 2005) (mükerrer), Kanun no: 5320. Erişim: 25/12/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050331M1-1.htm> m. 13.

³²⁰ AYM, 12/03/2009, 2007/43 E., 2009/51 K. Resmi .Gazete, 27365, 03.10.2009. Kararın tam metni için bkz: <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2009-51-nrm.pdf> (Erişim Tarihi: 25/12/2022)

Bir diğer inceleme konusu kararda³²¹ ise sayısı üç olan sanıklar hakkında ortakları ve sorumlusu oldukları şirket adına ilgili gümrük müdürlüğünce tescilli 18 adet ithalat işlemine konu gümrük giriş beyannamelerinin Gümrük ve Katma Değer Vergisi matrahına dahil olması gereken bazı harcama kalemlerini içeren faturaların yer almaması veya yer alan faturaların yansıtılmaması nedeniyle teşekkül halinde gümrük ithal kaçakçılığı suçundan kamu davası açılmıştır. Yerel mahkemeye yapılan yargılamada sanıkların suç işlemek amacıyla örgüt oluşturmak için bir araya geldiklerine dair herhangi bir delil ve emare bulunmadığı, belirli bir amaç için belirlenen şekilde birleşik veya birlikte hareket etmek üzere irade ve menfaat birliği kurarak kaçakçılıkla iştigal etmek amacıyla sanıkların önceden anlaşarak birleşmeleri hali mevcut olmadığından 4926 sayılı yasanın 5. maddesinin³²² 1 ve 2. fıkralarında düzenlenen “teşekkül” koşullarının oluşmadığı, eylem kanıtlandığı takdirde 4926 sayılı yasanın 3/i-2, 4/i-2, 5/3 maddelerinde düzenlenen “toplu kaçakçılık” suçunu oluşturacağı anlaşılmış olup, 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu hükümlerinin ihlal edilmemiş olduğu, 4458 sayılı Gümrük Kanunun 197. maddesi uyarınca tahakkuk ettirilecek vergi farkları ile bu fark tutarlarının Vergi Mahkemelerinde dava açılması ve bu davaların mükellef sanıklar aleyhine sonuçlanması halinde dahi 4458 sayılı Gümrük Kanunun 197, 234. maddeleri ve 3065 sayılı Kanunun 51. maddesi kapsamında idari işlem ve yaptırım kapsamında olduğu sonuç ve kanısına varıldığından sanıkların beraatine karar verilmiştir.

Kararın temyizinden sonra Daire³²³, dosyada mübrez Ticaret Sicil Gazetesi’ne göre sanıklardan birinin iddiasını doğrular biçimde ne şirket ortağı ne de yönetici olmadığı anlaşılarak; 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda teşekkülün kaçakçılık yapmak maksadıyla iki veya daha fazla kimsenin önceden anlaşarak birleşmelerini³²⁴ ifade ettiğini, buna göre söz konusu yasanın 5/1-2 maddesi hükmü gereği iki veya

³²¹ Üsküdar 1. Ağır Ceza Mahkemesi, 29/06/2007, 2004/201 E. 2007/239 K.

³²² “Bu Kanunun suç saydığı fiilleri işlemek amacıyla teşekkül oluşturanlar veya teşekkülü yönetenler hakkında iki yıldan altı yıla kadar ağır hapis cezasına hükmolunur.

Bu Kanunun suç saydığı fiillerin teşekkül halinde işlenmesi durumunda birinci fıkrada belirtilen cezaya ilaveten ilgili maddelerdeki cezalar bir kat artırılarak uygulanır.” m. 5. Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu (KMK), Resmi Gazete, 25173 (19 Temmuz 2003), Kanun no: 4926. Erişim: 25/12/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm#3>

³²³ Y. 7.C.D. 07/06/2011, 2008/7391 E. 2011/7987 K.

³²⁴ “Bu Kanunda yer alan;

(...)

c) Teşekkül: Kaçakçılık ile iştigal etmek amacıyla iki veya daha fazla kimsenin önceden anlaşarak birleşmelerini(...) ifade eder. Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu, m. 2-c. Kanunun tam metni için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.5.4926.pdf> (Erişim Tarihi 25/12/2022)

daha fazla kişi olması halinde teşekkül halinde kaçakçılık suçunun işlenebileceğini öngörmesine karşın, Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin³²⁵ 2/a madde³²⁶ fıkrasında örgütlü suç grubunu üç veya daha fazla kişiden oluşması gerektiğini düzenlendiğini, Anayasanın 90. maddesine eklenen cümlesine göre de usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınacağını, öte yandan suç işlemek amacıyla örgüt kurma suçunu düzenleyen 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu³²⁷ (TCK) madde 220/1. maddesi de örgütten söz edilebilmesi için üye sayısının en az üç olmasını düzenlediğini, söz konusu düzenlemeler nazara alındığında somut olayda iki kişinin şirket ortağı olduğunu bu nedenle sanıkların teşekkül halinde kaçakçılık suçunu işlemelerinin mümkün olmadığına karar vermiştir.

Halfeti Sulh Ceza Mahkemesi'nin 09.03.2009 tarihli ve 2008/45 E. 2009/5 K. sayılı kararında sanıkların Halfeti Cumhuriyet Başsavcılığına "...Eğer sayın olarak hitap etmek suç ise ben de Sayın Abdullah Öcalan diyorum ve bu suçu işleyip kendimi ihbar ediyorum..." şeklinde ifadeleri içerir mektup göndermelerinden ibaret somut olayda, sanıkların atılı suçtan mahkûmiyetlerine dair karar verilmiştir. Başvurunun ardından Daire, kararında³²⁸ anayasamızın 90. maddesine atıf yaparak AİHS'in iç hukukumuzun bir parçası olduğunu, sözleşmenin 9. maddesinde din ve inanç hürriyeti³²⁹, 10. maddesinde ifade hürriyeti³³⁰, 11. maddesinde örgütlenme

³²⁵ United Nations Convention against Transnational Organized Crime, opened for signature 15 November 2000, 2225 UNTS 209 (entered into force 29 September 2003) art. 38.

³²⁶ "Örgütlü suç grubu" doğrudan veya dolaylı olarak mali veya diğer bir maddi çıkar elde etmek amacıyla belli bir süreden beri varolan ve bu Sözleşmede belirtilen bir veya daha fazla ağır suç veya yasadışı eylemi gerçekleştirmek amacıyla birlikte hareket eden, üç veya daha fazla kişiden oluşan yapılanmış bir grup anlamına gelir;" Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, m. 2/a.

³²⁷ Türk Ceza Kanunu (TCK), Resmi Gazete, 25611 (12 Ekim 2004), Kanun no: 5237. Erişim 15/12/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1>

³²⁸ Y. 8.C.D. 24/05/2018, 2017/12669 E. 2018/75877 K.

³²⁹ "1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir." AİHS, m. 9.

³³⁰ "1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme

hürriyetinin³³¹ düzenlendiğini, bu üç maddenin; çoğulcu demokrasinin toplumda yerleştirilmesi amacına matuf hükümler olduğunu, sanığın eyleminde genel manada suçu veya suçluyu övmediğini, kullandığı ifadeler ile direnişi veya ayaklanmayı teşvik etmediğini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90/5. maddesi uyarınca AİHS ve AİHM'in Skalka v Polonya kararı³³² nazara alındığında suçun yasal unsurları oluşmadığı gözetilmeden yazılı şekilde sanığın mahkumiyetine hükmedilmesi hukuka aykırı görülmüş oy çokluğu ile sanıkların beraatlerine karar verilmiştir.

Karara bir üye şerh düşerek³³³ sanıklar tarafından Halfeti Cumhuriyet Başsavcılığına hitaben yazılan dilekçelerdeki “Daha önce Kürt kelimesine karşı olan tahammülsüzlüğün yerini bu gün de Sayın Öcalan hitabı almıştır. Temel sorunları çözme yerine yargı baskısı ile örtbas ederek sonuç alma yoluna gidilmiştir. Bu baskı o kadar ilerletilmiştir ki insanların hitapları dahi dava konusu yapılmıştır. Bunun en somut örneği 9 yıldır tek başına özel tip İmralı kapalı cezaevinde bulunan Sayın Abdullah Öcalan’a sayın olarak hitap edilmesidir. Eğer sayın olarak hitap etmek suç ise ben de Sayın Abdullah Öcalan diyorum ve bu suçu işleyip kendimi ihbar ediyorum.” ifadelerinin düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesinin mümkün olmadığını, yıllardır ülkemiz topraklarının bir kısmını bölerek bağımsız bir devlet kurmayı hedefleyen ve bu nedenle birçok insanının ölümüne sebep olan, hem uluslararası aktörler hem de Avrupa Birliği tarafından da terör örgütü olarak kabul edilen silahlı örgüt liderini işlediği suçlar ve amaçları nedeniyle övdükleri, ifadelerin ne AİHS ne de anayasamız bağlamında düşünce ve kanaat özgürlüğü kapsamında

özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin 12 13 yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.” AİHS, m. 10.

³³¹ “1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarının yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.” AİHS, m. 11.

³³² ECHR, Skalka v Poland, Application no. 43425/98, 27 May 2003, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61105> (Erişim Tarihi 07/05/2022)

³³³ Y. 8.C.D. 24/05/2018, 2017/12669 E. 2018/75877 K. sayılı kararına Yargıç Mahmut Kaya’nın karşı oy yazısı.

olmadığını, suçun yasal unsurlarının oluştuğunu bu nedenle de sanıkların cezalandırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Büyükçekmece 4. Aile Mahkemesi'nin 09/12/2014 tarih 2014/1003 E. 2014/1226 K. sayılı kararında, davacı kadın, boşanmış olduğu eski eşine karşı açtığı davada, bekarken de bekarlık soyadı ile birlikte boşanmış olduğu eşinin soyadını kullanmak istemiş, davalının onayı alınarak yerel mahkememce davanın kabulüne karar verilmiştir. Adalet Bakanlığı'nın yazısı üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yapılan kanun yararına bozma istemi üzerine daire incelemeye konu kararda³³⁴ öncelikle anayasamızın 90. maddesine atıf yapmış, insan hakları hukuku belgelerinden olan ve Türkiye'nin usulüne göre onaylayıp taraf olduğu sözleşmelerin iç hukukta doğrudan uygulanma kabiliyetini haiz olduğunu, AİHS'in 8. maddesinin³³⁵ özel hayata ve aile hayatına saygıyı ifade ederken. 14. maddesinin³³⁶ cinsiyet nedeniyle ayrımcılığı yasakladığını, AİHM'in evli olan bir kadının eşinin soy ismini alması zorunluluğunu özel hayata müdahale olduğunu ve kişinin soyadının özel hayat bağlamında değerlendirdiğini, kadının evlendikten sonra sadece evlenmeden önce kullandığı soyadını kullanmasına izin verilmemesinin AİHS'in yukarda belirtilen hükümlerine aykırı olduğu sonucuna vardığını belirtmiştir. Kanun yararına bozmaya konu dava dosyasında, başvurunun Soyadı Nizamnamesi'nin 6. maddesi³³⁷ ile Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliği'nin 59. maddesi³³⁸ gereğince yapıldığını ancak Nizamname ile Yönetmelik hükümlerinin

³³⁴ Y. 2. H.D. 09/06/2015, 2015/8508 E. 2015/12061 K.

³³⁵ "1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir." AİHS, m.8.

³³⁶ "Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır." AİHS, m.14.

³³⁷ "Soyadı ya yalnız olarak veyahut (oğlu) ile birlikte kullanılır." Soyadı Nizamnamesi, Resmi Gazete, 2891 (27 Aralık 1934), Kararname no:2/1759, m. 6. Erişim: 07/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2891.pdf>

³³⁸ "(1)Boşanan kadının koca hanesindeki kaydı kapatılıp önceki soyadı verilerek, bu evlenmeden önce kayıtlı bulunduğu hanedeki nüfus kaydı açılır.

(2) Dul olarak evlenen kadının boşanması durumunda, bekârlık soyadını taşımasına mahkemece izin verilmiş ise kadın bekârlık soyadını alarak bekârlık hanesindeki nüfus kaydı açılır.

(3) Hâkim, boşanan kadının kocasının soyadını taşımasına izin vermiş ise kadın bu evlenmeden önce kayıtlı bulunduğu haneye, taşımasına izin verilen koca soyadı ile döner ve buradaki nüfus kaydı açılır.

(4) Kocas ile birlikte Türk vatandaşlığına alınan ya da Türk vatandaşı ile evlenmesi nedeniyle Türk vatandaşlığını kazanıp kocasının kütüğüne kocasının soyadı ile tescil edilen kadın boşandığı takdirde;

sözleşme hükümleri ile çatıştığını, sözleşme hükümleri ile yürürlükteki kanun hükümlerinin çatışması halinde Anayasa'nın 90. maddesinin 5. fıkrası gereğince sözleşme hükümlerinin esas alınmasına göre, adı geçen iç hukuk düzenlemesi hükümlerinin çatışması halinde de sözleşme hükümlerinin uygulanacağını, yerel mahkemenin, kadının bekarlık soyadı ile birlikte boşandığı eşine ait soyadını kullanması isteminin kabulüne ilişkin hükmünün hukuka uygun olduğunu kabul ederek kanun yararına bozma talebinin reddine karar vermiştir.

3.3. İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye

Ülkemiz, insan haklarının korunması ve güvence altına alınması hedefi kapsamında bölgesel bir örgüt olan AK'nin 225 sözleşmesinden 120 tanesine taraf olup 30 sözleşmeyi imzalamasının yanında küresel bir örgüt olan BM'nin temel insan hakları sözleşmelerinden 16 tanesinin tarafı konumundadır.³³⁹ Çalışmamızın bu kısmında ikinci bölümde bahsedilen sözleşmelerin ülkemizdeki durumuna değinilecektir.

BM bünyesinde hazırlanan ve ikiz sözleşmelerden birisi olan MSHS, 19 Aralık 1966'da BM tarafından imzaya açılmış İnsan Hakları Komitesi'nin kurulması hükmü³⁴⁰ dışında diğer maddeleri ile birlikte 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz Sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamakla birlikte söz konusu sözleşme ülkemizde 23 Aralık 2003 tarihinden itibaren hüküm doğurmaya başlamıştır. Ülkemiz, sözleşme hükümlerine ilişkin üç tane beyanda bulunmuştur. Bunlar, bu sözleşmeden doğan yükümlülüklerinin BM Şartı'nda belirlenen yükümlülükleri çerçevesinde ifa edeceğine, söz konusu sözleşmenin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişki içerisinde olduğu taraf devletlere karşı uygulanmasına ve sözleşmenin ancak anayasamızın ve ülkemizdeki yasal ve idari düzenin yürürlükte

bulunduğu yere ait aile kütüğünün son aile sıra numarasından sonra yeni bir aile sıra numarası altında, boşanma kararında belirtilen soyadıyla, boşanma kararında soyadı belirtilmemiş ya da boşanma kararı yabancı yetkili mahkemelerce verilmiş ve Türkiye'de tanınmış veya tenfiz kararına bağlanmış ise evlenmeden önceki soyadı ile tescil edilir. Ancak evlenmeden önceki soyadının tespit edilememesi ve boşanan kadının başvurusu sağlanamadığı takdirde, beşinci fıkrada belirtildiği şekilde işlem yapılır.

(5) Nüfus kütüklerinde soyadı bulunmayanlara bulunduğu yer mülkî idare amirince soyadı verilir.” Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete, 26355(23 Kasım 2006), Karar Sayısı: 2006/11081, m. 59. Erişim 07/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061123-2.htm>

³³⁹ Detaylı bilgi için bkz: https://www.mfa.gov.tr/insan-haklari_.tr.mfa (Erişim Tarihi: 29/08/2023)

³⁴⁰ MSHS, m. 41.

olduğu ülke sınırında içerisinde onaylanmış bulunduğu ilişkindir.³⁴¹ Bunun dışında Türkiye, sözleşmeye bir çekince kaydı da eklemiştir. Bu çekinceye göre ülkemiz sözleşmenin 27. maddesini³⁴² anayasamızın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve eklerinin ilgili hükümlerine göre ifa etme hakkını gizli tutmaktadır.

Bireysel başvuru yolunu açarak sözleşmenin denetim yetkisini genişletmeyi hedefleyen MSHS Ek İhtiyari Protokolü 16 Aralık 1966 yılında kabul edilerek 23 Mart 1976 yılında yürürlüğe girmiş, ülkemiz ise Protokolü 3 Şubat 2004 yılında imzalamış ve sözleşme 24 Ekim 2006 tarihinde hüküm doğurmaya başlamıştır. Böylece İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru yolu açılmıştır. Belirtmekte fayda vardır ki Türkiye, Protokol'e taraf olurken MSHS'ye konulan beyan ve çekincelerin Protokol içinde geçerli olduğunu belirterek başka beyan ve çekinceler de koymuştur. Bunlardan en önemlisi ayrımcılık yasağını düzenleyen "MSHS 26. maddesinin ihlal edildiği iddiasını taşıyan şikayetlerde, söz konusu sözleşmede garanti altına alınan haklar dışındaki haklara atıf yapılan ihlal iddialarına ilişkin şikayet bildirimlerini kapsamadığı" yönündeki çekincesidir.³⁴³ Bu şekilde sözleşmenin, taraf devletleri ayrımcılık yasağı ihlali hususunda yalnızca sözleşmede korunan haklarla sınırlamayan hükmü dışlanmak istenmiştir.³⁴⁴

İkiz sözleşmelerden diğeri olan ESKHS, 19 Aralık 1966'da BM tarafından imzaya açılmış ancak 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz ise sözleşmeyi 15 Ağustos 2000'de imzalamış ve söz konusu sözleşme 23 Aralık 2003 tarihinde ülkemizde yürürlüğe girmiştir. Ülkemizin bu sözleşme için beyanları MSHS için konulan üç beyanla aynı olmakla birlikte sözleşmenin 13. maddesine çekince konulmuştur. Buna göre Türkiye, sözleşmenin 13. maddesinin³⁴⁵ 3. ve 4. fıkra

³⁴¹ Dalar, M. (2015). BM'nin İnsan Haklarıyla İlgili İkiz Sözleşmelerine Türkiye'nin Beyan ve Çekinceleri, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), ss. 212-213.

³⁴² "Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile birlikte, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır." MSHS, m. 27.

³⁴³ MSHS Ek İhtiyari Protokol metni ve Türkiye'nin çekinceleri için detaylı bilgi için bkz: Medeni Ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol, Resmi Gazete, 26250 (5 Ağustos 2006), Karar no: 2006/10692. Erişim: 13/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060805-1.htm>

³⁴⁴ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (2020). *Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri & Birleşmiş Milletler – Avrupa Konseyi*. Ankara, s. 20.

³⁴⁵ "1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, eğitimin, insanın kişiliğinin ve onur duygusunun tam olarak gelişmesine yönelik olacağı ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygıyı güçlendireceği hususunda mutabıktırlar. Taraf

hükümlerinin anayasamızın T. C.'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olup, dilinin de Türkçe olduğu yer alan 3. maddesi, hakların ve özgürlüklerin insan haklarına dayanan laik ve demokratik cumhuriyeti kaldıran, devleti ve milleti bölmeyi amaçlayacak şekilde kullanılamayacağına hükmeden 14. maddesi, eğitim ve öğretimde yalnızca Türkçenin ana dil olarak okutulacağını ve öğretileceğini belirten 42. maddesi kapsamında ifa etme hakkını gizli tutmuştur.

Bireysel başvuru yolunu açarak sözleşmenin denetim yetkisini genişletmeyi hedefleyen ESKHS Ek İhtiyari Protokol, Genel Kurul tarafından 10 Aralık 2008 tarihinde kabul edilerek ve 5 Mayıs 2013 tarihinde yürürlüğe girmesine rağmen ülkemiz bu Protokol'e taraf olmamıştır.

BM bünyesinde hazırlanan, 21 Aralık 1965 tarihinde BM Genel Kurul'u tarafından kabul edilen ve 4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe giren Her Türlü Irksal ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme ülkemiz tarafından 13 Ekim 1972 tarihinde imzalanmış ve sözleşme ülkemizde 16 Ekim 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁴⁶ Ülkemiz, sözleşme hükümlerine ilişkin iki tane beyanda bulunmuştur. Bunlardan ilki söz konusu sözleşmeyi yalnızca ülkemizin diplomatik ilişki içinde olduğu taraf devletlere karşı uygulanması; ikincisi ise söz konusu sözleşmenin ancak

Devletler, ayrıca, eğitimin, herkesin özgür bir topluma etkin bir şekilde katılmasını sağlayacağı, tüm uluslar ve tüm ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştireceği ve Birleşmiş Milletler'din barışın korunmasına yönelik faaliyetlerini güçlendireceği hususlarında mutabıktırlar.

2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak gerçekleştirilmesi amacı ile aşağıdaki hususları kabul ederler:

- (a) İlköğretim herkes için zorunlu ve parasız olacaktır;
- (b) Teknik ve mesleki eğitim de dahil olmak üzere, orta öğretimin çeşitli biçimlerinin, her türlü uygun yöntemle ve özellikle parasız eğitimin tedricen yaygınlaştırılması yoluyla herkes için açık ve ulaşılabilir olması sağlanacaktır;
- (c) Yüksek öğretimin, özellikle parasız eğitimin tedricen geliştirilmesi yoluyla, kişisel yetenek temelinde herkese eşit derecede açık olması sağlanacaktır;
- (d) İlköğretim görmemiş ya da ilköğretimi tamamlamamış olanlar için temel eğitim elden geldiğince teşvik edilecek veya yoğunlaştırılacaktır;
- (e) Her düzeyde okullar sisteminin geliştirilmesi aktif bir şekilde yürütülecek, yeterli bir burs sistemi yerleştirilecek ve öğretim personelinin maddi koşulları sürekli olarak iyileştirilecektir.

3. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların veya -bazı durumlarda- yasal yoldan tayin edilmiş velilerin çocukları için, kamu makamlarınca kurulmuş okulların dışında, Devletin koyduğu ya da onayladığı asgari eğitim standartlarına uygun diğer okulları seçme özgürlüğüne ve çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestliklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

4. Bu maddenin hiç bir hükmü, bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüklerini kısıtlayacak şekilde yorumlanamaz; bu özgürlüğün kullanılması, daima, bu maddenin 1. fıkrasında ortaya konmuş olan ilkelere uyulmasına ve böyle kurumlarda verilen eğitimin Devlet tarafından belirlenebilecek asgari standartlara uygun olması gereğine bağlıdır.” ESKHS, m.13.

³⁴⁶ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, *Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri & Birleşmiş Milletler – Avrupa Konseyi*. Ankara, s. 18.

anayasamızın ve ülkemizdeki yasal ve idari düzenin yürürlükte olduğu ülke sınırında içerisinde onaylanmış bulunmasıdır.³⁴⁷ Sözleşmeye ilişkin çekince kaydı da bulunmaktadır. Bu kayıt, sözleşmenin yorumunda ve uygulanmasında meydana gelebilecek uyuşmazlıkların Uluslararası Adalet Divanı'na intikalini düzenleyen maddesi³⁴⁸ ile bağlı olmadığına ilişkindir.³⁴⁹

BM'nin bir diğer sözleşmesi, 10 Aralık 1984 tarihinde imzaya açılan 26 Haziran 1987 tarihinde yürürlüğe giren İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'dir. Sözleşme ülkemiz tarafından 25 Ocak 1988 tarihinde imzalanmış olup 1 Eylül 1988 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemizin bu sözleşmeye herhangi bir kayıt ve çekince koyduğundan bahsedilememektedir.

Sözleşmenin konusu kapsamında bireylerin haklarının ihlal edildiği bölgelere düzenli ziyaret sisteminin oluşturulmasının sağlanması amacıyla Genel Kurul tarafından 18 Aralık 2002 tarihinde kabul edilerek 22 Haziran 2006 tarihinde yürürlüğe giren Ek İhtiyari Protokol³⁵⁰ ülkemizde beyan ve kayıt konulmaksızın 14 Eylül 2005 tarihinde imzalanmış ve 27 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

BM tarafından 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan ve 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe giren CEDAW, ülkemizde 19 Ocak 1986'da yürürlüğe girmiştir. Türkiye ilk başta bahsi geçen sözleşmenin 15. maddesinin 2. ve 4. fıkrası³⁵¹ ile 16.

³⁴⁷ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 24721 (9 Nisan 2002), Kanun no: 4750, Birinci Beyan ve İkinci Beyan Metni. Erişim: 13/09/2023. https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/docs/ulusal_belgeler/kanuntbmmc0860475_0.pdf

³⁴⁸ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, m. 22.

³⁴⁹ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Çekince Metni.

³⁵⁰ İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol, 27985 (Mükerrer) (5 Temmuz 2011), Karar no: 2011/1962. Erişim: 16/09/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110705M1-17-1.pdf>

³⁵¹ “Taraflar devletler medeni haklar bakımından kadınlara erkeklerinkine benzer hukuki ehliyet ve bu ehliyeti kullanmak için eşit fırsatlar tanıyacaklardır. Özellikle, kadınlara akit yapmada ve mülk idaresinde eşit haklar verecekler ve Mahkemelerde davaların her safhasında eşit muamele edeceklerdir.” CEDAW, m. 2.

“Taraflar Devletler, kadın ve erkeğe hukuki olarak ikametgâh seçme ve nakletmede eşit yasal hak tanıyacaklardır” CEDAW, m. 4.

maddesinin 1. fıkrasının³⁵² c,d,f,g bentlerine yani aile ilişkilerine dair hükümlerinin sözleşmenin imzalandığı dönemde yürürlükte olan TMK hükümlerine aykırı olması nedeni ile çekince ileri sürmüştür ancak bu çekinceleri 1999 yılında kaldırmıştır.³⁵³ Bunun yanı sıra sözleşmenin 9. maddesinin 1. fıkrasının³⁵⁴ Türk Vatandaşlık Kanunu madde 5/1, 15 ve 17’ye aykırı olmadığına yönelik beyanda bulunmasına rağmen bu beyan da ülkemiz tarafından 2008 yılında geri çekilmiştir. Yine sözleşmenin hayata geçirilmesinde veya yorumunda taraf devletler arasında ihtilaf çıkması halinde ihtilafın Uluslararası Adalet Divanı tarafından çözülmesini öngören 29. maddesinin 1. fıkrasında da çekince bulunmaktadır. Bu çekincenin ise hala mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

Bireyler veya birey gruplarının başvuru yapma yolunu açan ve Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Komite’ye ağır ve sistematik ihlal durumunda soruşturma yapma yetkisi veren Ek İhtiyari Protokol³⁵⁵ Genel Kurul tarafından 6 Ekim 1999’da kabul edilmiş ve 22 Aralık 2000’de yürürlüğe girmiştir. Ülkemizde ise 8 Eylül 2000 tarihinde imzalanan protokol 29 Ocak 2003’te yürürlüğe girmiştir.

³⁵² “Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayrımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır.

a) Evlenmede erkeklerle eşit hak,
b) Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı,
c) Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında aynı hak ve sorumluluklar
d) Medeni durumlarına bakılmaksızın, çocuklarla ilgili konularda ana ve babanın eşit hak ve sorumlulukları tanınacak, ancak her hâl ve kârda çocukların menfaatleri en ön planda gözetilecektir.
e) Çocuk sayısına ve çocukların ne zaman dünyaya geleceklerine serbestçe ve sorumlulukla karar vermede ve bu hakları kullanabilmeleri için bilgi, eğitim ve diğer vasıtalarla yararlanmada eşit haklar,
f) Her hâl ve kârda çocukların çıkarı en üst düzeyde tutularak ulusal yasalarda mevcut veli, vasi, kayyum olma ve evlât edinme veya benzeri müesseselerde eşit hak ve sorumluluklar,
g) Aile adı, meslek ve iş seçimi dahil karı ve koca için eşit kişisel haklar,
h) Ücret karşılığı olmaksızın veya bir bedel mukabilinde malın mülkiyeti, İktisabı, işletmesi, idaresi, yararlanılması ve elden çıkarılmasında eşlere de eşit haklar.” CEDAW, m. 16/1.

³⁵³ Arslan, G. (2004). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 62(1-2), s. 23.

³⁵⁴ “Taraf Devletler, tâbiyetin kazanılmasında, değiştirilmesinde veya muhafazasında kadınlara erkekler ile eşit haklar tanyacaklar ve özellikle bir yabancıyla evlenmenin veya evlilik sırasında kocanın tâbiyetini değiştirmesinin, kadının da otomatik olarak tâbiyet değiştirmesine, tâbiyetsiz kalmasına veya kocanın tâbiyetini zorla almasına yol açmamasını temin edeceklerdir.” CEDAW, m. 9/1.

³⁵⁵ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokol’ün Onaylanması Hakkında Karar, Resmi Gazete, 24880 (18 Eylül 2002), Karar no: 2002/4703. Erişim: 16/09/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020918.htm#2>

BM Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilerek imzaya açılan ve yürürlük tarihi 2 Eylül 1990 olan ÇHS ülkemizde 4 Mayıs 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmeye ilişkin ülkemizin çekinceleri sözleşmenin 17³⁵⁶, 29³⁵⁷ ve 30.³⁵⁸ maddelerinin anayasamız ve Lozan Andlaşmasının sözü ve ruhu ile aynı doğrultuda yorumlanması hakkının saklı tutulmasına ilişkindir.

Bireysel başvuru usulünün yolunu açarak Çocuk Hakları Komitesi'nin denetiminin kuvvetlendirilmesini ve bu sayede etkin bir hak koruması sağlamayı amaçlayan Ek İhtiyari Protokol, Genel Kurul tarafından 19 Aralık 2011 tarihinde kabul edilerek 14 Nisan 2014 tarihinde hüküm doğurmaya başlamıştır. Ülkemiz ise ÇHS'ne ve bu sözleşmeye ek diğer protokollere koyduğu beyan ve çekincelerin bu protokolde de geçerli olduğunu belirterek Protokol'ü 24 Eylül 2012 tarihinde imzalamış, 26 Mart 2018 tarihinde yürürlüğe sokmuştur.³⁵⁹

³⁵⁶ “Taraflar Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraflar Devletler:

- a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yaran olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;
- b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası iş birliğini teşvik ederler;
- c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;
- d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahalیه mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;
- e) 13 ve 18 inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.” ÇHS, m.17.

³⁵⁷“Taraflar Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

- a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
- b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
- c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşе ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
- d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
- e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi, 2. Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.” ÇHS, m.29.

³⁵⁸ “Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.” ÇHS, m. 30.

³⁵⁹ ÇHS Bireysel Başvuruya İlişkin Ek İhtiyari Protokol, Beyan ve Çekinceler detaylı bilgi için bkz: https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/02/07/cocuk_haklari_sozlesmesi_ihtiyari_protokol.pdf (Erişim Tarihi: 13/09/2023)

13 Aralık 2006 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilerek 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe giren Engelli Haklarına İlişkin BM Sözleşmesi ülkemiz tarafından 30 Mart 2007 tarihinde imzalanmış ve 28 Ekim 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir.³⁶⁰ Ülkemizin bu sözleşmeye herhangi bir kayıt ve çekince koyduğundan bahsedilememektedir. Hem birey ve birey gruplarının başvuru yolunu açan hem de sistematik ve ağır bir ihlal halinde soruşturma yapma usulünü düzenleyen Engelli Haklarına İlişkin Ek İhtiyari Protokol³⁶¹ 3 Mayıs 2008 tarihinde yürürlüğe girmiş olup ülkemiz tarafından 28 Eylül 2009 tarihinde imzalanarak, 10 Şubat 2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

İnsan haklarının ülkemizdeki gelişimi açısından bir diğer önemli sözleşme olan, bölgesel koruma sistemi AK bünyesinde hazırlanan, denetim ve bağlayıcılık bakımından daha güçlü AIHS 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanıp 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemizde ise 18 Mayıs 1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Kadına karşı şiddetin önlenmesi amacıyla hazırlanan İstanbul Sözleşmesi, İstanbul'da imzalanması ve ülkemizin ilk imzacılarından olması yönünden önem taşımaktadır. Sözleşme ülkemiz tarafından 11 Mayıs 2012 tarihinde hiçbir çekince kaydı konulmadan imzalanmış³⁶², kadınlar gününde yani 8 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İmzalanmasının ardından olumsuz eleştirilere konu olan sözleşme 9 yıl sonra 30 Nisan 2021 tarihinde 3718 sayılı Cumhurbaşkanı kararı ile feshedilmiştir.³⁶³

³⁶⁰ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, *Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri & Birleşmiş Milletler – Avrupa Konseyi*, s. 29.

³⁶¹ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün İlişik Beyan ile Onaylanması Hakkında Karar, Resmi Gazete, 29263 (10 Şubat 2015), Karar no: 2015/7230. Erişim: 16/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150210-1-1.pdf>

³⁶² Bakırcı, s. 138.

³⁶³ Aslan, V. *İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye Cumhuriyeti Bakımından Feshedilmesi Hakkında Kararın 1982 Anayasası Bakımından Değerlendirilmesi*, Lexpera Blog, Erişim 07/10/2023 <https://blog.lexpera.com.tr/istanbul-sozlesmesinin-turkiye-cumhuriyeti-bakimindan-feshedilmesi-hakkinda-kararin-1982-anayasasi-bakimindan-degerlendirilmesi/>

4. İNSAN HAKLARI ANDLAŞMALARININ TÜRK HUKUKUNDA OLUŞTURDUĞU DÖNÜŞÜMLER

4.1. Anayasal Değişiklikler

İnsan haklarının korunması amacı bağlamında yapılan değişikliklerde insan hakları sözleşmelerinin yeri ve önemi yadsınmamaktadır. Zira uluslararası enstrümanlar bünyesinde hazırlanan sözleşmeler, uygulamaya yönelik olarak düzenlenen raporlar ve mahkeme içtihatları ülkelerin iç hukuklarında yapılan değişimler için yol gösterici olmuş ve insan hakları alanında dönüşümlerini sağlamıştır. Tüm ülkelerde olduğu gibi iç hukukumuza da sirayet eden bu dönüşüm bağlamında insan hakları alanında görülen en kapsamlı değişiklikler Avrupa Birliği (AB) adaylık sürecinde gerçekleşmiştir. Her ne kadar AB'ye üye olamamak da bu vesile ile insan haklarının korunması vizyonunun yerleştiği, devlet için birey anlayışından birey için devlet anlayışına geçilmesi yönünde adımların atıldığının söylenmesi mümkündür.

1980 yılında gerçekleşen askeri müdahalenin ardından yürürlüğe konan ve halihazırda kullanmakta olduğumuz 1982 anayasasında ilk değişiklik 1987 yılında³⁶⁴ yapılmıştır. Bu değişikliğin genel bağlamda siyasi yasakları bulunan liderlerin siyasi yasaklarının kaldırılması amacına matuf olduğunu söylemek mümkündür. İkinci olarak, 1993 yılında³⁶⁵ anayasamızın radyo ve televizyon istasyonlarının devlet tekeline kurulacağını düzenleyen 133. maddesinde değişikliğe gidilerek özel radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasının önü açılmıştır. Üçüncü değişiklik, 1995 yılında³⁶⁶ yapılan ve o tarihe kadarki en kapsamlı değişikliktir. Buna göre Başlangıç hükümlerinde bulunan 'kutsal' kelimesinde değişik yapılarak yerine 'yüce' ifadesi kullanılmış ayrıca darbeyi meşrulaştıran kavramların kaldırılması yoluna gidilmiştir. Bu şekilde hukuk devletine yakışır ifadelerin anayasamızda kullanılması amaçlanmıştır. Yine aynı Anayasa değişikliği kapsamında sendikal haklar alanında

³⁶⁴Değişiklik kanunun tam metni için bkz: 7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4 üncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 19464 (18 Mayıs 1987), Kanun no: 3361 Erişim 10/09/2023. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19464_1.pdf

³⁶⁵Değişiklik kanunun tam metni için bkz: 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 133 üncü Maddesinin Değiştirilmesi ile İlgili Kanun, Resmi Gazete, 21633 (10 Temmuz 1993), Kanun no: 3913 Erişim 10/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21633.pdf>

³⁶⁶ Değişiklik kanunun tam metni için bkz: 7.11.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 22355 (26 Temmuz 1995), Kanun no: 4121 Erişim 10/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22355.pdf>

önemli gelişmeler olduğundan bahsedilebilmektedir. 1982 anayasası, 1995 yılında yapılan anayasa değişikliği öncesinde genel olarak siyasal katılımı yasaklar nitelikteydi.³⁶⁷ Bilhassa 52. madde sendikaların siyasal ve toplumsal hayattan dışlanmasını düzenliyordu.³⁶⁸ Anayasa değişikliği ile bu minvaldeki hükümler kısmen kaldırılmıştır. Böylelikle belli bir sınıfın haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla bir araya gelerek oluşturulan sendikaların siyasal faaliyette bulunabilmelerinin önü açılarak kuruluş amaçlarını daha etkili bir şekilde gerçekleştirebilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu değişikliğe paralel olarak meslek kuruluşlarının siyasi partilerle ve sendikalarla siyasi ilişki ve iş birliğini yasaklayan 69/2³⁶⁹ ve 135/3³⁷⁰ maddeleri kaldırılmıştır. Anayasa değişikliği ile memurlara sendika kurma hakkı tanınmış ancak toplu sözleşme ve grev hakkı memur sendikalarına tanınmamıştır.³⁷¹ Dernek kurma hürriyetine ilişkin değişikliklerde de daha güvenceli hale gelecek değişiklikler yapılmıştır.³⁷² 1995 yılında toplu özgürlükler alanında yapılan değişikliklerin yanında siyasi hak ve özgürlükler alanında da değişiklik yoluna gidilerek 18 yaş seçmen olma yaşı ve parti üyesi olma yaşı olarak belirlenmiş³⁷³, yükseköğretim elemanlarının ve öğrencilerin parti üyesi olmalarına olanak tanınmış³⁷⁴, siyasi partilerin bazı kollarda faaliyette bulunması engelleri kaldırılmış³⁷⁵, cezaevinde tutuklu bulunanlara oy hakkı tanınmış³⁷⁶ böylelikle siyasi alanın küçük beslenme kanalları biraz daha genişletilmiş ve

³⁶⁷ Akartürk, E. A. (1997). *1995 Anayasa Değişikliği Işığında Memurların Sendikal Hakları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi. s. 52.

³⁶⁸ “Sendikalar, 13 üncü maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri gibi; siyasi amaç güdemezler, siyasi faaliyette bulunamazlar, siyasi partilerden destek göremezler ve onlara destek olamazlar; derneklerle, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçlarla ortak hareket edemezler.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, m. 52/1. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 10/09/2023)

³⁶⁹ “Siyasi partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasi ilişki ve iş birliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddi yardım alamazlar.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, m. 69/2.

³⁷⁰ “Meslek kuruluşları, kuruluş amaçları dışında faaliyet gösteremezler; siyasetle uğraşamazlar, siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, m. 135/3.

³⁷¹ 4121 sayılı kanun, m. 4.

³⁷² 4121 sayılı kanun, m. 2.

³⁷³ TC Anayasası, m. 67/3, 68/1.

³⁷⁴ TC Anayasası, m. 68/6-7.

³⁷⁵ “Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, m. 68/5.

³⁷⁶ TC Anayasası, m. 67/5.

müdahaleci zihniyetin ürünü olan 1982 Anayasasının sivil siyaset karşıtı mantığı Anayasadan silinmeye çalışılmıştır.³⁷⁷

Dördüncü değişiklik olan 1999 yılı Anayasa değişikliğinde³⁷⁸ Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ni düzenleyen 143. maddesi içeriğinde değişiklik yapılarak askeri hakim savcılarının yerine sivil hakim savcılarının bu mahkemelere atanacağı hükümleri düzenlenmiştir. Bu değişikliğe iten sebebin AİHM kararları olduğunu söylemek mümkündür.³⁷⁹ Öyle ki İncal v Türkiye³⁸⁰ davasında AİHM, Devlet Güvenlik mahkemelerinde askeri yargıçların yargılama yapmasını adli yargılanma hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.

AB müktesebatına uygunluk sağlamak amacıyla yapılan kapsamlı Anayasa değişikliği 2001 yılının ekim ayında yapılmıştır.³⁸¹ Ekim 2001 tarihindeki değişikliğin genel gerekçeleri ise AB'ye üyelik sürecinin gereklilikleri, yeni siyasi açılımlar, çağdaş demokratik standartlar, hukukun üstünlüğünün ve insan haklarının evrensel düzeyde ulaştığı mertebeye ulaşma çabası olduğu söylenebilmektedir.³⁸² Söz konusu değişiklikte en çok tartışılan hususlardan bir tanesi 13. maddede yapılan değişikliktir. Eski haliyle genel sınırlama sebeplerini barındıran madde, bu değişiklikle temel hak ve özgürlüklerin genel sınırlandırılması yerine genel koruma hükmüne dönüşmüştür.³⁸³ Eski anayasa hükmünde “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik, cumhuriyetin korunması, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık”³⁸⁴ olmak üzere temel hak ve özgürlükler dokuz sebep ile sınırlandırılabilmekteydi. Değişiklik ile tüm sebepler kaldırılmıştır ve bunun yerine “yalnızca Anayasanın ilgili sebeplerine bağlı olarak” sınırlandırılması prensibi tercih edilmiştir. Yeni yaklaşımın genel sınırlama

³⁷⁷ Fendoğlu, H. T. (2002). 2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.). *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, s. 115.

³⁷⁸ Kanunun tam metni için bkz: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 23729 (18 Haziran 1999), Kanun no: 4388 Erişim 10/09/2023. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23729_1.pdf

³⁷⁹ Fendoğlu, s. 116.

³⁸⁰ ECHR, İncal v Turkey, Application no. 41/1997/825/1031, 9 June 1998, <https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58197> (Erişim Tarihi 10/09/2023)

³⁸¹ Kanunun tam metni için bkz: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 24556 (17 Ekim 1921), Kanun no: 4709 Erişim: 06/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm>

³⁸² Fendoğlu, s. 113.

³⁸³ Taner, s. 93.

³⁸⁴ 1982 anayasasının ilk hali için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf> (Erişim Tarihi: 07/09/2023)

sebebi koymayarak AİHS'in ana fikrine uygun tutum sergilemesinin yanında özgürlüğün kural kısıtlamanın istisna olması düşüncesi ile de örtüştüğü görülmektedir.³⁸⁵ Bu maddede yapılan değişikliğin gerekçesinde³⁸⁶ ise AİHS ilkeleri çerçevesinde değişiklik yapıldığına vurgu yapılmaktadır. 13. madde ile bağlantılı olarak anayasamızın temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması başlıklı 14. maddesinde³⁸⁷ de değişiklik yoluna gidilmiştir. Değişiklik ile “Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak” hariç diğer durumlar çıkarılarak “insan haklarına dayanan demokratik ve laik cumhuriyeti ortadan kaldırmak” durumları ilave edilmiştir. Bunun yanında “amaç” sözcüğü yerine “faaliyet” sözcüğünün tercih edilmiş, maddeye yapılan ekleme ile devletin de birey temel hak ve hürriyetlerini kötüye kullanabileceği kabul edilmiş ve önlenmeye çalışılmıştır. Madde metninin gerekçesinde de anayasamızın 14. maddesinin AİHS'in 17. maddesi³⁸⁸ ile uyumlu hale getirilmesinin ve böylelikle hakların kötüye kullanılmasının engellenmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Anayasa değişikliğinin geneline bakıldığında genel sınırlama sebepleri kaldırıldığından birtakım temel hak ve özgürlükler için özel sınırlama sebepleri getirildiği söylenebilmektedir. Bu doğrultuda düşünce ve ifade hürriyetini düzenleyen 26. maddede dil yasağının kaldırılmasına, buna paralel olarak 28. maddede “kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz” ibaresinin kaldırılmasına rağmen 26. maddenin 2. fıkrasına “bu hürriyetlerin kullanılması”ndan sonra “milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması” ibareleri eklenerek sınırlamalar getirilmiştir. Her ne kadar

³⁸⁵ Yüzbaşıoğlu, N. (2003). 2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir Değerlendirme. Ankara Barosu, Makaleler, ss. 10-11

³⁸⁶ 2008 tarihli gerekçeli Anayasa için bkz: <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 09/09/2023)

³⁸⁷ “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanılamazlar. Bu yasaklara aykırı hareket eden veya başkalarını bu yolda teşvik veya tahrik edenler hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir. Anayasanın hiç bir hükmü, Anayasada yer alan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.” 2001 değişikliği öncesi Anayasa m. 14.

³⁸⁸ “Bu Sözleşme'deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz.” AİHS, m. 17.

değişiklik gerekçesinde AİHS hükümleri çerçevesinde sınırlamalar eklendiği belirtilmiş ise de değişiklik ile demokratik bir ülkede bulunmaması gereken yasaklardan arınması amaçlanırken muğlak ifadelerin eklenmesi ile düşünce özgürlüğünün alanının genişletildiğini söylemek mümkün değildir.³⁸⁹ Yine, dernek kurma hürriyetini düzenleyen 33. maddeye de “milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık, genel ahlak, ve başkalarının özgürlüklerinin korunması” şeklinde sınırlama sebepleri öngörülmüştür. Anayasa değişikliği ile olumlu bir gelişme olarak da hak arama hürriyetini düzenleyen 36. maddeye adil yargılanma hakkı eklenmiştir. Değişiklik gerekçesinde de ülkemizin taraf olduğu milletlerarası sözleşmelerde de güvence altına alınmış bulunan hakkın anayasa metnine dahil edildiği vurgulanmıştır.

1982 anayasasının darbe dönemi sonrasında düzenlenmiş oluşu, anayasanın birey temel hak ve özgürlüklerinin gelişen sürecine aykırı olarak düzenlenmiş olmasına yol açtığından zaman içerisinde maddelerinin yeniden ele alınması ve maddelerde değişikliğe gidilmesi kaçınılmaz olmuştur. Değişiklik gerekçelerinde de vurgulandığı üzere anayasamızda, ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde değişiklikler yapılarak birey temel hak ve özgürlüklerinde dönüşümün sağlanması amaçlanmıştır. İnsan haklarının anayasal dönüşümü yaşanmış ve halihazırda da yaşanmaya da devam etmektedir.

4.2. Kanun Değişiklikleri

İnsan hakları sözleşmelerinin ülkemizde dönüştürücü etkisini kanun değişiklikleri ile de görmekteyiz. AB’ye adaylık sürecinde insan hakları alanında ardı ardına kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Ancak insan hakları alanındaki dönüşümlerin tümünün bu süre zarfında olduğunu söylemek de doğru olmayacaktır. Söz gelimi Eski Medeni Kanunumuzun³⁹⁰ 159. maddesi ile kadının bir iş veya sanatla uğraşabilmesi için kocasının açık veya zımni olarak iznine ihtiyacı bulunması düzenleniyordu. Öyle ki eğer kadın kendisinin bir iş veya bir sanat ile iştigal etmesinin birliğin veya bütün ailenin menfaati gereği olduğunu ispat ederse bu izin, hakim tarafından verilebilirdi.

³⁸⁹Gözler, K. (2002). 3 Ekim 2001 Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, s. 340.

³⁹⁰ Türk Kanunu Medenisinin Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri için bkz: [5.3.743.pdf](https://www.mevzuat.gov.tr) (mevzuat.gov.tr) (Erişim Tarihi: 18/03/2023)

Söz konusu hüküm 1992 yılında AYM kararıyla³⁹¹ kaldırılmıştır. Kararda davacı vekili, kadın müvekkilinin halk türküleri sanatçısı olduğunu, kadının kocası tarafından pazarlanarak sömürüldüğünü, bu sebeple aralarında bir boşanma davasının da bulunduğunu, boşanma davası açınca daha önce izin vermiş olan kocanın sırf ızzar kastıyla artık izin vermediğini, eski iznini geri aldığını, 159. madde hükmü gereği hakimden izin almak amacıyla dava açtığını ve 159. madde hükmünün Anayasa'nın 10. maddesine³⁹² aykırılık oluşturduğunu zira bu madde ile erkeğe ayrıcalık tanındığını, kadının kocaya köle yapıldığını ileri sürmüş ve mahkeme bu savları ciddi görerek konuyu AYM'ye taşımıştır. AYM ise kararda, ülkemizin taraf olduğu insan hakları sözleşmelerine atıf yapmış özellikle CEDAW sözleşmesine henüz taraf olan ülkemizdeki söz konusu uygulamanın kadın erkek eşitliğini temel alan CEDAW'un ruhuna aykırı olduğunu, hatta ülkemizin 159. maddesini düşünerek çekince koyduğu sözleşmenin üçüncü maddesinin³⁹³ dışında sözleşmenin çekince konmayan 16. maddesinin l/g fıkrasında³⁹⁴ düzenlenmiş bulunan aile adı, meslek ve iş secimi dâhil, karı ve koca için eşit haklar sağlanacağı hükmüne açıkça ters düşmekte olduğunu belirtmiştir. Ezcümle AYM, kadınların da erkekler gibi mesleklerini ve işlerini diledikleri gibi belirlemekte, toplum faydasına olan etkinliklerde bulunma haklarının olduğundan bahisle Medeni Kanun'un 159. maddesini Anayasa'ya aykırı bularak iptaline karar vermiştir.

AB adaylık sürecine gelindiğinde, 2002 yılında Birinci AB'ye Uyum Paketi³⁹⁵ çerçevesinde Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 16. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan, toplu işlenen suçlarda gözaltı süresinin 7 güne kadar uzatılabileceği yönündeki hüküm kaldırılmış, yapılan

³⁹¹ AYM, 29/11/1990, 1990/30 E., 1990/31 K., Resmi Gazete, 21272, 2 Temmuz 1992, Kararın tamamı için bkz: [21272.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr/21272.pdf) (Erişim Tarihi: 18/03/2023)

³⁹² "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m.10.

³⁹³ "Taraf Devletler kadınların tam olarak gelişmelerini ve ilerlemelerini sağlamak üzere, erkeklerle eşitlik temeline dayanan insan haklarını ve temel özgürlüklerini güvence altına almak ve kullanmalarını sağlamak amacıyla, mevzuat çıkarmak da dahil her alanda ve özellikle siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerekli her türlü tedbiri alır." CEDAW, m.3.

³⁹⁴ "Taraf Devletler evlilik ve aile ilişkileri ile ilgili bütün konularda kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle erkeklerle kadınların eşitliğini öngören aşağıdaki hakları tanır:

g) Soyadı, meslek ve iş seçme hakları da dahil, karı ve koca olarak aynı kişisel haklara sahip olma (...)" CEDAW, m. 16/1-g.

³⁹⁵ Kanunun tam metni için bkz: Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 24676 (19 Şubat 2002), Kanun no: 4744. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm#1>

değişiklikle olağanüstü hal uygulamasının geçerli olduğu bölgelerdeki gözaltı süresi 7 günden 4 güne indirilmiş, azami halde de 10 günden 7 güne indirilmiştir. Aynı kapsamda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu³⁹⁶ (CMUK) kapsamında toplu olarak işlenen suçlarda azami gözaltı süresi 7 günden 4 güne indirilmiştir. Yine bu paket çerçevesinde gelen düzenlemelerden olan sanığın müdafii ile görüşme hakkı, 1983 yılında kurulan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin³⁹⁷ görevinde bulunan suçları kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Aynı paket kapsamında bir diğer değişiklik ise yakalamadan veya yakalama süresinin uzatılmasına ilişkin emirden yakalananın bir yakınına veya belirlediği kişiye haber verebileceğidir.

Aynı yıl İkinci AB Uyum Paketi³⁹⁸ kapsamında yukarıda bahsedilen Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin ihtisasındaki suçlardan dolayı yakalanan veya tutuklanan şahsın müdafii ile gizli görüşmesi sağlamak amacıyla bir kanun değişikliğine gidilmiş ve adım adım savunma hakkı güçlendirilmiştir.

Üçüncü AB Uyum Paketi³⁹⁹ kapsamında, önce AİHS Ek. 6. No'lu Protokol⁴⁰⁰'e uygun olarak savaş, yakın savaş tehlikesi, ve terör suçları hariç olmak üzere idam cezası kaldırılmış, 2003 yılında Yedinci AB Uyum Paketi⁴⁰¹ kapsamında AİHS Ek 6. Nolu Protokol'ü yani ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin protokolü

³⁹⁶ Kanunun tam metni için bkz: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK), Resmi Gazete, 1172 (20 Nisan 1929), Kanun no: 1412. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf>

³⁹⁷ “Devlet Güvenlik Mahkemeleri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, özgür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasa'da belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren, devletin varlığı ve devamlılığı ile ilgili suçların işlenmesi halinde hem çabuk ve hem de en isabetli karara varabilmek için özel bir uzmanlık alanı olarak kurulan mahkemelerdir.” Detaylı bilgi için: Katoğlu, T. (1994). Devlet Güvenlik Mahkemelerinde Uygulanan Yargılama Usulünün Genel Yargılama Usulünden Farkları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(03), ss. 255-256.

³⁹⁸ Kanunun tam metni için bkz: Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 24712 (9 Nisan 2002), Kanun no:4748. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm#1>

³⁹⁹ Kanunun tam metni için bkz: Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 24841 (9 Ağustos 2002), Kanun no:4771. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm#1>

⁴⁰⁰ İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek, Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Protokol No. 6, Protokolün tam metni için bkz: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_Tur (Erişim Tarihi: 09/08/2022)

⁴⁰¹ Kanunun tam metni için bkz: Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 25192 (7 Ağustos 2003), Kanun no:4963. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm#2>

imzalanmış, 2004 yılında çıkarılan kanun⁴⁰² ile ölüm cezası tamamen mevzuattan kaldırılmıştır.

1926 tarihli 765 sayılı TCK'de⁴⁰³, Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı Suçlar başlığı altında yer alan ırza geçme⁴⁰⁴, alacağım diye kızlık bozma⁴⁰⁵ suçları 2005 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK'de Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar başlığı altında altıncı bölümde Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar⁴⁰⁶ sınıflandırmasında yer almıştır. Yılmaz'a göre buradan ulaşılan sonuç kanun, bireylerin cinselliğine karşı eylemleri bireysel niteliğinden ziyade toplum nazarında değer biçilmiş olan edep kavramı ile ilgili görerek "Genel Adap ve Aile Düzenine Karşı Suçlar" başlığı altında düzenlemiştir.⁴⁰⁷ Yeni TCK ile korunmak istenen hukuki değer daha bireysel olarak değerlendirilmiştir. Suçun işlenmesi halinde suçtan zarar görenin aile düzeni olmadığı, bireyin kendisinin cinsel dokunulmazlığı ve vücut bütünlüğü olduğu anlaşılarak söz konusu başlığa 5237 sayılı TCK'de yer verilmeyerek kamunun aile düzenini korumaktan vazgeçtiğini söylenebilmektedir.⁴⁰⁸ Yine 765 sayılı kanunun 438. maddesinde ırza geçmek ve kaçırmak fiilleri 'fuhşu kendine meslek edinen' bir kadına karşı işlenmiş ise maddede yazılı cezaların üçte ikisine kadar indirileceği düzenlenmiş, suçun mağdurunun sıfatı hafifletici sebep sayılmıştır. Açıkça eşitliğe aykırı olan bu düzenleneme de 765 sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun⁴⁰⁹ ile yürürlükten kaldırılmış ve 5237 sayılı Ceza Kanununda yer almamıştır. 765 sayılı Ceza Kanununda düzenlenen evlenme vaadiyle kızlık bozma suçunda da korunan değer kadınlar da biyolojik olarak bulunan hymen zarı olması, asıl korunması gereken değer bireyin cinsel dokunulmazlığı ve beden bütünlüğü olduğunun göz ardı edilmesi, suçun isminde kullanılan kelimenin dahi insan onurunu zedeleyici

⁴⁰² Kanunun tam metni için bkz: Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 25529 (21 Temmuz 2004), Kanun no:5218. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040721.htm#1>

⁴⁰³ 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf> (Erişim Tarihi: 15/12/2022)

⁴⁰⁴ 765 sayılı TCK, m. 438.

⁴⁰⁵ 765 sayılı TCK, m. 423.

⁴⁰⁶ TCK, m. 102-105.

⁴⁰⁷ Yılmaz, S. (2013). *Sosyokültürel, Hukuki ve Tıbbi Bağlamda "Bekâret" Kavramı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi. s. 27.

⁴⁰⁸ Yılmaz, s.27

⁴⁰⁹ 765 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 20710 (29 Kasım 1990), Kanun no: 3679 m. 28. Erişim: 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20710.pdf>

olduğunun aşıkâr olması nedenleriyle 5237 sayılı TCK’de bu suçlarda zorla ırza geçme ve zorla ırza tasaddi kavramlarına yer verilmeyerek cinsel saldırı ve reşit olmayanla cinsel ilişki suçlarının kapsama alındığı görülmüştür. Bunun yanında TCK’de “Tanımlar” başlıklı altıncı maddesinde kadın, kız ayırımına yer verilmemiştir.

2003 yılında Beşinci AB Uyum Paketi⁴¹⁰ ile AİHM kararlarına dayalı olarak ceza ve hukuk yargılamasının yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmiştir. Bu düzeleme ile AİHM’in verdiği ihlal kararları yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılarak insan hakları açısından büyük bir ilerleme kaydedilmiş, AİHM tarafından tespit edilmiş bulunan mevcut mağduriyetin tam olarak giderilmesi sağlanmıştır.

TBMM tarafından Sekizinci AB Uyum Paketi adı altında bir düzenleme yapılmamasına rağmen 22. yasama yılı sonuna kadar çıkarılan bazı kanunlara sekizinci uyum paketi denilebilmektedir.⁴¹¹ Anayasamızın 90. maddesine eklenen 3. fıkrası ile usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla iç hukuktaki düzenleme aynı konuda farklı hükümler içermesi yani çatışması nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda sözleşme hükümlerinin uygulanacağı düzenlenmiştir. Bu kapsamda uluslararası insan hakları sözleşmelere ulusal mevzuata göre üstünlük tanınmış, iç hukukun uluslararası insan hakları hukuku ile paralelleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Değişikliklerden bir diğeri de Dernekler Kanunu⁴¹²’nin yürürlüğe girmesi olmuştur. Bu şekilde AİHS standartlarında örgütlenme özgürlüğü sağlanmaya çalışılarak derneklerin kurulmasında izin usulünden bildirim usulüne geçilmiş, kamu görevlileri ve öğrencilerin dernek üyesi olabilmelerinin önü açılmış, yaptırım olarak hapis cezası kaldırılarak para cezası getirilmiştir.

2005 yılında 1926 yılında kabul edilerek yürürlüğe sokulan 765 sayılı TCK ile 1929 yılında kabul edilerek yürürlüğe sokulan CMUK ilga edilerek insan onuruna saygı esasına dayanan 5237 sayılı TCK ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu kabul edilmiştir. Aynı yıl gözaltı şartlarının düzeltilmesi, daha iyi seviyeye getirilmesi

⁴¹⁰ Kanunun tam metni için bkz: Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 25214 (4 Şubat 2003), Kanun no:4793. Erişim 10/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm#2>

⁴¹¹ Fendoğlu, H. T. (2007). Avrupa Birliği Müktesebatı’na Uyum Reformları. Bülent Arı, Selim Aslantaş (Ed.). *Adalet Kitabı*. Ankara: Adalet Bakanlığı, s. 302.

⁴¹² Kanunun tam metni için bkz: Dernekler Kanunu (DK), Resmi Gazete, 25649 (23 Kasım 2004), Kanun no: 5253. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf>

amacıyla Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği⁴¹³ çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle birlikte gözaltına alma yetkisi, yakınlarına haber verme, sağlık kontrolü, nezarethane işlemleri gibi temel hak ve özgürlüklere müdahalesi yüksek olan koruma tedbirine karşı öngörülen güvenceler ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş, bu yönetmelik kapsamında nezarethane ve ifade alma odaları insan haklarına uygun standartlara getirilmiştir.

2004 yılında Anayasa değişikliği kapsamında anayasamızın “kanun önünde eşitlik” başlıklı 10. maddesine kadınların ve erkeklerin eşit haklara sahip olduklarını açıkça düzenlemiş, devleti de bu eşitliğin yaşama geçirilmesinde yükümlü kılmıştır. 2009 yılında Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu’nun 1. maddesinde Komisyon’un amaçlarına yer verilmiştir.⁴¹⁴ 2010 yılında ise devletin kadın erkek eşitliğini sağlamak için alacağı önlemlerin eşitlik ilkesine zarar vermeyeceğini düzenlemiştir.

2010 yılında anayasa değişikliği⁴¹⁵ ile kabul edilen AYM’ye bireysel başvuru hakkı, AİHM’e başvuruları azaltacak mahiyette, hak arama özgürlüğünün bir tezahürü olarak düzenlenmiştir. Sistem, AİHS’de koruma altına alınan temel hak ve özgürlüklerin bir kamu otoritesi tarafından ihlal edilmesi halinde iç hukuk yolları tüketildikten sonra başvurulabilecek bir mercii olarak çalışmaktadır.

2012 yılında insan hakları ihlalleriyle etkin mücadele sağlanması amacıyla Türkiye İnsan Hakları Kurumu kurulmuştur. Kurumun görev ve yetkileri kanun ile düzenlenmiştir.⁴¹⁶ Aynı yıl bir diğer değişiklik ise 6328 sayılı kanun ile Kamu

⁴¹³ Yönetmeliğin tamamı için bkz: Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, Resmi Gazete, 25831 (1 Haziran 2005). Erişim: 16/04/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050601-10.htm>

⁴¹⁴ “Bu Kanunun amacı, kadın haklarının korunması ve geliştirilmesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak ülkemizde ve uluslararası alandaki gelişmeleri izlemek, bu gelişmeler konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisini bilgilendirmek, kendisine esas veya tali olarak havale edilen işleri görüşmek, istenildiğinde Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan kanun teklifleri ile olağanüstü hal sırasında çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnameleri hakkında ihtisas komisyonlarına görüş sunmak üzere Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun kuruluş, görev, yetki, çalışma usul ve esaslarını düzenlemektir.” m.1. Kanunun tamamı için bkz: Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, Resmi Gazete, 27179 (24 Mart 2009), Kanun no: 5840, Erişim 17/08/2022 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5840.pdf>

⁴¹⁵ Kanunun tamamı için bkz: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 27580 (13 Mayıs 2010), Kanun no: 5982, Erişim 17/08/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513-1.htm>

⁴¹⁶ “Kurum, insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak; işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek; şikâyet ve başvuruları incelemek ve bunların sonuçlarını takip etmek; sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda girişimlerde bulunmak; bu amaçla eğitim faaliyetlerini yürütmek; insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve

Denetçiliği Kurumu⁴¹⁷, nun kurulmasıdır. Uzun zamandır Avrupa ülkelerinde yaygın bir kurum olan Ombudsmanlık ile gerçek ve tüzel kişilere idarenin işleyişi ile ilgili şikayetlerini doğrudan iletebilecekleri şikayet mekanizması oluşturulmuş, kurum; idarenin her türlü eylemlerinin, işlemelerinin, tutum ve davranışlarının incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmakla yetkili kılınmıştır.

4.3. Doğrudan İnsan Hakları Sözleşmelerinin Uygulama Kanunlarına Bir Örnek: 6284 Sayılı Yasa İncelemesi

Doğrudan insan hakları sözleşmelerini uygulama kanunları arasında, ülkemizde son dönemlerde en çok sözü edilen, asıl adı Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi olan İstanbul Sözleşmesi dikkate alınarak düzenlenen 6284 sayılı yasa⁴¹⁸ bulunmaktadır. Ülkemizin İstanbul Sözleşmesi'nin ilk imzacısı olması bu konuya verdiğimiz önem ve değeri göstermektedir.⁴¹⁹ Türkiye, Sözleşme'nin ilk imzacısı olmanın yanında aynı zamanda iç hukuka aktarmada hızlı davranan ülkelerden bir tanesidir ki imzalanmasının ardından bir yıl geçmeden 6284 sayılı kanun hazırlanıp kabul edilmiştir. Her ne kadar hâlihazırda İstanbul Sözleşmesi'ne taraf değil isek de 6284 sayılı kanunun amaç, kapsam ve temel ilkeler başlıklı birinci maddesinde kanunun uygulanmasında ve gereken hizmetlerin sunulmasında İstanbul Sözleşmesi'nin esas alınacağı açıkça yer almaktadır. İstanbul Sözleşmesi şiddetin önlenmesi hususunda yol haritası çizmiş olup, bunlardan bazıları; şiddet konusunda farkındalığı artırma, önleyici müdahale, psikolojik ve adli konularda destek verme,

değerlendirmek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmakla görevli ve yetkilidir.” m, 4. Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu, Resmi Gazete, 28339 (30 Haziran 2012), Kanun no: 6332. Erişim 23/08/2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6332.pdf>

⁴¹⁷ Kanunun tam metni için bkz: Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Resmi Gazete, 28338 (29 Haziran 2012), Kanun no: 6328. Erişim 23/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120629-2.htm>

⁴¹⁸ Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 28239 (20 Mart 2012), Kanun no: 6284. Erişim 22/04/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>

⁴¹⁹ Şahin, C. (2012). İstanbul Sözleşmesi'nin Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerindeki Etkisi, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97-98), s.17.

acil yardım hattı açılması, sığınakların kurulması, uzmanların eğitilmesi, özel sektörün ve medya desteğinin alınması, tanıkların korunmasıdır.⁴²⁰

İstanbul Sözleşmesi, kadının şiddetten korunması ve aile içi şiddetin önlenmesi hususundaki idari önlemler, şiddet uygulanması ve koruma hususundaki yükümlülüklerle aykırı davranılması halinde uygulanacak müeyyideler ve bunların tatbik usulü ve uluslararası boyuta ilişkin hususlar olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır.⁴²¹ Ülkemizde İstanbul Sözleşmesi ile belirlenen yükümlülüklerden bazıları sözleşmeye taraf olduğumuz dönemde yerine getirilmiştir. Her ne kadar İstanbul Sözleşmesi'nin uygulama kanunu olarak yerel mevzuatta 6284 sayılı kanun gösterilmiş ise de, sözleşmede yer alan her yükümlülüğün karşılığı 6284 sayılı kanunda yer alamamaktadır. Söz gelimi sığınakların kurulması olarak belirlenen yükümlülük kapsamında Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik⁴²² 2013 yılında düzenlenmiştir. Keza tanıkların korunmasına ilişkin yükümlülüklerin de 2008 yılında yürürlüğe giren Tanık Koruma Kanunu⁴²³ ile yerine getirildiği söylenebilmektedir. Sözleşmenin 32 ve 42 maddeleri arasında belirlenen cezai yaptırımlara ilişkin olarak ise örneğin 35. maddesinde yer alan fiziksel şiddet ve 36. maddesinde yer alan cinsel şiddet mevzuatımızda kasten yaralama suçu⁴²⁴ ve cinsel saldırı suçu⁴²⁵ başlıkları altında korunmasına rağmen sözleşmenin 34. maddesinde yer alan taciz amaçlı takibe ilişkin mevzuatımızda özel bir düzenleme yer almamaktaydı. Cezai anlamda sözleşmenin amacına ve ruhuna uygun en anlamlı değişiklik 7406 sayılı Türk Ceza Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun⁴²⁶ ile olmuştur. Bu kanun ile TCK'de kişilerin huzur ve sükununu bozma⁴²⁷ suçundan ayrı olarak ısrarlı takip suçu⁴²⁸ eklenmiştir. Yine 7406

⁴²⁰ Moroğlu, N. (2012). Uluslararası Sözleşmelerde ve Türk Hukukunda Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97-98), s. 32.

⁴²¹ Şahin, s. 18.

⁴²² Yönetmeliğin tamamı için bkz: Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 28519 (5 Ocak 2013). Erişim: 16/04/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130105-5.htm> Erişim: 16/04/2023

⁴²³ Kanunun tamamı için bkz: Tanık Koruma Kanunu (TKK), Resmi Gazete, 26747 (5 Ocak 2008), Kanun no: 5726. Erişim: 16/04/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/01/20080105-1.htm>

⁴²⁴ TCK, m. 86.

⁴²⁵ TCK, m. 102.

⁴²⁶ Kanunun tamamı için bkz: Türk Ceza Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 31848 (27 Mayıs 2022), Kanun no: 7406. Erişim 16/04/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220527-7.htm>

⁴²⁷ TCK, m. 123.

sayılı kanun ile kasten öldürme suçunun kadına karşı⁴²⁹ işlenmesi nitelikli hal kapsamına alınmış, basit tıbbi müdahale ile giderilebilecek ölçüde hafif kasten yaralama suçu,⁴³⁰ işkence,⁴³¹ eziyet⁴³² ve tehdit⁴³³ suçlarında, suçun kadına karşı işlenmesi halinde cezanın alt sınırı suçların basit haline göre daha yüksek haddeden belirlenmiştir. 5271 sayılı CMK’de ise bir tutuklama nedeni var sayılan katalog suçlar arasına kadına karşı işlenen kasten yaralama suçu⁴³⁴ eklenmiştir. Yine, CMK’de mağdur, şikayetçi⁴³⁵ ve katılan⁴³⁶ hakları başlıkları altında vekili bulunmaması halinde cinsel saldırı suçu yanında, ısrarlı takip suçları, çocuğun cinsel istismarı ya da kadına karşı işlenen kasten yaralama, işkence veya eziyet suçları mağduru olan şahıslara baro tarafından kendisine avukat görevlendirilmesini isteme hakkı tanınmış ve uzlaştırma kapsamında olmayan suçlar arasına soruşturulması ve kovuşturulması şikayete bağlı olsa bile cinsel saldırı suçunun yanına ısrarlı takip suçu⁴³⁷ da eklenmiştir.

6284 sayılı kanunun iç hukukumuzda yarattığı dönüşümü İstanbul Sözleşmesi çerçevesinde ele alırsak; bu kanun ile İstanbul Sözleşmesi’nin önemli benzer yanı Sözleşme’nin temel haklar, eşitlik ve ayrımcılık yapılmaması başlıklı 4. maddesinin karşılığı olarak 6284 sayılı kanunun 1. madde düzenlemesidir.⁴³⁸ Sözleşme’nin 4. maddesinin ilk fıkrası herkesin özellikle de kadınların, hem kamu hem de özel alanda şiddete maruz kalmaksızın yaşama hakkını yaygınlaştırmak ve korumak için gerekli olan tüm yasal ve diğer tedbirlerin alınmasını vurgulamış, 3. fıkrası sözleşme hükümlerinin, özellikle de mağdurların haklarını korumaya yönelik tedbirlerin herhangi bir temele dayanarak ayrımcılık yapılmaksızın uygulanmasını temin etmiştir. Dördüncü fıkra ise kadınların toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı korunması için gerekli tedbirlerin ayrımcılık olarak sayılmayacağı belirtilmiştir. Aynı şekilde 6284 sayılı kanunun 1/1, 1/2-c maddelerinde şiddet mağdurlarına verilecek destek ve hizmetlerin sunulmasında temel insan haklarına dayalı, kadın erkek

⁴²⁸ TCK, m. 123/A.

⁴²⁹ TCK, m. 82/1-f.

⁴³⁰ TCK, m. 86/2-2. cümle.

⁴³¹ TCK, m. 94/1-2. cümle.

⁴³² TCK, m. 96/1-2. cümle.

⁴³³ TCK, m. 106/1-2. cümle

⁴³⁴ CMK, m. 100/3-i.

⁴³⁵ CMK, m. 234/1-a-3.

⁴³⁶ CMK, m. 239/1.

⁴³⁷ CMK m. 253/3.

⁴³⁸ Şahin, s. 18.

eşitliğine duyarlı, sosyal devlet ilkesine uygun, adil, etkili ve süratli bir usul izleneceği; 1/2-ç maddesinde kadınlara yönelik özel tedbirlerin ayrımcılık sayılmayacağı belirtilmiştir. Bunun dışında sözleşmenin en önemli hükümleri olan 12, 18, 50, 52, 53. maddelerinde düzenlenen şiddete karşı koruyucu ve önleyici tedbirler 6284 sayılı kanunun 3. ve 10. maddeleri arasında düzenlenmiştir.

Sözleşmenin 10. ve 11. Maddeleri, şiddeti önleme ve bunlarla mücadeleyle yönelik politika ve tedbirlerin koordinasyonuna ilişkin bir veya birden fazla kurum belirlenmesi veya kurulmasını, bu kurumların da verilerin toplanmasını koordine etme, verileri analiz etme ve sonuçlarının dağıtımını sağlamakla görevli olduğunu belirtmiştir. 6284 sayılı kanunda ise 14. ve 16. maddeler arasında şiddet izleme ve önleme merkezlerinin kurulmasına yönelik düzenleme yer almakta olup bu merkezlerinin veri toplama ve araştırmaya yönelik yükümlülükleri de belirlenmiştir.

İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı kanunun benzer hükümlerinden çok farklı hükümleri üzerine analiz yapılmalıdır zira İstanbul Sözleşmesi yürürlükte iken Anayasa 90. madde sebebiyle İstanbul Sözleşmesi hükümleri kanun hükmünde sayılarak doğrudan uygulama alanı bulabilecekken, 2021 yılında gerçekleşen fesihten sonra artık bu mümkün değildir. Bu nedenle sözleşmenin iç hukukumuzdaki yansıması olan 6284 sayılı kanun daha büyük bir önem arz etmektedir.

Öncelikle sözleşmenin adının Türkçeye çevrilmesinde hata bulunduğu doktrinde tartışılmıştır. Sözleşmenin orijinal isminin “Council of Europe Convention on Preventing And Combating Violence Against Women And Domestic Violence”⁴³⁹ olduğu, burada ‘domestic violence’ ifadesinin ev içi şiddet anlamında kullanılmasına rağmen sözleşme isminin Türkçe çevrisinde ‘aile içi şiddet’ kavramının tercih edildiği, 6284 sayılı kanunun isminde de ‘ailenin korunması’ kavramının kullanıldığı anlaşılmıştır. Tanımlar kısmında sözleşmenin orijinal metninde yer alan ‘domestic violence’ ibaresi Türkçeye ‘aile içi şiddet’ olarak çevrilmesine rağmen 6284 sayılı kanunun tanımlar kısmında Sözleşmedeki gibi ‘ev içi şiddet’ tanımı kullanılmıştır. Türkçe çevirisinde yaşanan aile içi ve ev içi kavramlara ilişkin olarak, Bakırcı’ya göre sözleşme, evli veya evlilik dışı tüm çiftler arasındaki şiddeti yasaklarken,

⁴³⁹ Council of Europe Convention on Preventing And Combating Violence Against Women And Domestic Violence, sözleşmenin İngilizce tam metni için bkz: <https://rm.coe.int/168008482e> (Erişim Tarihi: 23/04/2023)

Türkçe çeviride evli çiftler arasındaki şiddet yasaklanmak istenmiştir.⁴⁴⁰ Moroğlu ise kanun tasarısı hazırlandığında adının Kadın ve Aile Bireylerinin Şiddetten Korunması Yasa Tasarısı iken meclise sevk edilirken adının değiştirilerek “Ailenin Korunmasına ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Tasarısı” haline getirildiğini, tasarının dayanak belgesi olan Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’nin bu yönden nazara alınmadığını fakat aslolanın adı değil, içeriği olduğunu belirtmesine rağmen kadını birey olarak görmeyen bir görüşü yansıtan yasanın adında olduğu gibi, uygulamasında da aynı görüşün hakim olabileceği konusunda endişelerini dile getirmiştir.⁴⁴¹ Öte yandan Şener’e göre şiddetle mücadelenin ailenin korunması çerçevesinde ele alınması bireyi ve bireyin haklarını ikincil kılmaktadır.⁴⁴² Canikoğlu, yasanın adına aile ibaresinin eklenmesini kadını aileden bağımsız görmeyen bir anlayışın yansıması olduğunu belirtmiştir.⁴⁴³ Bunlara karşılık Uğur, kanun adında “Ailenin Korunması” ibaresi geçse de, yasa metninin hiçbir yerinde ailenin korunması kavramına yer verilmediğini, bu hususun sadece Adalet Komisyonu Raporu’nda önlemlerin hayata geçirilmesinde, en uygun ve ölçülü olanının seçilmesiyle, aile birliğinin devamının sağlanması gözetilmelidir⁴⁴⁴ temennisinin dile getirildiğini belirtmiştir.⁴⁴⁵ Yine, Adalet Komisyonu Raporunda da özellikle tasarı ile salt evlilik birliğinden kaynaklanan şiddetin engellenmesi değil evlilik birliğinden ari olarak maddede zikredilen şiddet mağdurları da korunduğundan, CEDAW’un taraf devletlere yüklediği, kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın gerekli tedbirlerin alınması yükümlülüğünün de yerine getirilmiş olması vurgulanmıştır.⁴⁴⁶ Kanunda sadece ev içi şiddet tanımı başlığı

⁴⁴⁰ Bakırcı, s. 137.

⁴⁴¹ Moroğlu, N.(2012). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi, ss. 374-375.

⁴⁴² Şener, Ü. (2012). *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor*. TEPAV Değerlendirme Raporu, s. 3 https://www.tepav.org.tr/upload/files/1333026809-1.6284_Sayili_Ailenin_Korunmasi_ve_Kadina_Yonelik_Siddetin_Onlenmesine_Dair_Kanun_Ne_Getiriyor.pdf (Erişim Tarihi: 22/04/2023)

⁴⁴³ Canikoğlu, S. K. (2015). Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun), *Ankara Barosu Dergisi*, 3, s. 370. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398586> (Erişim Tarihi: 22/04/2023)

⁴⁴⁴ TBMM, *Genel Kurul Tutanağı*, 24. Dönem, 2. Yasama Yılı, S. Sayısı 181, s. 64. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss181.pdf> (Erişim Tarihi: 22/04/2023)

⁴⁴⁵ Uğur, H. (2012). Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2012(101), s. 343. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-101-1208> (Erişim Tarihi: 22/04/2023)

⁴⁴⁶ TBMM, *Genel Kurul Tutanağı*, s. 64.

altında tanımlananlara yani kanunun bir parçasına değil bütününe bakılmalıdır. Zira kanun ‘şiddet mağduru’ tanımında şiddet içeren davranışlara doğrudan ya da dolaylı olarak maruz kalan ya da kalma tehlikesi bulunan kişi ve şiddetten etkilenen veya etkilenme tehlikesi bulunan kişileri saymış, herhangi bir cinsiyet ayrımı ya da yalnızca aile içi şiddetin önlenmeye çalışıldığına yönelik bir düzenleme yapılmamış bilakis kişiler vurgulanmıştır. Kaldı ki şayet hukukun topluma göre şekil aldığını kabul ediyorsak, ailenin Türk toplumunun temeli⁴⁴⁷ olduğu düzenlemesi anayasamızda yer alıyorsa, bu durumda ailenin toplumumuzda kutsal sayıldığını ve kanunlarımızda da aile birliğinin korunmasına yönelik önem atıflarını doğal karşılamak gerektiği kanısındayız. Ancak bu söylem katiyen aile içinde şiddete maruz kalanların aile birliğinin bozulmaması için bu şiddete katlanmaya devam etmesi demek değildir. Kanunun adının Ailenin Korunması Ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun olduğu, ülkemizde kadına yönelik şiddetin fazla olmasının aile içinde erkek veya çocuk bireylerin de şiddet görmediğini yoksayamayacağı, aile içinde yalnız kadının bulunmadığı, dolayısıyla salt kanun isminde aile ibaresinin bulunmasının kadını aile ile bütünleştiren aile dışında varlığını reddeden bir anlayıştan geldiği düşüncesine de katılmamaktayız.

İstanbul Sözleşmesi’nde tanımlar başlıklı 3. maddesinde ‘kadına karşı şiddet’, ‘aile içi şiddet’, ‘toplumsal cinsiyet’, ‘kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet’, ‘mağdur’ ve ‘kadın’ terimleri ayrı ayrı bentler halinde açıklanmış iken 6284 sayılı kanunda ‘kadına karşı şiddet’ açıklaması, sözleşmedeki ‘kadınlara karşı toplumsal cinsiyete dayalı şiddet’ açıklamasının çok benzeri şekilde düzenlenmiştir. Böylelikle İstanbul Sözleşmesi’nin kadına karşı şiddet açıklaması kanunda karşılığını şiddet kavramı açıklamasında daha genel bir şekilde bulmuştur. 6284 sayılı yasada tanımlar sözleşmeye nazaran daha birbirine geçmiş vaziyettedir. Yasada ‘toplumsal cinsiyet’ ve ‘kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet’ kavramlarının ayrıca açıklanamamış olması da eleştiri konularından bir tanesidir.⁴⁴⁸ Her ne kadar 6284 sayılı kanunda kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kavramı ayrıca tanımlanmamış ise de, kadına karşı şiddet tanımında geçen ‘kadınları etkileyen cinsiyete dayalı bir ayrımcılık’ ibaresi toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı da ifade

⁴⁴⁷ AY, m. 41.

⁴⁴⁸ Şener, *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor*, s. 3.

etmektedir. Kanunda ayrıca kadına yönelik şiddet tanımı arasında sözel şiddetin de bulunduğu, bu şekilde sözleşmede yer almayan şiddet türüne kanunda yer verilerek kapsamının genişletildiğini söylemek mümkündür.

Kanunun isminden farklı olarak tanımlar kısmında ev içi şiddete yer verilmiş olması da farklı karşılanmıştır. ‘Ev içi şiddet’ kavramının ‘aile içi şiddeti’ de kapsayan bir üst kavram olduğu düşünülebilir.⁴⁴⁹ Çünkü ev içinde olan bir şeyin aile içinde; aile içinde olan bir şeyin de aynı ev için de olma ihtimalinin bulunmadığı haller söz konusu olabilmektedir ve bu durumda bir evde sürekli veya gününbirlik bulunan bir hizmetli, bahçıvan veya öğreticinin o evdeki diğer bireylerle ilişkisini ev içi şiddet açıklaması kapsamında değerlendirmek gerekir.⁴⁵⁰ Öte yandan ‘ev içi şiddet’ ibaresinden ilk bakışta aynı evde yaşayan şahıslar anlaşılabilir da tanımda ‘aynı haneyi paylaşsın paylaşmasın’ ibaresine yer verildiği, kavramın kapsamını genişleterek sözleşmedeki aile içi şiddet tanımıyla benzer hale getirildiği değerlendirilmiştir.⁴⁵¹ Fakat burada da tanımlarda ev içi şiddetin tanımı mevcut iken amaçlar kısmında aile bireyleri olarak ifade edilmesi ve ev içi şiddetin tanımı, tanımlar başlığında yer almasına rağmen kanunun hiçbir yerinde bundan bahsedilmemesi eleştirilmiştir.⁴⁵²

Kanunun amaçlar kısmında salt kadınlar olarak bahsedilmesi, herhangi bir şarta bağlanmaması nedeniyle, evli olsun veya olmasın bütün kadınların koruma talep edebileceği düzenlemesi ve ısrarlı takip mağdurlarının koruma kapsamına alınması doktrinde olumlu eleştiriler arasındadır. Kadın yalnızca şiddete uğraması halinde değil şiddete uğrama tehlikesinde bulunması halinde de koruma kapsamındadır ve korunacak kadının evli, evlenmemiş, boşanmış, genç, yaşlı, engelli, engelsiz, dini nikahlı veya eşcinsel olup olmamasına bakılmamaktadır.⁴⁵³ Tanımlarda yalnızca ‘ev içi şiddet’ tanımında aile mensubu ifadesinin bulunmakla, ‘kadına yönelik şiddet’, ‘şiddet’ tanımında, ‘şiddet mağduru’ ve ‘şiddet uygulayan’ tanımında evli eş olmak, aile ferdi olmak şeklinde şartlara yer verilmemiş bilakis gayri resmi evlilikleri ve

⁴⁴⁹ Bölükbaşı, Ö. (2022). Genel Olarak İstanbul Sözleşmesi Ve Sözleşmenin 6284 Sayılı Kanun İle Karşılaştırılması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 14(2), s. 129.

⁴⁵⁰ Uğur, s. 348.

⁴⁵¹ Bölükbaşı, Genel Olarak İstanbul Sözleşmesi ve Sözleşmenin 6284 Sayılı Kanun ile Karşılaştırılması, s.129.

⁴⁵² Çamurcu, M. H. (2021). İstanbul Sözleşmesi: Türkiye’de İç Hukuka Etkisi Ve Toplumun Tepkisi, *Ankara Barosu Dergisi*, 79, s. 90. Canikoğlu, s. 371.

⁴⁵³ Gençcan, Ö. U. (2012). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Amaç ve Kapsamı. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97-98), s. 92

beraberlikleri içine alan tanımlar yapılmış, hatta ‘şiddet’, ‘şiddet mağduru’ ve ‘şiddet uygulayan’ tanımlarında sınırlayıcı ifadelerden ziyade ‘kişiler’ denilmek suretiyle kapsam genişletilmiştir.⁴⁵⁴

İstanbul Sözleşmesi’nin 50. maddesi gereği sözleşme kapsamındaki tüm şiddet eylemine karşı mağdura gereken korunmanın sağlanması için taraf devletin sorumlu kolluk kuvvetinin bunu temin edecek şekilde kanunla veya özel yetkiyle donatılması, aynı zamanda acil müdahale kabiliyetine haiz olması gerekmektedir. Acil müdahale ile şiddet mağdurlarının korunabilmesi ise, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına neden olabileceği gözetilerek kanunda bir düzenleme yapılması ve ilgili birimlere kanun ile özel yetkinin verilmiş olması gerekmektedir.⁴⁵⁵ Sözleşmenin 51. maddesinde ise taraf devletin durumun ciddiyeti, ölüm riski ve şiddet fiilinin tekrarlanması riskinin değerlendirmelerini temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri almalarını; yapılacak düzenlemede, şiddet uygulama ihtimali olan kimsenin ateşli silah taşıması veya bu silahlara ulaşması olasılıklarının göz önünde bulundurulmasını emrettiği anlaşılmaktadır. 6284 sayılı kanunda şiddet uygulanma ihtimali bulunan kişilerin de kanun kapsamına alındığı, tehlikenin tanımının ve şiddet uygulama tehlikesinin neye göre belirleneceğinin açıklanmadığı, bu hususun muğlak bırakıldığı, bu muğlaklığın uygulamada Anayasada güvence altında olan hak ve hürriyetlerin ihlaline neden olabileceği ve ciddi problemler doğurabileceği değerlendirilmiştir.⁴⁵⁶ Dolayısıyla kanunda sözleşmede belirlendiği üzere risk değerlendirmesi ve yönetimi konusu ele alınmamış yalnızca tehlikeden bahsedilmiştir.

Sözleşme dahilinde olan tüm her türden şiddet olayıyla ilgili arabuluculuk ve uzlaştırma yöntemlerini de kapsayan zorunlu anlaşmazlık giderme yöntemlerinin yasaklanması hükmüne yönelik olarak Şener, 6284 sayılı kanunda buna ilişkin bir madde yer almamasına gerekçe olarak uzlaşma ve arabuluculuğa yönelik ayrı bir yasa yapım sürecinde olunduğunun gösterildiği ancak durumun şiddet gören kadın ve kız çocuklarının aileleri ile barıştırılmak adına şiddet gördüğü kişilere teslim edilme uygulamasının devam edeceğine yönelik kaygıyı güçlendirdiğini belirtmesine⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Uğur, s. 347.

⁴⁵⁵ Uğur, s. 348.

⁴⁵⁶ Bölükbaşı, Genel Olarak İstanbul Sözleşmesi ve Sözleşmenin 6284 Sayılı Kanun ile Karşılaştırılması, s. 130.

⁴⁵⁷ Şener, s. 4

rağmen 2012 yılında yayımlanan 6325 sayılı Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu⁴⁵⁸,nun ilk maddesinde aile içi şiddet iddiasını içeren uyuşmazlıkların arabuluculuğa elverişli olmadığı düzenlendiği, 5271 sayılı CMK'nin uzlaştırmayı düzenleyen maddesinde⁴⁵⁹ kasten yaralama suçunun üçüncü fıkrasını⁴⁶⁰ kapsama almadığı, bu fıkarda suçun eşe veya boşanılan eşe karşı işlenmesi halini düzenlediği, dolayısıyla aile içi şiddet suçlarında uzlaştırma hükümlerinin uygulanmadığı anlaşılmıştır.

İstanbul Sözleşmesi'nde devlete tazminat yükümlülüğü yüklenmiştir. Şöyle ki, kendisine uygulanan şiddet sonucunda bedensel olarak zarar görmüş yahut sağlığı bozulmuş olan şahıslara, mevcut zararları başka kaynaklarca karşılanmadığı takdirde faile rücu etme hakkı saklı kalmak kaydıyla, yeterli miktarda devlet tazminatı ödenmelidir. Bahsedilen tazminat şahsa sağlanan mali yardımın dışında bir ödemedir. Ancak 6284 sayılı Kanun hazırlanırken böyle bir düzenlemeye yer verilmemiştir.

Sözleşmede 25. maddede düzenlenmiş bulunan cinsel şiddet mağdurlarına yönelik özel düzenlemeye göre bu suç mağdurları için travma desteği ve danışmanlık hizmetleri sağlamak üzere özel merkezlerin oluşturulması hususu 6284 sayılı kanunda yer almamaktadır. Kanun ile ŞÖNİM'ler kurulmuş, tüm şiddet türü mağdurlarının burada aynı hizmetleri almaları sağlanmıştır. Ülkemizde cinsel tabular nedeniyle uğradıkları cinsel şiddeti en yakınlarına dahi anlatmayan, yaşadıkları eylem yüzünden kendilerini suçlayan onlarca mağdur bulunuyorken, bu mağdurların kendileri gibi aynı tür şiddete maruz kalanlarla birlikte ve bu konuda uzman kişilerden psikolojik destek alarak travmalarını daha kolay atlatacakları izahtan varestedir.⁴⁶¹

İstanbul Sözleşmesinin 66. maddesi gereğince kurulan Kadınlara Yönelik ve Aile İçi Şiddete Karşı Mücadele Uzman Grubu (GREVIO), Türkiye'ye ilişkin ilk raporunu

⁴⁵⁸ Kanunun tamamı için bkz: Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK), Resmi Gazete, 28331 (22 Haziran 2012), Kanun no: 6325. Erişim: 30/04/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120622-1.htm>

⁴⁵⁹ CMK, m. 253/1-b-1.

⁴⁶⁰ TCK, m. 86/3-a “(3) Kasten yaralama suçunun; a) Üstsoya, altsoya, eşe, boşandığı eşe veya kardeşe karşı,(...) İşlenmesi halinde, şikâyet aranmaksızın, verilecek ceza yarı oranında, (...) artırılır.”

⁴⁶¹ Bölükbaşı, Genel Olarak İstanbul Sözleşmesi ve Sözleşmenin 6284 Sayılı Kanun ile Karşılaştırılması, s. 131.

2018 yılında yayımlamıştır. Raporda⁴⁶² eleştirilen en önemli husus ülkemizdeki genel politikalara yönelik olmuş, politikalarda kadın – erkek eşitliğinin esas alınmaması, kadının anne ve bakım sağlayıcı olan gelenekselci toplumsal cinsiyet rollerinin ön planda tutulması sebebiyle kalıplaşmış yargılarla mücadelenin zorlaşması olmuştur. Mağdurların devlet tarafından korunamadığı ve mağdurların yeniden mağdur edildiği, koruma kararlarının kısa süreliğine verildiği, mahkemelerin verdiği cezaların caydırıcılığı da eleştiri konularındandır. 6284 sayılı kanuna getirilen eleştiriler ise genel olarak incelemede de belirtildiği üzere toplumsal cinsiyet kavramına yer vermemesine ve kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik düzenlemelerin uygulamaya yansımadağına ilişkindir.

Genel olarak 6284 sayılı kanunun İstanbul Sözleşmesi'nin tüm yükümlülüklerini kapsamasa da çoğu yönden ülkemizde etkin bir dönüşüm süreci yarattığı ortadadır zira kanun kapsamındaki tedbirlerin ağırlığı ve herhangi bir delile ihtiyaç olmaksızın bu tedbirlere hükmedilebilmesi, ihlali halinde zorlama hapsin söz konusu olması caydırıcılığı haizdir. Herhangi bir delil veya belgeye ihtiyaç duyulmaksızın şiddet uyguladığı iddia olunan kişi hakkında müşterek konuttan uzaklaştırma, müşterek konutu koruma kararı çıkaran şahsa tahsis etme, koruma kararı çıkarak kişiye yaklaşmama, sağlık kurulunda tedavi olma gibi tedbirlere karar verilebilmesi ve bu kararları ihlal etmesi halinde herhangi bir yargılama yapılmaksızın kişinin zorlama hapsine mahkum edilmesi eleştirilere konu olmuştur. Bir görüşe göre delil ve belge aranmaksızın tedbirlere hükmedilmesi erkeklerin peşinen suçlu olduğunu kabul etmek anlamına gelmekle birlikte bu tedbirler ailenin parçalanmasına yol açmaktadır.⁴⁶³ Diğer bir görüşe göre mevcut durum masumiyet karinesini ihlal anlamına gelebilecek ise de şiddet mağdurlarının içinde bulundukları durum, tekrarının olabileceği ve bunun sonucunda geri dönülemeyecek kayıpların yaşanması

⁴⁶² Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)'nin Hükümlerinin Hayata Geçirilmesini Sağlayan Yasal ve Diğer Tedbirlere İlişkin GREVIO (ilk) Değerlendirme Raporu Türkiye, 2018. Raporun tamamı için bkz:

https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/10/18/ENG_GREVIO_Report_Turkey.pdf (Erişim Tarihi:24/04/2023)

⁴⁶³ Kemahlı Garipoğlu, F. ve Sezer Şanlı, A. (2021). Muhafazakâr Ve Feminist İdeolojiler Bağlamında İstanbul Sözleşmesi Tartışmalarına Yönelik Bir Eleştirel Söylem Analizi. *Memleket Siyaset Yönetim* , 16(35), s. 130.

ihtimalleri nazara alındığında isabetli olarak değerlendirilmiştir.⁴⁶⁴ Her ne kadar tedbirler caydırıcı niteliği haiz ise de yargılama yapılmaksızın, o kadar ki hiçbir delil aranmaksızın yalnız beyan ile kişi temel hak ve özgürlüklerine ciddi müdahalelerde bulunulması masumiyet karinesi ile bağdaşmaz niteliktedir.

6284 sayılı kanunun kabulü ile mülga olan 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun⁴⁶⁵ yalnızca aile kavramına dayandığı için evlilik birliği içerisinde olanları koruyor, boşanmış eşi bile korumuyordu.⁴⁶⁶ Oysa hâlihazırdaki düzenleme tüm sıfatlardan arınmış olarak kadını, çocuğu, aile bireyini ve ısrarlı takip mağdurunu koruyarak insan hakları alanındaki gelişimi gözler önüne sermektedir. Bu hususta Tezcan, Opuz v Türkiye⁴⁶⁷ davasına atıf yapmış, Opuz davasına konu şiddet gören başvuranın hukuki çare aramasının sonunda bulamaması ve eski eşi tarafından annesinin öldürülmesiyle sonuçlanan olayda AİHM tarafından başvuranın annesinin eski eşi tarafından darp edilmesinin resmi makamlara bildirilmesine rağmen önlem alınmaması sebebiyle eski eş tarafından öldürülmesini yaşam hakkının ihlali; başvuranın eski eşi tarafından yetkili mercilere başvurmasına rağmen şiddet görmeye devam etmesi işkence yasağının ihlali; kocanın eski eşine ve kayın validesine uyguladığı şiddet karşısında Türk adli yargı makamlarının pasif kalmalarının da ayrımcılık yasağının ihlali yönünde mahkumiyeti ile sonuçlanmasına somut bir yanıt olması bakımından 6284 sayılı kanun önemli bir aşama olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁸ Ülkemizde cinsiyet rolleri açısından erkeğin güçlü ve üstün konumda bulunması, evlerinde egemen olmalarının beklenmesi, duygusal, fiziksel, sözel ve maddi anlamda güç kullanmasını yani şiddetini meşrulaştırmıştır.⁴⁶⁹ Kadına şiddetin en büyük sebeplerinden biri bu olarak gösterilebilir. Mevzuatın güçlendirilmesi oldukça

⁴⁶⁴ Bölükbaşı, Ö. (2014). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Üniversitesi. s. 174.

⁴⁶⁵ Ailenin Korunmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 23233 (17 Ocak 1998), Kanun no: 4320. Erişim 30/12/2022) <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23233.pdf>

⁴⁶⁶ Gençcan, s. 90.

⁴⁶⁷ ECHR, Opuz v Turkey, Application no. 33401/02, 9 June 2009, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945> (Erişim Tarihi 20/05/2023)

⁴⁶⁸ Tezcan, D. (2012). *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97- 98) ss. 48-49

⁴⁶⁹ Mertoglu, M. (2012), Aile İçinde Şiddet Uygulayan Erkeklerin Mağduriyeti, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*. 8 (97-98), s. 53.

önemli olsa da mevcut durum kurallarda yapılan güçlendirmelerin topluma yansımadığını göstermektedir.⁴⁷⁰

4.4. BM İnsan Hakları Sözleşmeleri ile Oluşturulan Komitelerin Türkiye Hakkındaki Raporlarının Türk Hukukundaki Dönüştürücü Etkisine İlişkin Bir Değerlendirme

Taraf devletler sözleşme kendileri açısından yürürlüğe girdikten itibaren ilk bir yıl içinde başlangıç raporu, daha sonra belli aralıklarla dönemsel rapor sunmak durumundadırlar.⁴⁷¹ MSHS ile oluşturulan İnsan Hakları Komitesi Türkiye'nin ilk dönemsel raporundan sonra 13 Kasım 2012 tarihinde yayımladığı raporda⁴⁷² öncelikle raporun geç verilmesini eleştirmiş, devamında ise yargı mensuplarının, hukuk mesleğiyle iştigal edenlerin ve kamunun genelinde sözleşmenin hükümlerinin bilinirliğinin sınırlı olduğunu, bunun neticesinde de sözleşme hükümlerinin yerel mahkemelerde uygulandığı çok az sayıda dava bulunduğu değinmiştir. Bahsi geçen şahıslar arasında sözleşmede güvence altına alınan hakların ve bunların iç hukukta uygulanabilirliğine dair bilinirliğinin yükseltilmesi için önlemler alınması gerektiğini vurgulamıştır. Salihpaşaoğlu'nda bu hususa değinerek ülkemizde uygulamada çatışma mevcut olmasına rağmen Anayasa hükmünün dikkate alınmadığını, dikkate alındığı kararların ise büyük çoğunluğunun AİHS başta olmak üzere bilirliliği yüksek olan muhtelif sözleşmelere gönderme yapıldığını, bunun temel nedeni olarak da uygulayıcıların alt yapı eksikliği olduğunu belirtmiştir.⁴⁷³ Rapor tarihi baz alındığında aradan 10 yıl kadar süre geçmesine rağmen bu hususta gözle görülür bir gelişim kaydedilmesinden söz edilemeyecektir.

BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile kurulan Engelli Hakları Komitesi'nin 9 Nisan 2019 tarihinde yayımladığı gözlem raporunda⁴⁷⁴ Komite, engelli bireylerin

⁴⁷⁰ Şen, E. (2012). Kadının ve Çocuğun Korunması, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97-98), s. 86.

⁴⁷¹ Algan ve Tiryaki, ss.119-120.

⁴⁷² United Nations International Covenant on Civil and Political Rights, Human Rights Committee, CCPR/C/TUR/CO/1, Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session (15 October - 2 November 2012), 13 November 2012 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/475/98/PDF/G1247598.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 11/12/2022)

⁴⁷³ Salihpaşaoğlu, s. 342.

⁴⁷⁴ United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/TUR/CO/1, Concluding observations on the initial report of Turkey, 1 October 2019 <https://documents-dds->

hakim savcı olarak istihdam edilmesini engelleyen 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunu’nu⁴⁷⁵ eleştirmiştir. Raporda her engelli bireyin yargıç, tanık, müşteki veya davalı şekilde adalete etkin bir şekilde kolaylıkla dahil olmasını sağlayan yasal tedbirlerin alınması gerektiği ve bu kapsamda 2808 sayılı kanunda değişiklik yapılması tavsiye edilmiştir. Hakimler ve Savcılar Kanununun 8. Maddesinin g bendine göre hakim ve savcı olabilme şartlarından birisi olan “hakimlik ve savcılık görevlerini sürekli olarak yurdun her yerinde yapmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı veya engelliliği, alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli bulunmamak” şeklindeki şart 24/11/2021 tarih ve 7343 sayılı kanunun 16. maddesiyle değiştirilmiş olup “alışılmışın dışında çevrenin yadırgayacağı şekilde konuşma ve organlarının hareketini kontrol zorluğu çekmek gibi engeli” ibaresi rapor tavsiyesi doğrultusunda madde hükmünden çıkarılmıştır.

İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani Veya Küçültücü Muameleye ve Cezaya Karşı BM Sözleşmesi ile oluşturulan İşkencenin Önlenmesi Komitesi’nin 19 Kasım 2010 tarihinde yayımladığı sonuç gözlem raporunda⁴⁷⁶ komite, 2005 tarihli TCK’de ölümle sonuçlanan işkence suçu için zamanaşımı süresinin 15 yıldan 40 yıla çıkarılmasını olumlu karşılamış ise de işkence fiillerinin zamanaşımına tabi olmamasını taraf devletin güvence altına alması gerektiğini tavsiye etmiştir. Söz konusu tavsiyeden sonra bu doğrultuda 6459 sayılı kanunun⁴⁷⁷ 9. Maddesi ile 2013 yılında TCK’de işkence suçunu düzenleyen 94. maddesine 6. fıkra olarak bir hüküm eklenmiştir. Buna göre işkence suçlarından dolayı zamanaşımı işlemeyecektir.

CEDAW sözleşmesi ile oluşturulan Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’nin 30 Temmuz 2010 tarihinde yayımlanan sonuç gözlemleri

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/292/54/PDF/G1929254.pdf?OpenElement (Erişim Tarihi: 17/09/2023)

⁴⁷⁵ Hakimler ve Savcılar Kanunu, Resmi Gazete, 17971, (26/02/1983), Kanun no: 2802. Erişim 17/09/2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf>

⁴⁷⁶ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Committee against Torture, CAT/C/TUR/CO/3, Concluding observations of the Committee against Torture, 20 January 2011 <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsnvJXP2%2B50OL9O36biF%2F9eatHQ7LHvsqWAd%2Bzr%2B%2BHXXK0D2ILPJaGWwJRuUgEAs7kwiZhMPDMVAioTxx2eARyxYSuV9NLswm9MnrFSqmXLC4m> (Erişim Tarihi: 21/09/2023)

⁴⁷⁷ İnsan Hakları Ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 28633 (30 Nisan 2013), Kanun no: 6459. Erişim 21/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430-1.htm>

raporunda⁴⁷⁸ Türk Medeni Kanunu⁴⁷⁹ (TMK) 187. maddesinde düzenlenmiş bulunan kadınların evlendiklerinde kocalarının soyadını alacağına, kadınların kızlık soyadlarını yalnızca kocalarının soyadları ile birlikte kullanabileceklerine dair amir hükmünü eleştirmiştir. AİHM'in Ünal/Tekeli davasına⁴⁸⁰ konu olan olayda başvuran kızlık soyadını kullanmak için AİHM'e başvurmuştur. Mahkemece bu konuda yapılan inceleme sonucunda; AİHS'nin Özel ve Aile Hayatına Saygı başlıklı 8. maddesi çerçevesinde değerlendirme yapılarak bu maddenin aile ve özel yaşamı koruyan bir hüküm olduğunu, kişinin soyadının kimlik ve aile bağlarını etkilediğini, bu nedenle soyadının belirlenmesine yönelik ulusal düzenlemenin AİHS'e aykırı olduğuna karar verilmiştir.⁴⁸¹ Mahkeme, sözleşmenin kadın erkek ayrımcılığını düzenleyen 14. maddesine göre yapılan incelemede ise, bu kurala aykırı bir düzenleme için makul bir sebebin bulunması gerektiğini, mevcut kocanın soyadına dayalı aile ismi sisteminden eşlerin ortak seçtikleri bir soyada sahip olmaları sistemine veya çiftlerin evlilik birliği içerisinde kendi soyadlarını kullanmalarına yönelik sisteme geçmeleri sonucunda doğum, evlilik ve ölüm gibi kayıtların tutulmasının zorlaşacağını kabul etmekle birlikte kişilerin tercih ettikleri isme göre itibarla yaşamaları için toplumun sıkıntı çekmesini makul görmüştür. Mahkeme, ülkemizin AK'ye üye ülkeler arasında kocanın soyadının aile soyadı olarak kabul edilmesini, bu cihetle kadının evlenmesiyle otomatik olarak kendi soyadını kaybetmesini yasalarla öngören tek ülke olduğuna vurgu yapmıştır. Dava sonucunda mahkeme, aile adının belirlenmesi konusunda yerel mevzuatın sözleşmeye aykırı olduğuna kanaat getirmiştir.

AİHM'in Ünal/Tekeli kararı sonrasında TMK'nin 187. maddesine ilişkin olarak Anayasa'ya aykırılık iddiası ile AYM'ye başvuru yapılmış olup, kararda AYM mevcut düzenlemenin aile birliği ve bütünlüğünün korunması ve aile bağlarının

⁴⁷⁸ United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, CEDAW/C/TUR/CO/6, Forty-sixth session 12-30 July 2010, Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women <https://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/cedaw-c-tur-co-6.pdf> (Erişim Tarihi: 30/12/2022)

⁴⁷⁹ Türk Medeni Kanunu (TMK), Resmi Gazete, 24607 (8 Aralık 2001) Kanun no:4721. Erişim: 31/12/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm#1>

⁴⁸⁰ ECHR, Ünal/Tekeli v Turkey, Application no. 29865/96, 16 November 2004, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67482> (Erişim Tarihi: 31/12/2022)

⁴⁸¹ Helvacı, S. (2015). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Ve Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Evli Kadının Soyadı, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35(1), s. 161 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhmhohb/issue/29627/318094> (Erişim Tarihi: 31/12/2022)

güçlendirilmesi amacı başta olmak üzere kamu düzeni ve kamu yararı gözeterek, eşlerden birine öncelik tanıyarak aile soyadının belirlenmesi sistemini hukuk devletine aykırı bulmamakla birlikte kadının kocasının soyadı önüne kendi soyadını kullanabilmesi ile kişilik hakkı ve kamu yararı arasında denge kurulduğu sonucuna varmış ve söz konusu itirazın Anayasa'nın 90. maddesi ile ilgisi olmadığını belirtmiştir.⁴⁸² Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 2015 tarihli kararına konu olayda dava, evlilik soyadının iptali ile evlilik birliği içinde kızlık soyadının kullanılmasına ilişkindir. Kararda önce konuya ilişkin yasal düzenlemeler, uluslararası düzenlemeler ve yukarıda değindiğimiz karar olmak üzere benzer uluslararası yargı kararlarına değinilmiş, Anayasa'nın 90/5 fıkrasına atıf yapılarak kuralın zımni bir ilga kuralı olduğuna, temel hak ve özgürlüklere ilişkin sözleşme hükümleriyle çatışan kanun hükümlerinin uygulanama kabiliyetinin ortadan kalktığına vurgu yapılmıştır. Ardından somut olayda TMK 187. maddesinin AİHS ve diğer insan hakları sözleşmeleri ile çatıştığını, bu sebeple Anayasa 90/5 maddesi gereği uluslararası sözleşme hükümlerinin esas alınması gerektiğini, evlilik birliğinde kızlık soyadını kullanma hakkının insan haklarından biri olduğunu ve cinsiyete dayalı ayrıma tabi tutulmaksızın erkek ve kadın arasında eşit bir şekilde uygulanması gerektiği sonucuna varılmıştır.⁴⁸³ Tarafımızca AYM'nin yukarıda yer verilen 2011 tarihli kararında evlilik birliği içerisinde kızlık soyadının kullanılması hakkının Anayasa'nın 90. maddesi kapsamında değerlendirilemeyeceğine yönelik kararı anlaşılmamıştır. Ünal/Tekeli kararında olduğu gibi uluslararası mahkeme kararları Anayasamızın 90. maddesinde bahsi geçen insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerin hangi somut durumlarda esas alınacağına dair yol gösterici niteliktedir. Her ne kadar AYM'nin 2011 tarihli kararında mevcut yasal mevzuatın insan haklarına aykırı olmadığı savunulmuş ise de 2015 tarihli Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında olduğu gibi son zamanlarda evlilik birliği içerisinde kocanın soyadının kullanılmasına dair amir hükmün hukuka aykırı olduğuna ilişkin mahkeme kararları artmakta olduğundan Helvacı'nın değindiği gibi TMK 187. madde var olduğu sürece kadınların evlilik sonrası sadece kendi soyadlarını taşıyabilmeleri için

⁴⁸²Kararın tamamı için bkz: AYM, 10/03/2011, 2009/85 E., 2011/49 K., Resmi Gazete, 28091, 21.10.2011, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111021-8.htm> (Erişim Tarihi: 31/12/2022)

⁴⁸³ Y.H.G.K. 30.09.2015, 2014/2-889 E. 2015/2011 K.

dava açmaktan başka çareleri bulunmamaktadır.⁴⁸⁴ AİHM ve AİHM ile aynı çizgide yüksek yargı kararları, doktrindeki eleştiriler ve anayasamızın 90/5 fıkrasının sonucu olarak AYM 22/02/2023 tarihli kararında⁴⁸⁵ aslında zımnen ilga olan fakat uygulamada tereddüte neden olan TMK'nin 187. maddesinin Anayasa'ya aykırı olduğuna karar vermiş ve hükmü iptal etmiştir. Kararın gerekçesinde, her ne kadar nüfus kayıtlarındaki karışıklığın önlenmesi ve soy bağının sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi hususunda kamu yararı bulunsa da bu amacın yegane yolunun kadının erkeğin soyadını alması olmadığı, eşlerin yalnızca kocanın soyadını kullanmamaları halinde aile bağlarının zayıflanacağını söylenmesinin zor olduğundan bahisle eşlere aralarından birinin soyadını veya kendi belirledikleri ortak bir soyadı seçme imkanı tanınabileceği ya da eşlerin evlenmeden önceki soyadlarını birlikte kullanabilecekleri gibi seçeneklerin de bu amaca hizmet edebileceği belirtilmiş, evlenmeden önceki soyadının evlendikten sonra tek başına kullanılmasının kadın ve erkek arasında öngörülen farklı muamelenin eşitlik ilkesine aykırı olduğu gösterilmiştir. İptal edilen hüküm yerine yeni bir hüküm düzenlenmesi amacıyla iptal kararının yürürlüğe girme tarihi yayımlanmasından dokuz ay sonrası olarak belirlenmiş ise de hâlihazırda bir düzenleme yapılmamıştır.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin denetim organı olan Çocuk Hakları Komitesi'nin 9 Temmuz 2001 yılında yayımladığı taraf devletler tarafından sunulan raporların değerlendirilmesine ilişkin Türkiye raporunda⁴⁸⁶ doğu ve güneydoğu bölgelerinde kızları etkileyen ayrımcı davranışları, faydalı olmayan geleneklerle etkin bir mücadele için eğitim kampanyaları geliştirmeye ve uygulamaya davet etmektedir. Raporda ayrıca öncelikle kırsal kesimdekiler olmak üzere kız çocuklarında 3. sınıftan sonra okulu terk etme oranının yüksekliğinden bahsedilmiş, ayrımcılık yasağı bağlamında kız çocuklarının eğitim olanaklarına erişememesi hususunda endişeler de dile getirilmiştir. Bu konuda atılan adımlardan biri 'Haydi Kızlar Okula' kampanyasıdır. Söz konusu kampanya dönemin Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik ve UNİCEF Genel Direktörü Carol Bellamy tarafından 2003 yılının

⁴⁸⁴ Helvacı, s. 167.

⁴⁸⁵ Kararın tamamı için bkz: AYM, 22/02/2023, 2022/155 E., 2023/38 K., Resmi Gazete, 32174, 28.04.2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/04/20230428-9.pdf> (Erişim Tarihi: 21/05/2023)

⁴⁸⁶ Convention on the Rights of the Child, Consideration Of Reports Submitted By States Parties Under Article 44 Of The Convention, CRC/C/15/Add.152 9 July 2001 <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CRC:C:15:Add.152.pdf> (Erişim Tarihi: 07/01/2023)

Haziran ayı ortalarında başlatılmıştır.⁴⁸⁷ Kampanyanın amacı kız çocuklarının okullaşma oranının düşük olmasından yola çıkılarak, eğitimde eşitlik bağlamında 2005 yılına değin kız ve erkek öğrenci eşitliğini sağlamak olup, bu amaç ile 53 ilde kampanyanın yürütülmesini sağlamaktır. İstatistik verilere göre 2003 yılında 10 ilde okullaştırılan kız öğrenci sayısı 40.000, 2004 yılında 33 ilde 73.200, 2005 yılında 53 ilde 62.25'dir.⁴⁸⁸

Raporda eleştirilen diğer bir konu ise yasal evlenme ehliyeti yaşının erkeklerde 17 kızlarda 15 yaş olmasıdır. Bunun dışında Komite istihdam konusunda muayyen net bir asgari yaş olmaması sebebiyle bu durumun 15 yaş olan zorunlu eğitimi tamamlama yaşı ile uyumsuzluk gösterebileceği konusunda kaygılarını dile getirmiştir. 4721 sayılı TMK'nin 124. maddesi hükmü gereği kadın veya erkek 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez ancak olağanüstü şartlarda hakim 16 yaşını doldurmuş erkek veya kadının evlenmesine izin verir. Ülkemizde 11 Nisan 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun⁴⁸⁹ ile halk arasında 4+4+4 sistemi olarak bilinen, zorunlu eğitimi 8 yıldan 12 yılı çıkaran sisteme geçilmiştir. Yani zorunlu eğitim süreci normal şartlarda bireyin 18 yaşında sona ermektedir. Eski Medeni Kanunumuzun 88. maddesi kadınlarda on beş, erkeklerde on yedi olan olağan evlilik yaşı, olağanüstü hallerde kadınlarda on dört erkeklerde on beş yaşa kadar inebilen düzenleme,⁴⁹⁰ kadın ve erkeğin eşit yaşlarda evlenebilmelerine cevaz veren yeni kanun düzenlemesiyle ortadan kaldırılmıştır. Zorunlu eğitimi 12 yıla çıkaran sistem ile zorunlu eğitim döneminin bittiği yaş 18 olmakta ancak aynı hukuk düzeninde zorunlu hallerde evlilik yaşı 16'ya kadar düşmektedir. Bu nedenle zorunlu eğitim döneminde olup aileye muhtaç olan çocuklar için evlenme yaşının hukuken 16 yaş olması birbiri içerisinde çelişmektedir.

⁴⁸⁷ Detaylı bilgi için bkz: https://www.unicef.org/turkiye/media/2431/file/TURmedia_%20Haydi%20Kizlar%20Okula%20Brosur.pdf%20.pdf (Erişim Tarihi: 07/01/2023)

⁴⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz: https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/kiz_cocuklarin_ilkogretiminde_turkiye_den_ornekler.pdf (Erişim Tarihi: 07/01/2023)

⁴⁸⁹ İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 28261 (11 Nisan 2012) Kanun no: 6287. Erişim: 07/01/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>

⁴⁹⁰ Türk Kanunu Medenisinin Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri için bkz: [5.3.743.pdf \(mevzuat.gov.tr\)](https://www.mevzuat.gov.tr) (Erişim Tarihi: 18/03/2023)

4.5. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İç Hukuk Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi

AİHM kararları, AİHS'e taraf devletler yönünden bağlayıcıdır. AİHS'e göre sözleşmeyi imzalayan devletler taraf oldukları davalarda Mahkeme tarafından verilen kesinleşmiş kararları uygulayacaklarını taahhüt ederler.⁴⁹¹ Milletlerarası hukukun gereği olarak AİHS'in imzacı devletleri, bu sözleşmenin maddelerine uygun davranırlar ve sözleşmede öngörülen yükümlülükleri yerine getirirler.⁴⁹² Taraf devlet ancak devlet adına yetkili olanların ifa etmeleri gereken ödevleri herhangi bir suretle yerine getirmedikleri takdirde sorumlu tutulabilmekte olup, taraf devlet gücünün kullanılması ile sözleşme ya da ek protokoller kapsamındaki bir hakkın ya da hürriyetin ihlali ile arasında illiyet bağı bulunmalıdır.⁴⁹³

Mahkeme kararlarının uygulanması ile ileride benzer ihlallerin olmaması için gerekli tüm tedbirlerin alınmasının yanında tespit olunan ihlaller sonucu mağduriyet yaşayan başvuruçuların mağduriyetlerine son verilmelidir.⁴⁹⁴ AİHM'in verdiği ihlal kararlarının icrası, başvuruçunun mağduriyetinin fiilen giderilmesi yani ihlalden önceki hale getirilmesi, bu mümkün değil ise başvurana tazminat ödenmesini gerektirir. Genel olarak AİHM kararlarının Türk hukukuna yansımaları, ihlal eden mevzuatta değişikliğe gidilmesi, bir içtihadın terki ya da yargılamanın yenilenmesi, uygulamadan kaynaklanan ihlallerde ise ihlallerin kaldırılması olmakla sözleşmenin ihlali ile karşılaşılan durum eski hale iade edilemeyecekse tazminat ödenmesidir. Bu başlık altında inceleyeceğimiz husus AİHM'in ihlal kararları ve tavsiyelerinden sonra aynı ihlallerin tekrar yaşanmasının önlenmesi amacıyla belirli kanunlarda yapılan değişikliklerdir.

⁴⁹¹ AİHS, m. 46/1.

⁴⁹² Aybay, R. (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 88, s. 242. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-88-597> (Erişim Tarihi: 05/05/2023)

⁴⁹³ Karaman, E. (2014). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 72(1), s. 413. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9191/115295> (Erişim Tarihi: 03/05/2023)

⁴⁹⁴ Cengiz, S. (2003). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi, *Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını*, 2(6), s.13.

4.5.1. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde taşınmaz mallara ilişkin değişiklik

AIHM kararlarının iç hukuk açısından yol gösterici, bazı durumlarda dikte edici özelliği bulunmaktadır Söz gelimi KKTC Anayasasında⁴⁹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 90. maddesine benzer bir düzenleme bulunmakla birlikte anayasamıza 2004 tarihinde eklenen, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınmasına ilişkin değişiklik KKTC Anayasasında yer almamaktadır.⁴⁹⁶ Her ne kadar KKTC Yüksek Mahkemesi bir kararında⁴⁹⁷ milletlerarası andlaşmalar hakkında Yüksek Mahkeme’ye başvurulamayacağı için bu andlaşmaları Anayasa ile aynı seviyede saymış ise de asıl problem KKTC’nin yalnızca ülkemiz tarafından hukuken tanınmış olmasından kaynaklı olarak bahsi geçen milletlerarası sözleşmelere taraf olmaması, dolayısıyla da KKTC devleti uluslararası hukuka uygun hareket etmeye çalışsa da, ortaya çıkan ihlallerde AIHM’in Türkiye’yi sorumlu tutmasıdır.⁴⁹⁸

Kıbrıs Cumhuriyeti yönetimdeyken yani Kıbrıs, KKTC ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi olarak ayrılmadan önce, 39/1962 sayılı İnsan Haklarını Korumaya Dair Avrupa Sözleşmesi (Tasdik) Yasası ile Kıbrıs Cumhuriyeti parlamentosu AIHS’e taraf olarak sözleşmeyi iç hukuklarına dâhil etmiş olup söz konusu 39/1962 sayılı yasa, KKTC Anayasası’nın geçici 4. maddesine⁴⁹⁹ göre halihazırda yürürlükte ve KKTC mahkemelerinin uymakla mükellef olduğu mevzuatlar arasında yerini almaktadır.⁵⁰⁰ Belirtildiği üzere KKTC hukuken tanınmadığından KKTC aleyhine yapılan başvurularda AIHM Loizidou kararında yukarda da bahsedildiği üzere⁵⁰¹ KKTC’nin hukuken tanınmamasından ötürü 1974 yılında düzenlenen Kıbrıs Barış Harekatı’ndan sonra hukuka aykırı askeri müdahalede bulunduğundan burada

⁴⁹⁵ “(5) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası andlaşmalar yasa hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi olarak görev yapan Yüksek Mahkemeye başvurulamaz.” KKTC Anayasası m. 90/5. Anayasa metninin tamamı için bkz: <https://yodak.gov.ct.tr/Portals/38/anayasa.pdf> (Erişim Tarihi:03/05/2023)

⁴⁹⁶ Eskimuhtaroglu, C. ve Bozkurt, K. (2020). AIHM Kararları Çerçevesinde KKTC’de Taşınmaz Mal Mülkiyeti, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), s. 510. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yuhfd/issue/56392/782531> (Erişim Tarihi:03/05/2023)

⁴⁹⁷ KKTC Anayasa Mahkemesi, Numara: 3/2006, Dava No: 3/2006; Yüksek İdare Mahkemesi, Numara: 119 / 2003, Dava No: 20 / 2010.

⁴⁹⁸ Eskimuhtaroglu ve Bozkurt, s. 511.

⁴⁹⁹ “Bu Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte olan mevzuat, bu Anayasa kurallarına aykırı olmadığı ölçüde yürürlükte kalır.” KKTC Anayasası geçici 4. madde.

⁵⁰⁰ Eskimuhtaroglu ve Bozkurt, s. 511.

⁵⁰¹ Bkz yuk. “2.3. Çekince Rejimi” başlığı altında yapılan açıklamalar.

kontrolün Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğunu kabul ederek sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır.⁵⁰² Bu kararda ayrıca Mahkeme, KKTC hukuken tanınmamış olduğundan Türkiye Cumhuriyeti'nin ön itirazında savunduğu KKTC Anayasasının 159. maddesinin⁵⁰³ mülkiyet hakkını sınırlandıran hükmünün hukuki sonuç doğurmayacağını ifade etmesine rağmen hukuken tanınmayan devletlerin de birtakım fiil ve işlemlerinin hukuki sonuç doğurabileceği saptamasını yapmıştır.⁵⁰⁴ Sonuç olarak mahkeme, hiçbir iç hukuk yolunu tüketmeden başvuran Kıbrıslı Rum Loizidou'nun taşınmaz malının, KKTC Anayasa'sının 159. maddesi hükmü gereği hukuken kendisinden alınamadığını ve bahse konu kişinin bu taşınmazın halen sahibi olduğunu karara bağlamıştır.⁵⁰⁵ Söz konusu karardan sonra Rumlar, Türkiye aleyhine oldukça çok başvuruda bulunmuştur. Bunun sonucunda ülkemiz, lehine karar çıkan şahıslara hem tazminat ödemek hem de mülk iadesi yapmak durumunda kalmıştır.⁵⁰⁶ Kıbrıslı Rumların doğrudan AİHM'e gitmelerini önlemek amacıyla KKTC Anayasasının 159. maddesi gereği devlet mülkiyetine geçirilen taşınmazlar üzerinde hak sahipliği iddiasında bulunanlara tazminat verilmesini; Mal Tazmin Komisyonu'nun kurulmasını; başvuruda bulunanlara tazminat alınmasının ertesinde bahse konu taşınmazlar üzerinde hak iddia etmemek üzere hem taşınmaz mallarını 1974 yılından bu zamana kadar kullanamamış olmalarından kaynaklanan tazminatın hem de taşınmazlarının bedeli olan tazminatın verilmesi için 2003 yılında Mal

⁵⁰² Loizidou v. Türkiye, para. 52.

⁵⁰³“(1) 15 Kasım 1983 tarihinde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sınırları içinde bulunan, ve;

(a) Tapusu, 16 Ağustos 1960 tarihinden önce Kıbrıs Hükümeti adına kayıtlı tüm taşınmaz mallar ile, 16 Ağustos 1960 tarihinden sonra Kıbrıs Cumhuriyetine intikal eden tüm taşınmaz mallar; kamuya ait yollar, sular, su kaynakları, liman ve sahiller, rıhtım ve iskeleler, göller, dere ve göl yatakları, tarihi kent, bina ve kalıntılar ile kaleler ve bunların alanları, doğal servetler ve yeraltı kaynakları, ormanlar, savunma yapı ve tesisleri ile yeşil saha ve parklar; kamuya açık köy ve tarla yolları, kamu hizmetinde kullanılan binalar;

(b) Kıbrıs Türk Federe Devletinin ilan edildiği 13 Şubat 1975 tarihinde terkedilmiş bulunan veya sözkonusu tarihten sonra yasanın terkedilmiş veya sahihsiz taşınmaz mal olarak nitelendirdiği veya hüküm veya tasarrufu kamuya ait olması gerekli olup da aidiyeti saptanamamış olan tüm taşınmaz mallar, bina ve tesisler; ile

(c) 1960 Kuruluş Andlaşmasında ve ona bağlı eklerde belirlenen askeri tesis, rıhtım, kamp vesair talim sahaları içinde bulunan tüm taşınmaz mallar, Tapuda böyle kayıtlı olup olmadığına bakılmaksızın, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin mülkiyetindedir ve tapu kayıtları buna göre düzeltilir.” KKTC Anayasası m. 159/1.

⁵⁰⁴ Özersay, K. (2006). AİHM'nin Xenides – Arestis Kararı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), s. 324.

⁵⁰⁵ Özersay, s. 324.

⁵⁰⁶ Akçiçek, H. İ. (2019). Kıbrıs'ta Mülkiyet Konusu ve Taşınmaz Mal Komisyonu Faaliyetleri. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), s. 159.

Tazmin Yasası⁵⁰⁷ yürürlüğe konulmuştur. Komisyon, hedeflenen amacı gerçekleştiremediğinden ve önüne gelen başvuruları karara bağlayamadığından AİHM tarafından, KKTC’de kurulan Komisyon’un bakmakta olduğu mülkiyet başvuruları açısından Türkiye’nin iç hukuk yolu olup olmayacağının değerlendirilmesi için pilot dava uygulamasına geçilmiş, seçilen Xenides-Arestis başvurusu⁵⁰⁸ yeni veriler ışığında incelenip karara bağlanarak benzer nitelikteki başvuruların da bu dava sonucuna göre işlem görmesi amaçlanmıştır. Fakat Xenides-Arestis davasında beklenen sonuç gerçekleşmemiştir.⁵⁰⁹ AİHM kararda ilk olarak menkul mallara ve manevi tazminata yönelik olmamasını, ikinci olarak zarar giderme yöntemleri arasında taşınmaz malların iadesi yönteminin düzenlenmemiş olmasını olumsuz yönden; komisyonda yabancı şahısların bulunmasını da Komisyon’un tarafsızlığını açısından olumlu yönden eleştirmiştir.⁵¹⁰ 2005 yılında verilen bu kararda Türkiye’nin Kıbrıs’taki askeri kontrolü nedeniyle sorumlu olduğu, ihlal yapan devletin yalnızca tazminat ödemekle yükümlü olmayıp ihlale son verilmesi ve bu ihlal ve benzerlerinin önüne geçilmesi için iç hukukunda gerekli düzenlemelerin yapılması sorumluluğu da yüklemiştir.⁵¹¹ Yine kararda tedbirlerin alınması ve iç hukuk yaratılması bakımından Türkiye’nin yürürlüğe koymak zorunda olduğu iç hukuk yolunun geçerli kılınması için kararın verildiği tarihten itibaren üç ay; akabinde çare üretilmesi için de üç ay yani karar tarihinden altı ay sonra olmak üzere süre verilmiştir.⁵¹² Bu nedenlerle 67/2005 sayılı Anayasanın 159. Maddesinin (1) inci Fıkrasının (B) Bendi Kapsamına Giren Taşınmaz Malların Tazmini Takası ve İadesi Yasası kabul edilmiş ve Taşınmaz Mal Komisyonu kurulmuştur. Xenides-Arestis kararıyla, Mal Tazmin Komisyonu’nun eksiklikleri belirtilmesinin ardından Mal Tazmin Komisyonu’nda belirtilen eksiklikler, 67/2005 sayılı yasa ile kurulan Taşınmaz Mal Komisyonu ile giderilmeye çalışılmıştır. Mal iadesi isteyen kişiye iade yerine geçebilecek çareler arasında başka bir mal ile takas ile tazminat

⁵⁰⁷ 49/2003 sayılı Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Hudutları Dahilinde Kalan ve Anayasanın 159’uncu Maddesinin (4)’üncü Fıkrası Kapsamına Giren Taşınmaz Malların Tazmini Yasası.

⁵⁰⁸ ECHR, Xenides – Arestis v Turkey, Application no. 46347/99, 22 December 2005, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71800> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

⁵⁰⁹ Eskimuhtaroglu ve Bozkurt, s. 516.

⁵¹⁰ Özersay, s. 326.

⁵¹¹ Eskimuhtaroglu ve Bozkurt, s. 517.

⁵¹² Özersay, s. 328.

bulunmaktadır. AİHM, Türkiye aleyhine açılan Demopoulos ve diğerleri davasının⁵¹³ kabul edilebilirliğine ilişkin kararında, belirtilen yasanın etkili bir hukuk, çare sunduğunu vurgulayarak başvuruları, iç hukuk yollarının tüketilmediğinden bahisle reddetmiştir.⁵¹⁴ Görüldüğü üzere AİHM verdiği karar ile iç hukuk düzenlemesine öncülük etmiş, etkin ve tüketilmesi gereken bir iç hukuk düzeninin sağlanmasına yardımcı olmuştur.

4.5.2. Medeni hukuk alanındaki değişiklikler

AİHM'in yol gösterici oluşuna ilişkin olarak AİHM Hansen kararına⁵¹⁵ konu olan olayda Hansen isimli kadın İzlanda vatandaşı olup iki kız çocuğu bulunmaktadır. Evlilik dışı doğan çocukları doğduğunda kendisi ve Türk asıllı baba Halil ile birlikte İzlanda'da yaşamaktadırlar. Yine İzlanda'da bulundukları sırada Bayan Hansen ve Halil İzlanda'da evlenmiş, Halil İzlanda vatandaşlığı kazanmıştır. 1990 yılının Haziran ayında Halil iki kızını alarak Türkiye'ye dönmüş ve tekrar İzlanda'ya dönmeyeceğini Bayan Hansen'e bildirerek onunla iletişimi kesmiştir. Bayan Hansen uzunca bir süre çocuklarından haber alamamıştır. Bayan Hansen'in İzlanda'da boşanma davası açmasına müteakip Halil'de Bakırköy Asliye Hukuk Mahkemesi'nde boşanma davası açmıştır. Yaklaşık 3 yıl süren dava sonucundan mahkeme kızların velayetinin babaya verilmesine, anne Bayan Hansen ile kişisel ilişki kurulmasına karar vermiştir. Bayan Hansen çocuklarıyla kişisel ilişki kurma hakkının ihlal edildiği gerekçesi ile AİHM'e başvurmuş, Halil'in şahsi ilişki randevularına uymaması sebebiyle çocuklarını göremediğini, bu hususta şikayetçi olmasına rağmen etkin bir cezai sürecin ilerletilemediğini belirtmiştir. AİHM, Hansen'in eski eşine verilen para cezalarını etkisiz bulmuş olup Türk makamlarının Bayan Hansen'in çocuklarıyla şahsi ilişki tesisi sağlanması yolunda etkili çaba göstermeyerek AİHS 8. maddede⁵¹⁶ korunan aile hayatına saygı hakkının ihlal

⁵¹³ ECHR, Demopoulos And Others v Turkey, Application no. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04, 21819/04, 1 March 2010, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-1067> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

⁵¹⁴ Taşınmaz Mal Komisyonu resmi site için bkz: <http://tamk.gov.ct.tr/tr-tr/> (Erişim Tarihi: 05/05/2023)

⁵¹⁵ ECHR, Hansen v Turkey, Application no. 36141/97, 23 September 2003, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61294> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

⁵¹⁶ "1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. 2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı,

edildiğine karar vermiştir. Bu karara istinaden ülkemizde öncelikle etkinliği artırmak amacıyla ihtisas alanı olarak 2003 yılında Aile Mahkemelerinin Kurulmasına Dair Kanun⁵¹⁷ kabul edilmiştir. Bunun yanında Hansen davasında karşılaştığımız üzere çocuk teslimine muhalefet suçu 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu'nda⁵¹⁸ cezai hükümler başlığı altında⁵¹⁹ düzenlenmiş iken çocuğun teslimine ilişkin hükümler 7343 sayılı kanun⁵²⁰ ile yürürlükten kaldırılmış, aynı kanun ile 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'na⁵²¹ (ÇKK) konuya ilişkin düzenlemeler getirilmiştir. Buna göre çocuğun teslimi veya çocukla kişisel ilişki kurulması usulünde çocuğun üstün yararı düsturu esas alınacak, ilam ve tedbir kararları alanında uzmanlar tarafından, uzmanın bulunmadığı yerlerde ise öğretmenler tarafından yerine getirilecektir.⁵²² Eski düzenlemeye nazaran yeni düzenlemenin oldukça insani ve modern olduğunu söylemek mümkündür zira çocuğun tesliminin suç olarak bulunduğu kanunun İcra İflas Kanunu olması dahi hukuk güvenliğini zedeleyecek niteliktedir.

İkinci olarak AİHM Y.Y. kararına⁵²³ konu olan olayda başvuran kendisini erkek hisseden bir kadındır. Başvurusunda, hissettiği cinsiyet ile mevcut fiziksel yapısının farklı olduğunu, bu farklılığın tıbbi raporlarla sabit olduğunu ifade etmiş ancak yerel makamlar tarafından, başvuranın gebe kalabileceğinden bahisle, başvuranın fiziki yapısı ve ruhu arasındaki farklılığa son verilmesi hususunda verdikleri red cevabı nedeniyle özel hayatına saygı hakkının ihlal edilmesinden yakınmıştır. AİHM, bireylerin cinsiyet değiştirebilmeleri için üreme yeteneğinden yoksun bulunmaları koşulunun aranmasını, cinsiyet değiştirme hakkının ve başvuranın özel hayatına

düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir." AİHS, m.8.

⁵¹⁷ Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun, Resmi Gazete, 24997 (18 Ocak 2003), Kanun no: 4787. Erişim 05/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/01/20030118.htm#1>

⁵¹⁸ İcra İflas Kanunu (İİK), Resmi Gazete, 2128, (19 Haziran 1932), Kanun no: 2004. Erişim 05/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2128.pdf>

⁵¹⁹ "Çocuk teslimi hakkındaki ilamın veya ara kararın gereğini yerine getirmeyen veya yerine getirilmesini engelleyen kişinin, lehine hüküm verilmiş kimsenin şikayeti üzerine altı aya kadar tazyik hapsine karar verilir." İİK, m. 341.

⁵²⁰ İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 31675 (30 Kasım 2021), Kanun no: 7343. Erişim 05/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211130-1.htm>

⁵²¹ Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK), Resmi Gazete, 25876 (15 Temmuz 2005), Kanun no: 5395. Erişim 05/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>

⁵²² ÇKK, m. 41/A.

⁵²³ ECHR, Y.Y. v Turkey, Application no. 14793/08, 10 March 2015, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153134> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

saygı gösterilmesi⁵²⁴ hakkının ihlal edildiği kanaatine varmıştır. Başvurulan tarihte TMK'ye göre cinsiyet değişikliği yapılabilmesi için üreme yeteneğinden yoksunluk halinin sürekli bulunduğuna ilişkin sağlık kurulu raporu gerekmektedir.⁵²⁵ Ancak her transseksüel birey doğuştan üreme yeteneğinden sürekli yoksun bulunmadığından söz konusu kanun hükmü bireylerin salt kanun hükmüne uygun olması amacı ile üreme yeteneğinin kaybı için fazladan ameliyat olmaları gibi ağır ve haksız bir duruma sebep olabiliyordu.

AIHM'in ihlal kararının ardından Edirne 1. Asliye Hukuk Mahkemesi tarafından, üreme yeteneğinden sürekli yoksun olan transseksüel bireyin kolayca cinsiyet değiştirebildiği ancak üreme yeteneğinden sürekli yoksun olmayan transseksüel bireyin kanun hükmü gereğince cinsiyet değiştirmesine olanak tanınmadığından söz konusu hükmün transseksüel bireyler arasında bir eşitsizlik doğurduğundan ve üreme yeteneğinden sürekli yoksun olamayan transseksüel bireylerin cinsiyet değişikliği yapmadan bu şekilde yaşamaya zorlanamayacaklarından bahisle AYM'ye itirazda bulunulmuştur. Mahkeme başvuruyu incelemiş, cinsiyet değiştirme ameliyatının doğal sonucu olan üreme yeteneğinden sürekli yoksun bulunulması halinin cinsiyet değişikliği için izin alınmasında ön koşul olduğunu, bu durumun bireylerin cinsiyet değişikliği için izin alınmasından önce üreme yeteneğinden sürekli yoksun kalmak amacıyla tıbbi müdahaleye maruz bırakılmalarına neden olduğunu, bu müdahalenin ilgililerin katlanması gerekli olmayan müdahale niteliği taşıdığını, bu sebeple ölçüsüz bir sınırlama olduğunu, ayrıca tıbbi müdahale sonrası üreme yeteneğinden sürekli yoksun kalan bir kişinin sair bir nedenle cinsiyet değişikliği ameliyatı olmaktan vazgeçmesi halinde son derece ağır ve telafisi imkansız sonuçlar doğuracağı nazara alınarak hüküm oy çokluğu ile AYM tarafından⁵²⁶ iptal edilmiştir.

⁵²⁴ AIHS, m. 8.

⁵²⁵ "Cinsiyetini değiştirmek isteyen kimse, şahsen başvuruda bulunarak mahkemece cinsiyet değişikliğine izin verilmesini isteyebilir. Ancak, iznin verilebilmesi için, istem sahibinin on sekiz yaşını doldurmuş bulunması ve evli olmaması; ayrıca transseksüel yapıda olup, cinsiyet değişikliğinin ruh sağlığı açısından zorunluluğunu ve üreme yeteneğinden sürekli biçimde yoksun bulunduğunu bir eğitim ve araştırma hastanesinden alınacak resmi sağlık kurulu raporuyla belgelemesi şarttır.

Verilen izne bağlı olarak amaç ve tıbbi yöntemlere uygun bir cinsiyet değiştirme ameliyatı gerçekleştirildiğinin resmi sağlık kurulu raporuyla doğrulanması halinde, mahkemece nüfus sicilinde gerekli düzeltmenin yapılmasına karar verilir." TMK, m. 40.

⁵²⁶ AYM, 29/11/2017, 2017/130 E. – 2017/165 K. Resmi Gazete, 30366, 20 Mart 2018, Kararın tamamı için bkz: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180320-7.pdf> (Erişim Tarihi: 05/05/2023)

AİHM kararlarının yarattığı dönüşümlerin salt hukuki alanda değil toplumda da gerçekleştiği söylenebilecektir.

4.5.3. Ceza hukuku alanında değişiklikler

İnsan haklarına müdahalenin en yoğun olduğu bu nedenle hukukiliğe en çok ihtiyaç duyulan ceza hukuku alanında da AİHM kararlarının dönüştürücü etkisini görmek mümkündür. Buna örnek olarak verilebilecek Salduz v Türkiye davasında⁵²⁷ olayların gerçekleştiği dönemde Türk hukuk mevzuatında Devlet Güvenlik Mahkemeleri bulunmakta ve bu mahkemelerin görevine giren suçlarda şüphelilere gözaltına alınmalarından itibaren avukata erişim hakkı tanınmamaktaydı. Henüz reşit olmamış ve bir terör örgütüne yardım suçu isnadında bulunulan başvuran, avukat bulunmadan kollukta verdiği ifadeye yasa dışı bir gösteriye katılarak bir pankarta slogan yazdığı savunmasında bulunmuştur. Cumhuriyet Savcılığı'nda ve sorguda verdiği ifadesinde bu savunmasını reddederek, bu savunmanın baskı altında alındığını ifade etmiş ise de başvuran sorgu hakimi tarafından tutuklanmış, akabinde kendisine avukata erişim hakkı tanınmıştır. Kovuşturma aşamasında da başvuran, kollukta verdiği ifadeyi reddetmesine rağmen mahkemece bu ikrar samimi bulunarak başvuranın mahkumiyetine karar verilmiştir. AİHM başvuranın kollukta ifadesi alınırken avukata erişim hakkından mahrum bırakılmasının adil yargılanma hakkının ihlaline neden olduğunu belirtmiştir. Adil yargılanma hakkının etkin olabilmesi için şüpheliye, kolluk tarafından ilk ifadeden itibaren avukata ulaşım hakkı sağlanmasını gerekmektedir. Her ne kadar kovuşturma evresinde başvuran bir avukat yardımından faydalanmış ise de yargılamanın seyrini soruşturma aşamasında toplanan deliller belirlediğinden gözaltı sırasında yapılan hataların telafisi mümkün olmamıştır. Ülkemizde karardan sonra 2005 yılında yürürlüğe giren CMK ile şüpheli veya sanığın, soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında bir veya birden fazla müdafinin yardımından yararlanabileceği, soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında avukatın, şüpheli veya sanıkla görüşme, ifade alma veya sorgu süresince yanında olma ve hukukî yardımda bulunma hakkının engellenemeyeceği, kısıtlanamayacağı hükme bağlanmıştır.⁵²⁸ Ayrıca müdafii hazır bulunmaksızın kollukça alınan ifade, hâkim veya mahkeme huzurunda şüpheli veya sanık tarafından

⁵²⁷ ECHR, Salduz v Turkey, Application no. 36391/02, 27 November 2008, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

⁵²⁸ CMK, m. 149.

doğrulanmadıkça hükme esas alınamaz denilerek müdafii hakkı hususunda bir güvence daha getirilmiştir.⁵²⁹ Yine, şüpheli veya sanığın ifadesinin alınmasında veya sorguya çekilmesi esnasında şahsa müdafii seçme hakkının bulunduğu ve onun hukuki yardımından yararlanabileceği, müdafinin sorgu veya ifade sırasında hazır bulunabileceğinin bildirilmesi; müdafii seçecek durumda olmadığı ve müdafii yardımından faydalanmak istediği takdirde ise kendisine baro tarafından müdafii görevlendirilmesi emredilmiştir.⁵³⁰ Müdafii bulunmayan şüpheli veya sanık; çocuk, kendisini savunamayacak derecede malul veya sağır ve dilsiz ise; alt sınırı beş yıldan fazla hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmada şahsın istemi aranmaksızın bir müdafii görevlendirilir denilmekle özel durumu olan şahısların savunma hakkının kısıtlanmaması amaçlanmıştır.

AİHM Parlak davasında⁵³¹ başvuran yakalama esnasında bir polis memuru tarafından kısa mesafeden silahla vurulmuştur. Ateş eden polis niyetinin havaya ateş etmek olduğunu fakat balkonlarda ya da yakında kişilerin olduğunu fark ederek yere ateş ettiğini ifade etmiştir. Başvuranın bacağından yaralanarak hastaneye kaldırıldığı, ilk ifadesinin hastanede alındığı, ardından başvuran hakkında gıyaben tutuklama kararı verildiği, başvuranın yakalanmasından itibaren üç ay sonra hakim karşısına çıktığı, yapılan yargılama sonucunda başvuran hakkında beraat kararı verildiği anlaşılmıştır. Başvuran tutuklu kaldığı süre için tazminat talep etmiş ancak başvuranın tutukluluğunun keyfi niteliğini doğrulayan herhangi bir unsur bulunmadığından talebi reddedilmiştir. Başvuranın talebi üzerine beraat ettiği bu suçtan tutukluluk süresi başka bir ceza dosyasındaki mahkumiyetinden mahsup edilmiştir. AİHM inceleme konusu kararda başvuranın hakim karşısına geç çıkmasına ilişkin olarak AİHS'in 5/3 maddesinin⁵³² ihlal edildiği, başvuran hakkında mahsup kararı verilmesi sebebiyle CMK 144/1-a maddesi gereği de hakkında tazminata hükmedilmeyeceğini, dolayısıyla Sözleşmenin 5/5 maddesinin⁵³³ de ihlal edildiği sonucuna varmıştır. İç

⁵²⁹ CMK, m. 148/4.

⁵³⁰ CMK, m. 147/1-c.

⁵³¹ ECHR, Parlak v Turkey, Application no. 22459/04, 19 July 2011, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105688> (Erişim Tarihi 07/05/2023)

⁵³² "İşbu maddenin 1.c fıkrasında öngörülen koşullar uyarınca yakalanan veya tutulan herkesin derhal bir yargıç veya yasayla adli görev yapmaya yetkili kılınmış sair bir kamu görevlisinin önüne çıkarılması zorunlu olup, bu kişi makul bir süre içinde yargılanma ya da yargılama süresince serbest bırakılma hakkına sahiptir. Salıverilme, ilgilinin duruşmada hazır bulunmasını sağlayacak bir teminat şartına bağlanabilir." AİHS, m. 5/3.

⁵³³ "Bu madde hükümlerine aykırı bir yakalama veya tutma işleminin mağduru olan herkes tazminat hakkına sahiptir." AİHS, m. 5/5.

hukukumuzda bulunan 5271 sayılı CMK’de 2013 yılından önce gözaltında veya tutuklulukta geçirdiği süreler başka cezalarından mahsup edilenlerin CMK m.141 ve devamında düzenlenmiş bulunan koruma tedbirleri nedeniyle tazminat davası açma haklarının bulunmadığı düzenlenmekte idi. Bahsi geçen AİHM kararında da atıf yapıldığı üzere, AİHM tarafından verilen hak ihlali kararları nazara alınarak bu hüküm 2013 yılında 6459 sayılı kanunun⁵³⁴18. maddesi ile yürürlükten kaldırılmıştır. Şen’e göre bu kaldırma isabetlidir, aksi halde mahsup⁵³⁵ ile koruma tedbirleri nedeniyle tazminat hakkı seçimlik hak haline gelecektir ki mahsup kararı verilebilmesi için tazminat hakkının kullanılmayacağına ilişkin bir düzenleme bulunmamakla birlikte kanun koyucu mahsubu emredici olarak düzenlemiştir. Koruma tedbirleri nedeniyle tazminat, kanunda öngörülen haller nedeniyle şahısta oluşan maddi ve manevi zararı gidermek için düzenlenmiştir. Mahsup ise kişinin hürriyetinin fazladan süreyle sınırlanmaması için şahsi hürriyeti bağlayıcı sürelerin başka bir kesinleşmiş cezadan indirilmesini sağlayarak kişi hürriyeti ve güvenliği hakkını korumaktadır. Yani koruma tedbirleri nedeniyle tazminat ve mahsup ayrı düzenlemelerdir, bunların seçimlik hak olması düşünülemez. CMK m.144/1-a’nın yürürlükten kaldırılması ile birlikte mahsup ve koruma tedbirleri nedeniyle tazminat müesseseleri birlikte uygulanabilir hale gelmiştir.⁵³⁶

AİHM kararlarının iç hukukumuza etkisine spesifik bir örnek olarak Parlak v Türkiye davası ve 6459 sayılı kanun ile CMK 144/1-a maddesinin yürürlükten kaldırılmasını örnek vermiş isek de AİHM’in ihlal kararlarının dönüştürücü etkisi, kararların ülkemizde incelendikten sonra 6459 sayılı İnsan hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun isimli kanun çıkarılmasından da anlaşılabilmektedir. Kanun gerekçesinde⁵³⁷ AİHM’in ülkemiz aleyhine çok sayıda ihlal kararının bulunduğunu, bu ihlal kararları ile

⁵³⁴İnsan hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 28633 (30 Nisan 2013), Kanun no: 6459, Erişim: 07/05/2023 [Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü \(resmigazete.gov.tr\)](http://basbakanlik.mevzuat.gov.tr/GeliştirmeVeYayınGenelMudurlugu/resmigazete.gov.tr)

⁵³⁵“Hüküm kesinleşmeden önce gerçekleşen ve şahsi hürriyeti sınırlama sonucunu doğuran bütün haller nedeniyle geçirilmiş süreler, hükmolunan hapis cezasından indirilir. Adli para cezasına hükmedilmesi durumunda, bir gün yüz Türk Lirası sayılmak üzere, bu cezadan indirim yapılır.” TCK, m. 63.

⁵³⁶ Şen, E., *Gözaltında ve Tutuklulukta Geçen Süreler Sebebiyle Tazminat ile Mahsup Birlikte Uygulanabilir mi?*, Hukuki Haber, Erişim: 07/05/2023. Prof. Dr. Ersan ŞEN: *Gözaltında ve Tutuklulukta Geçen Süreler Sebebiyle Tazminat ile Mahsup Birlikte Uygulanabilir mi? - Hukuki Haber - Hukuki Haber*

⁵³⁷6459 sayılı İnsan Hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı [1-0748.pdf \(tbmm.gov.tr\)](https://tbmm.gov.tr/1-0748.pdf) (Erişim Tarihi: 07/05/2023)

Ülkemiz ciddi bir Şekilde tazminat ödemeye mahkum edilmesinin yanında ülkemizin insan hakları alanında uluslararası toplumdaki görünümünü olumsuz etkileyeceğini, çıkarılan kanun ile bir yandan bu alanda oluşan aksaklıklar çözüme bağlanırken bir yandan da lkemizin AİHM kararları açısından görünümünün daha iyi bir noktaya taŐınabilmesinin mümkün olacağı belirtilmiştir. Anlaşılacağı üzere lkemizde AİHM kararları oldukça önemli ve somut olay temelli olduğundan yol gösterici olarak kabul edilmektedir.

4.6. Hukuk Yapımı Politikasındaki Dönüşümler

İnsan haklarına ilişkin milletlerarası sözleşmelerin i hukukumuzda etkisini normatif alanda görmekteyiz. Bu durum dolayısıyla hukuk yapımı politikasına da yansımaktadır. İnsan haklarına ülkelerce bu denli önem verilmesinin sebebi, bir ülkede insan haklarının güvence altına alınması ve korunması ile gelişmişlik düzeyinin doğru orantılı olmasıdır. Ülkemizde de bu bilinç insan hakları alanında dönüŐüme temel olmuştur. Dönüşümün hukuk yapımı politikamıza yansımaları ile ilgili olarak insan hakları eylem planından bahsetme gereği hasıl olmuştur.

İnsan hakları temelinde ulusal eylem planı stratejisi konusunda insan hakları eylem planı kavramsallaŐtırması ilk kez Viyana’da düzenlenen Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda geliştirilmiş olup, insan haklarının korunmasına amacıyla atılabilecek adımlara ilişkin ulusal ve uluslararası aktörlere tavsiyelerde bulunulmuştur.⁵³⁸ Burada ideal olanın, insan haklarına ilişkin hükümlerin uygulanmasının sağlanması amacına ilişkin olarak gözetim ve denetim süreçlerinin yabancı menŐeili değil ulusal dinamikler ve gereksinimler çerçevesinde yapılandırılması ve etkin insan hakları politikasının bu Şekilde bir içsel mekanizma ile hayata geçirilmesi olduğu kaydedilmektedir.⁵³⁹ Siyasal irade, uluslararası insan hakları normlarının daha etkili bir Şekilde uygulanması ve fonksiyonel hale getirilmesi amacıyla ulusal insan hakları eylem planlarını düzenlemektedir.⁵⁴⁰ ülkemizde son 20 yıldır demokrasi ve hukukun stnlğu doğrultusunda temel hak ve özgürlükler alanını güçlendirmeye yönelik siyasi irade bir reform politikası olarak sürdürülmekte ve AB uyum süreci baŐarılı bir Şekilde yerine getirilmesi amacıyla

⁵³⁸ Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights (2002). Handbook on National Human Rights Plans of Action, s. 7.

⁵³⁹ Kılıç, M. (2021). *Politik Bir Taahhüt olarak İnsan Hakları Eylem Planı.*, SETA yayınları, ss.10-11.

⁵⁴⁰ Kılıç, s. 26.

1993 Kopenhag kriterleri hayata geçirmeye odaklanılmıştır.⁵⁴¹ Kopenhag kriterleri ise aslında ülkelerin AB'ye tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılması gereken kriterleri ifade etmektedir.⁵⁴² Konuyla alakalı olarak Kopenhag kriterlerinde siyasi kıstas ülkede hukukun üstünlüğü, kişi haklarına ve azınlık haklarına saygıyı garanti altına alan kurumların varlığı olarak açıklanmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan ve reform politikasının başlangıcı sayılabilecek olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı, 2014 tarihinde yayınlanmıştır.⁵⁴³ 15-17 Kasım tarihlerinde AİHM'in Türkiye kararları sorunlar ve çözüm önerileri konulu konferans ve çalıştay düzenlenmiş olup en çok ihlal konuları olan yaşam hakkı, işkence ve kötü muamele yasağı, özgürlük ve güvenlik hakkı adil yargılanma hakkı, özel hayatın gizliliği ifade özgürlüğü ve mülkiyet hakkına ilişkin sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır.⁵⁴⁴

Ülkemiz AİHM'e bireysel başvuru yolunu çoğu taraf ülkeden daha erken bir tarihte açmış ise de insan hakları pratiğinde yapısal sorunlar yaşamaktadır.⁵⁴⁵ AİHM istatistiklerine bakıldığında 31 Aralık 2013 tarihi itibarıyla mahkemedeki derdest dosyaların %11,3'lük kısmını ülkemiz aleyhine yapılan başvurular oluşturmakta, bu bağlamda ülkemiz beşinci sırada yer almaktaydı.⁵⁴⁶ Aynı tarih itibarıyla ülkemiz ihlal kararı sayısı bakımından en çok ihlal kararı verilen ülke konumundaydı.⁵⁴⁷ AİHM ihlal kararlarındaki mevcut durum temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması konusunda ülkemize yönelik kötü bir tablo çizmekteydi. Bunun iyileştirilmesi, gerek yapısal gerek uygulamadan kaynaklanan sorunların giderilmesi ve hukuki reform çabalarının kararlılıkla ve sistematik bir şekilde sürdürülmesini sağlamak amacıyla Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü bünyesinde İnsan Hakları Daire Başkanlığı⁵⁴⁸ kurulmuş, kuruma, AİHM nezdinde ülkemize karşı yapılan başvurulara yönelik savunma yapma, ihlale neden olan problemlerin

⁵⁴¹ Kılıç, ss. 17-18.

⁵⁴² Kopenhag Kriterleri detaylı bilgi için bkz: https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/kopenhag_kriter.pdf (Erişim Tarihi: 14/01/2023)

⁵⁴³ 2014/5984 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Resmi Gazete, 28928 (1 Mart 2014) Erişim: 08/01/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140301-2.htm>

⁵⁴⁴ 2016 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı, (Şubat 2017), s. 92. <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2016.pdf> (Erişim Tarihi: 14/01/2023)

⁵⁴⁵ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı, s. 2. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140301-2-1.pdf> (Erişim Tarihi: 14/01/2023)

⁵⁴⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı, s. 2.

⁵⁴⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı, s. 2.

⁵⁴⁸ 650 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Resmi Gazete, 28037 (26 Ağustos 2011) Erişim 14/01/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110826-1.htm>

çözülmesinin sağlanması yolunda takipte olma, AİHM kararlarının icrasını gerçekleştirme şeklinde insan haklarının korunması hususunda önemli bir rol verilmiştir.⁵⁴⁹ Ele aldığımız eylem planı da bu görüşmeler sonucu ortaya çıkmıştır. Hukuk politikamızın şekillenmesinde, insan hakları alanında reform yapılması için eylem planı düzenlenmesini sağlayan itici gücün AİHM kararları olduğu söylenebilmektedir. Kılıç'a göre eylem planı sadece AİHM ve AYM kararlarında yer alan hak ihlalleri esas alınarak değil, aynı zamanda devletlerin insan haklarının ihlal edilmesini önleme, insan haklarına saygı duyma ve yerine getirme yükümlülüklerini de dikkate alan politik bir öngörü içermektedir.⁵⁵⁰

2 Mart 2021 tarihinde ilan edilen İnsan Hakları Eylem Planı'nın⁵⁵¹ hazırlık sürecinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı'nın analiz edildiği, AB'nin, BM bünyesindeki komitelerin raporları ve tavsiye kararlarının; yüksek yargı kararları ile AYM kararları, AİHM'in ülkemiz ve diğer ülkelerle ilgili kararları, AK tarafından ülkemiz için hazırlanan tavsiye kararları ve raporlarının incelendiği açıklanmıştır.⁵⁵² İnsan Hakları Eylem Planı'nın hazırlanmasına teşvik eden unsurun uluslararası örgütlerin ülkemiz hakkındaki raporları ve tavsiye kararları olduğu söylenebilmektedir. Keza İnsan Hakları Eylem Planı'nın giriş kısmına bakıldığında belgenin arka planında insan hakları evrensel hukukunun öne çıktığı belirtilmiştir.⁵⁵³ Belgede dokuzuncu amaç, insan hakları hususunda üst düzey idari ve toplumsal farkındalık olup içeriğinde özetle insan hakları konusunda kamu çalışanlarının bilgilendirilmesi, uluslararası kuruluşların insan haklarına yönelik görüş ve tavsiyelerinin bilinirliğinin artırılması belirtilmiştir. Metnin ana fikri uluslararası sözleşme ve kararların topluma entegre edilmesi, bilinirliğinin artırılması, insan hakları alanında farkındalığın gelişmesine toplumun teşvik edilmesidir. Bu konuda Doğanay, eylem planı ile toplumun her kademesinde bireysel ve toplumsal farkındalığın artırılması sonucunda hem bireylerin ve toplumun haklarına sahip çıkıp kamuoyu oluşturulmasının hem de yargı mensupları,

⁵⁴⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı, s. 2.

⁵⁵⁰ Kılıç, s. 27.

⁵⁵¹ İnsan Hakları Eylem Planı tamamı için bkz: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1262021081030insan_haklari_eylem_plani.pdf (Erişim Tarihi: 21/01/2023)

⁵⁵² 2021 tarihli İnsan Hakları Eylem Planının hazırlık sürecine yönelik ayrıntılı bilgi için bkz: <https://insanhaklariylemplani.adalet.gov.tr/Sayfa/hazirlik-sureci67> (Erişim Tarihi:08/01/2023)

⁵⁵³ İnsan Hakları Eylem Planı, Mart 2021 s. 9. <https://insanhaklariylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf> (Erişim Tarihi:08/01/2023)

uygulayıcıların ve denetleyicilerin uygulamadaki hataları ve eksiklikleri en aza indirmelerinin hedeflendiğini belirtmiştir.⁵⁵⁴

Dünyada ve ülkemizde üzerine düşünülerek hak ve özgürlüklerinin korunması bağlamında adımlar atılması görece daha geç gerçekleşen engelli hakları, BM bünyesinde 2008 yılında yürürlüğe giren uluslararası sözleşme ile güvence altına alınmaya başlanmıştır. Ülkemizin bu sözleşmenin ilk imzacılarından olmasının, engelli hakları hususunda iç hukukumuzda eksiklik olduğunun bir göstergesi olduğu söylenebilmektedir. Sözleşmenin imzalanması ile ülkemizin engellilere ilişkin politikalarını sözleşme kapsamında düzenlemesi kabul edilmiştir.⁵⁵⁵ Alışılmışın dışında olmak, diğerlerinden farklı olmak ayrımcılığın en önemli faktörü olmakla toplum tarafından bu farklılığa sahip olan bireylere yaşılan dışlama ve destek olmama tutumu, bu bireylerin diğerleriyle eşit bir şekilde yaşama karışmasını engellemektedir.⁵⁵⁶ Engelli bireylerin hayatlarının kolaylaştırılması ve bu bireylere avantaj sağlayan politikaların sağlanmasının önünü açan en önemli gelişmelerden birisi engelli bireyler için Anayasal bir hak olarak değerlendirilebilecek anayasamızın eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesinde 2010 tarihinde yapılan değişikliktir. Buna göre engelli bireyler için yapılan pozitif ayrımcılık eşitlik ilkesinin ihlali olmayacaktır. Çağlar, anayasa maddesinde yapılan bu değişikliğe başka bir perspektiften bakarak hükmün soyut kaldığını, anayasa 10/2⁵⁵⁷ maddesi gibi devlete herhangi bir sorumluluk yüklenmediğini, bahsi geçen şahısların haklarına vurgu yapmadığını bu nedenle de uygulamada nasıl bir değer ifade edeceğinin tartışılabilir olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁸ Bu önemli gelişmeden önce de 2005 yılında Engelliler Hakkında Kanun'un⁵⁵⁹ kabul edilmesiyle engelliliğin önlenerek toplumsal hayata eşit katılımlarını sağlamak için teşvikler ve tedbirler sağlanması yoluna gidilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı olarak Engelli ve Yaşlı

⁵⁵⁴ Doğanay, S. (2021). İşkence ve Kötü Muamele Yasağı ile Yaşam Hakkı Perspektifinden İnsan Hakları Eylem Planı, *İnsan Hakları Dergisi*, 07, s. 13.

⁵⁵⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye'de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu (2002 – 2013), s. 2.

⁵⁵⁶ Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları: Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2), s. 43.

⁵⁵⁷ "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz." T.C. Anayasası, m. 10/2.

⁵⁵⁸ Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), s. 571.

⁵⁵⁹ Engelliler Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 25868, (7 Temmuz 2005), Kanun no: 5378. Erişim 16/09/2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5378.pdf>

Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması da engellilere ilişkin politikalarının etkinleştirilmesi, bu şahısların ihtiyaçlarının belirlenmesi gibi konularda olumlu bir gelişmedir.

İstihdam Politikası bağlamında, engelliler için adil bir rekabet ortamının sağlanması ve bu bireylerin istihdamının artırılması amacıyla 657 sayılı kanununun⁵⁶⁰ 53. maddesinde değişiklik yapılmış, Kamu Personeli Seçme Sınavı'nı engelliler için ayrı bir merkezi sınav olarak düzenleyen Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı getirilmiştir. Buna göre sınava katılmak isteyen engelli bireylere ihtiyaç olduğu takdirde refakatçi temin edilebilecektir.⁵⁶¹ Engelli memur sayısının istihdamının artırılması amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarına yükümlülük yüklenmiş ve bu kurum ve kuruluşlarda bulundurulması gereken engelli personel kontenjanı %3 olmuştur. Ayrıca engelli memurlara gece nöbet ve vardiyası verilmemesi, bu memurların çalışma koşullarının daha iyi hale gelmesi amacıyla mesai ve dinlenme sürelerinin farklı şekilde belirlenebilmesi olanakları getirilmiştir.

Özel sektörde engelli bireylerin istihdamının sağlanması amacıyla da düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Türkiye İş Kurumu ortaklığı ile Korumalı İşyeri Projesi hayata geçirilerek normal şartlar altında bir iş yerinde çalışamayacak durumda olan engelli bireylerin istihdamı sağlanmaya çalışılmıştır.⁵⁶² Buna göre zihinsel veya ruhsal engel oranı %75'ten az olmayan en az sekiz engelli bireyin çalışması halinde bu iş yeri korumalı iş yeri statüsü kazanacak ve 150 bin TL'yi geçmemek kaydıyla kuruluş sermayesinin %60'ı hibe olarak verilmekle birlikte engelli bireylerin maaşları bir yıl boyunca devlet tarafından ödenecektir.⁵⁶³ Devlet tarafından hibe olarak verilen miktar, Ceza Paraları Fonu'ndan, yani engelli birey çalıştırmayan işverenlere kesilen cezalardan karşılanmaktadır.⁵⁶⁴

Engellilerin Haklarına İlişkin BM Sözleşmesi'nde sözleşmenin ana temalarından birisi olan insan onurunun korunması çerçevesinde 6462 sayılı kanun kapsamında

⁵⁶⁰ Devlet Memurları Kanunu, Resmi Gazete, 12056, (23 Temmuz 1965), Kanun no: 657. Erişim 16/09/2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.657.pdf>

⁵⁶¹ Çaha, H. (2015). Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri, *İnsan ve Toplum*, 5(10), s. 140.

⁵⁶² Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye'de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu (2002 – 2013), s. 8.

⁵⁶³ Çaha, s. 139.

⁵⁶⁴ Azarkan ve Benzer, s. 23.

‘özür’, ‘özürlü’, ‘sakat’, ‘sakatlık’, ‘çürük’, ‘çürüklük’ kelimelerinin değil ‘engel’, ‘engelli’ kelimelerinin kullanılması tercih edilmiştir. Bu cihetle başta ismi Özürlüler Kanunu olan Engelliler Hakkında Kanun’un da ismi değişmiştir.

Engellilerin daha iyi yaşam koşullarına, toplumun diğer fertleriyle eşit imkan ve olanaklara sahip olmaları ve erişebilirliklerinin artırılmasına tedbir olarak getirilen düzenlemelerin bir diğeri vergi muafiyetleridir. Bu kapsamda engel durumları %90 ve üzeri olan engelli bireylerin motorlu taşıtlar vergisi ödemeleri beklenmez.⁵⁶⁵ Bu muafiyetin engellilerin erişimlerini sağlamaya ve hareket yeteneklerini artırmaya yönelik olduğu söylenebilmektedir.⁵⁶⁶ Yine, engelli bireylerin belli bir büyüklüğe kadar eve sahip olmaları durumunda emlak vergisi ödemeleri de beklenmemektedir. Bunun dışında bakımı elzem olan engelli bireylere bakım aylığı ödenmekle birlikte şayet engelli birey kendi bakımını yapamıyorsa, bu şekilde hayatını idame ettiremiyorsa bakıcılığı üstlenen kişiye de devlet tarafından bir ödeme yapılmaktadır.

Ceza politikasında da engellileri özellikle ayrımcılıktan koruma yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda TCK’de nefret ve ayrımcılık başlığı altında 122. madde ile engellilikten kaynaklı olarak sosyal dışlanmanın engellenmesi amaçlanmıştır.⁵⁶⁷

Engelli bireylere yönelik eğitim politikası kapsamında Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde özel eğitim gerektiren bireylerin ölçme ve değerlendirmesini yaparak en uygun eğitimi almaları hususunda rehberlik eden Rehberlik Araştırma Merkezi kurulmuştur.⁵⁶⁸ Engelli bireyler iki şekilde eğitim hayatına katılmaktadır: 1) Kaynaştırma öğrencisi olarak normal okullarda, normal çocuklarla ve olağan müfredata göre eğitim alanlar. 2) Benzer engellere sahip olan akranları ile birlikte ayrı okul veya bir kurumda eğitim görenler. Engelli öğrenciler ile normal öğrencilerin birlikte eğitim görmesini sağlamak ve akranları kaynaştırmak amacıyla uygulanan kaynaştırma sisteminde, kaynaştırma öğrencilerinin akran zorbalığına maruz kaldığı, öğrencinin dışlandığı görülmekle beraber bu sistemin hedeflediği amaca hizmet etmediği görülmektedir.⁵⁶⁹

⁵⁶⁵ Azarkan ve Benzer, s. 25.

⁵⁶⁶ Çağlar, s. 561.

⁵⁶⁷ Ergün, M. (2005). Ayrımcılık ve Özürlüler. *Öz-Veri Dergisi*, 2(1), s.381.

⁵⁶⁸ Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile her ilde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı kurulan Rehberlik ve Araştırma Merkezi ve kararnamenin tam metni için bkz: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/4.5.573.pdf> (Erişim Tarihi: 16/09/2023)

⁵⁶⁹ Çaha, s. 137.

Ülkemizde engelli haklarına ilişkin politikalar düzenlenmekte ve bu şahısların toplumsal hayata katılmaları amaçlanmakta ise de, yasa değişiklikleri ve politika değişikliklerinden önce toplumda var olan ve BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nde de belirtildiği üzere bu şahısların merhamet edilmeye muhtaç kişiler olduğuna ilişkin düşüncenin kırılması gerekmektedir. Zira engelli bireyleri topluma karışmaktan alıkoyan en önemli engelin bu olduğunu söylemek mümkündür. Azarken ve Benzer'e göre de her ne kadar mevzuatımızdaki değişikliklerle birlikte engelli hakları bir seviyeye ulaşmış ise de uygulamada problemler bulunmaktadır. Bunun en temel sebebi de engelli haklarına ilişkin farkındalığın toplumda bulunmamasıdır.⁵⁷⁰ Engelli bireylerin merhamet edilmeye muhtaç varlıklar olarak görülmesi aynı zamanda bu bireylerin dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise engelli bireylerin yaşam kalitesi oldukça düşük seyretmektedir ve doğal olarak bu durum toplumun bütününe yansımaktadır. Söz gelimi çocuk yaşta ayrımcılığa ve zorbalığa maruz kalan engelli çocukların eğitim seviyeleri düştüğünden okuma yazma oranı da ülke genelinde düşmektedir. Çağlar'a göre ülkemizde engelli haklarının önemsendiğini söylemek için, engelli hakları konusunda imzalanan sözleşmeye uygun bir şekilde tarafsız ve bağımsız yerel denetim ve şikayet organlarının kurulması gerekmektedir.⁵⁷¹ Böylece engellilerin erişebilirlik zorluğuna uygun olarak etkin bir şekilde, kolay usullerle hak talep edebilecekleri veya şikayet edebilecekleri yolların kullanılması, engelli haklarının dönüşümüne daha hızlı ve faydalı bir şekilde etki edecektir.

Dezavantajlı gruplardan bir diğeri olan çocuklara yönelik politikalar üzerinde çalışmaların ülkemizde Batı'dan çok daha geç olarak Osmanlı döneminde 19. yüzyılda başladığını söylemek mümkündür. Onur'a göre bunun sebebi Osmanlı toplumunda çocuk üzerine kafa yoran, felsefe oluşturan bir güruhun bulunmuyor olmasıdır.⁵⁷² Osmanlı'da ufak ufak başlayan çocuğun modernleşmesi dönemi kendisini günümüze kadar devam ettirmekle birlikte Çocuk Hakları BM Sözleşmesi'nden sonra ülkemizde politikalarda dönüşüm yoluna gidilmiştir. Bugünün küçükleri yarının büyükleri olan çocuklara yapılacak olan en büyük yatırımın eğitim olduğu saptamasından yola çıkılarak anayasamızın 42. maddesinde

⁵⁷⁰ Azarkan ve Benzer, s. 26.

⁵⁷¹ Çağlar, s. 589.

⁵⁷² Onur, B. (2009). *Türk Modernleşmesinde Çocuk*. Ankara: İmge Kitabevi, s. 98.

eğitim hakkının cinsiyet gözetmeksizin zorunlu olduğu belirtilmiştir ve devlet bu konuda tüm çocukların eşit haklara sahip olması bağlamında eğitimin ücretsiz olarak verilmesi yükümlülüğü yüklenmiştir. Birçok kalkınma planında yer alan hedeflerden birisi olan eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması hususunda en son Sekizinci Kalkınma Planı'nda "Mevcut Durum" başlığı altında devlete yüklenen eşit eğitim ve fırsat eşitliği düzenlemelerinin yeteriz kalındığına vurgu yapılmıştır.⁵⁷³ Akabinde ücretsiz ders kitaplarının sağlanması yönünde bir karar alınması ile ilk kez 2003-2004 eğitim öğretim yılında ilköğretimdeki öğrencilere ders kitapları ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Ücretsiz ders kitaplarına erişim, fırsat eşitliğinin sağlanması açısından olumlu bir gelişme olarak kaydedilmiş ise de nicelik ve nitelik dengesi bakımından problemlerin bulunduğunu söylemek mümkündür. Zira günümüzde genellikle okullarda devletin ücretsiz olarak tüm öğrencilere dağıttığı ders kitaplarından bazıları kullanılamamaktadır. Yine eğitim sektörünün piyasaya açılması, daha nitelikli olduğu düşünülen özel okullara rağbetin artması ile sonuçlanmıştır.⁵⁷⁴ Burada önemli olan nokta, Çocuk Hakları BM Sözleşmesi'nde de taraf devletin yükümlülük altına alındığı üzere parasız devlet okullarının niteliğinin artmasını sağlamak ve tüm çocukların eğitim hakkının ihlal edilmemesi için eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması üzerine düzenlemeler yapılmasıdır. Aksi halde az gelirli ailelerinin çocuklarının bu hakları ihlal edilmiş olacaktır.

Eğitim alanında insan hakları nosyonun temelden yerleştirilmesi amacıyla 1995 yılında insan hakları, ilkökul öğrencilerinin müfredatına eklenmiştir.⁵⁷⁵ Kanımızca insan haklarının çocuklara temelden öğretilmesi, çocukların bu hakları içselleştirmesi, gelecek nesillerde ülkemizin insan hakları hususunda önemli bir ilerleme kaydetmesinde majör bir rol oynayacaktır. Zira günümüzde ülkemizin insan haklarının topluma entegre edilmesi hususunda eleştirilere maruz kalmasının sebebi hakların bireyler tarafından içselleştirilememiş olmasıdır. Şen'e göre şayet insan hakları eğitimi müfredatta yer alıyorsa ulus-devlet ideolojisi insan hakları perspektifinden değerlendirilmiş biçimde yer almalıdır ancak ülkemizde insan

⁵⁷³ Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001), ss. 95-97. Planın tam metni için bkz: [Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 \(sbb.gov.tr\)](http://www.sbb.gov.tr) (Erişim Tarihi: 23/09/2023)

⁵⁷⁴ Işıkçı, Y. M., ve Karatepe, S. (2016). Türkiye'de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları ve Tarihsel Analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), s. 90.

⁵⁷⁵ Şen, A. (2021). İnsan Hakları, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları Eğitimi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 462-482. DOI: 10.18039/ajesi.742558

hakları eğitimi, bunun tam tersine insan hakları eğitimine ulus-devlet perspektifinden bakacak şekilde düzenlenmiştir.⁵⁷⁶

Ceza politikası alanında, çocuğun üstün yararının gözetilmesi, suça sürüklenen çocukların psikolojik ve sosyal gelişiminin zedelenmesinin önüne geçmek için bu kapsamda 5395 sayılı ÇKK'nın kabul edilmesi önemli bir gelişme olarak kaydedilmektedir. Ayrıca bu kanunun 48. maddesi ile ülkemizde ilk kez ayrı çocuk mahkemelerinin kurulmasını sağlayan Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun⁵⁷⁷ 48. madde ile ilga edilerek yeniden düzenlenmiştir. Buna göre her il merkezinde çocuk mahkemelerinin kurulması gerekmektedir. Kanun, yetişkinler ve çocukların soruşturma ve kovuşturmalarının ayrı yürütülmesi esasına göre düzenlenmiş olup, suça sürüklenen çocuklar için hapis cezasının son çare olması ilkesini düzenlemektedir. Işıkcı ve Karatepe'ye göre ceza politikasından önce çocukların suça eğilimlerinin engellenmesi gerekmektedir ve çocuğu suça iten en önemli faktör yoksulluktur.⁵⁷⁸ Öyle ki AB'nin 2015 yılı İzleme Raporu'nda⁵⁷⁹ çocukların %30'unun nispi yoksulluk düzeyinde yaşadığı kaydedilmiştir. Dolayısıyla yoksulluk var olduğu müddetçe çocukların suça sürüklenmesi ve mala karşı işlenen suçların faili konumunda olmaları da devam edecektir.⁵⁸⁰

⁵⁷⁶ Şen, s. 475.

⁵⁷⁷ Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 16816, (21 Kasım 1979), Kanun no: 2253. Erişim 24/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/16816.pdf>

⁵⁷⁸ Işıkcı ve Karatepe, s. 92.

⁵⁷⁹ Avrupa Birliği. (2015). Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu, s.73. Raporun tamamı için bkz: https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi 24/09/2023)

⁵⁸⁰ Işıkcı ve Karatepe, s. 92.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

İnsan hakları nevi şahsına münhasır bir alan olmakla birlikte, insanlar olarak ırk, ülke, din ayrımı gözetmeden her bireyin koruma cesareti göstermesi gereken bir alandır. Önemi ise dünyada her bir bireyin ortak noktası olmasından kaynaklanmaktadır. İnsan hakları sözleşmeleri, evrensel düzeyde insan haklarını korumayı amaçlayan, tüm devletlerin üzerinde mutabık olması beklenen, bu sayede de uluslararası barış ve güven ortamının sağlanmasını amaçlayan belgelerdir. Ancak her ülkenin birbirlerinden çok farklı uygulamalarının bulunduğu ve her ülkede insan haklarının eşit şekilde korunmadığı da aşikardır. İnsan hakları sözleşmelerinin asıl amacı tüm dünyada barış ve güvenliğin sağlanması olduğundan sözleşmelerin dünya devletlerine ulaşması gerekmekte ise de ülkelerin farklı yönetim sistemleri ve uygulamaları nedeniyle ne kadar insan hakları sözleşmeleri ile bağdaşmasa da bir denge yaratılması için çekince rejimi bu sözleşmelerde kullanılmaktadır. Fakat çekince rejiminde mütekabiliyet ilkesi iradelerin karşılıklı olduğu uluslararası sözleşmelerde kullanıldığı şekilde kullanılamamaktadır. Zira insan hakları sözleşmelerinin akdedilmesindeki amaç ulusal çıkarların korunması değil, tüm dünyada ortak olarak insan haklarının korunduğu ve bu haklara saygılı bir düzen inşa etmektir. Sorumluluk yurttaşlara karşı olduğundan bir devletin koyduğu çekince diğer taraf devletleri sözleşmeden kaynaklı yükümlülüklerinden muaf tutamaz ve bir devletin yükümlülüğü diğer taraf devletin yükümlülüğüne göre değişmez.

İnsan haklarının korunması amacıyla küresel ve bölgesel düzeyde uluslararası örgütler peyda olmuştur. Ülkemizin de kurucuları arasında bulunduğu en önemli örgütler BM ve AK'dir. İnsan haklarını uluslararası düzeyde koruyan BM'nin, yetkisini düzenlendiği uluslararası sözleşmeden alan komite adı verilen yargı dışı organlarının kararları tavsiye niteliğinde kaldığından, sözleşme hükümlerinin ihlal edilip edilmediğini denetleyecek bağlayıcı bir yargı organı bulunmadığından ve komitelerin denetim yetkileri taraf devletlerin kabulüne bağlı olduğundan burada etkin bir koruma mekanizmasından bahsedilemeyecektir. Böylelikle devletler uluslararası sözleşmeye taraf olsalar dahi sözleşme hükümlerini ihlal etmeleri halinde bir müeyyide ile karşılaşmayacaklarından politik bir konjonktürde insan haklarına saygı duyup duymamakta serbesttirler. Fakat insan haklarının korunması ve güvence altına alınması, demokratik toplumların temelinde yatan ve gelişmişlikle doğru

orantılı olan bir olgu olduğundan denetim mekanizmalarının tavsiye niteliğindeki kararları bunu önemseyen devletlerce dikkate alınmaktadırlar. Bölgesel örgütlerden olan AK'nin ise taraf devletlerin insan haklarını korumamakta ısrar etmesi halinde üyelikten çıkarılmalarına cevaz veren düzenlemesi göze çarpmaktadır. Bunun yanında AK bünyesinde düzenlenen AİHS ve denetleme organı olan AİHM, bağlayıcılığı açısından oldukça önemlidir. Hem bireysel başvuru yolunu açması ile bireyi uluslararası süje haline getirmesi hem şikayet sonucunda ihlal kararı verildiği takdirde şikayet edilen devlet hakkında tazminata hükmetmesi, hem de kararların icrasının denetlenmesi yönüyle BM sistemine göre çok daha etkin olduğunu söylemek mümkündür.

Uluslararası andlaşmaların normlar hiyerarşisinde yerini belirleyen anayasamızın 90. maddesi, temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmaların kanunlarla aynı konuda farklı hüküm içermesi halinde milletlerarası andlaşmaların esas alınacağı düzenlenmesi ile bu andlaşmaların iç hukukumuzda yadsınamaz bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Monist görüşü benimseyen ülkemizde uluslararası andlaşmalar iç hukukumuzun bir parçasıdır fakat buna rağmen özellikle 2004 değişikliği ile anayasamıza eklenen tümcenin mevcut yargı kararlarında uygulama alanı irdelendiğinde bazı insan hakları sözleşmelerinin belli başlı birkaç hükmünün esas alındığı, genellikle aynı konularda aynı hükümlerin yer aldığı dikkat çekmektedir.

Ülkemizin taraf olduğu birçok uluslararası sözleşme bulunmakla birlikte, demokratik toplum düzeni ve gelişmişlik seviyesi önemsendiğinden, taraf olunan uluslararası sözleşmeler, bu sözleşmelerin yargı benzeri organlarının raporları, bölgesel düzeyde koruma sağlayan AİHM kararları, iç hukukumuzda dönüşüm yaratmakta itici güç rolü oynamış, bu dönüşüm Anayasa, kanun, bilumum iç hukuk düzenlemeleri ve hukuk yapımı politikalarında kendisini göstermiştir. Halihazırda kullanmakta olduğumuz 1982 anayasasının darbe dönemi sonrasında oluşturulması nedeniyle anayasal dönüşümlerin genel bağlamda demokratik toplum düzenine uygun düşmesi amacıyla yapıldığı söylenebilmektedir. Zira darbe zihniyetinin izlerinin silinmesi insan haklarının korunmasına hizmet etmektedir. Söz gelimi 2001 yılı ekim ayında yapılan anayasa değişikliği ile temel hak ve özgürlüklerin genel sınırlama sebebi

olarak sayılan dokuz sebep birden kaldırılmıştır ve bu haliyle AİHS'in ana fikrine uygun tutum sergilenmesi amaçlanmıştır.

Dönüşümlerin yoğun olarak AB uyum süreci döneminde olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Türkiye AB'ye üye değil ise de bu süreç ülkemizde insan haklarının dönüşümü konusunda belli bir ivme kazanmasına vesile olmuştur. Ülkemizde önemli yansımaları idam cezasının kaldırılması, insan onurunun korunması esasına dayanan yeni TCK ve CMK'nin kabul edilmesi, AYM'ye bireysel başvuru yolunun açılması şeklinde gerçekleşmiştir.

Dönüşümün yalnızca Anayasa hükümleri ve kanun maddelerinin değiştirilmesiyle gerçekleştiğini söylemek doğru olmayacaktır. Ülkemizde son dönemlerde artan kadına şiddet vakalarına ilişkin olarak 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun'un etkin korumayı sağlayamadığı farkındalığına erişilerek ilk imzacılarından olduğumuz İstanbul Sözleşmesi'nin uyarlaması sayılabilecek 6284 sayılı kanun kabul edilmiş ve görece dar kapsamlı kalan 4320 sayılı kanun ilga edilmiştir. Böylece uluslararası sözleşmeye taraf olunmasının yanında bu sözleşme ile iç hukukumuzda yeni bir kanun eklenmiştir. İstanbul Sözleşmesi'nin 2021 yılında feshedilmesiyle anayasamızın 90. maddesi uygulama alanı bulamayacağından 6284 sayılı kanun çok daha önemli hale gelmiştir. Kanunun kabulünden sonra uygulama alanı bulan, şiddet mağdurunu korumaya yönelik geniş tedbirler, tedbirlerin uygulamada aile içi olarak sınırlı kalmıyor ve oldukça geniş yorumlanarak uygulanıyor oluşu, şiddet uygulayan için caydırıcı, şiddet mağdurunu korumak için ise çok önemli bir gelişme olmasına rağmen tedbirlere hükmedilebilmesi için herhangi bir delil belge aranmadığından, sadece beyan yeterli olduğundan şiddet uyguladığı iddia olunan şahıs hakkında temel hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı tedbirlere herhangi bir yargılama yapılmadan hükmedilmektedir. Ayrıca verilen tedbir kararının ihlali halinde şiddet uyguladığı iddia olunan şahsın üç günden on güne kadar zorlama hapsine karar verilebilmektedir. Bu şekilde henüz yargılama yapılmadığından suçluluğu ispatlanmayan şahsın temel hak ve özgürlüklerine ciddi bir müdahalede bulunularak çekirdek haklar arasında yer alan masumiyet karinesine aykırı davranılmış olunmaktadır. Fakat şiddet mağduruna en hızlı şekilde koruma sağlanması, telafisi mümkün olmayan sonuçların önlenmesi bakımından önemli olan

6284 sayılı kanunda yer alan tedbirlerin her iki yönüyle bıçak sırtı olduğunu söylemek mümkündür.

Hukuk yapım politikası kapsamında insan hakları andlaşmaları, tavsiyeler ve kararlar bir süzgeçten geçirilerek adaletin tesisi amacıyla düzenlenen insan hakları eylem planları, dezavantajlı bireylerin insan haklarının korunması, engelli bireylerin sahip oldukları handikapları nedeniyle topluma karışmasını zorlaştıran hususların ele alınarak pozitif ayrımcılık sağlanması, yetişkinlikteki konfora henüz erişemeyen çocukların modernleşme süreci ve yetişkinlikte en çok ihtiyaçları olan eğitim konularında düzenlemeler yapılması dönüşümün bir parçası olmuştur. Fakat burada belirtmek gerekir ki politika açısından olumlu gelişmelerin topluma entegre edilmesi aşamasında hedeflenen noktaya ulaşılamamıştır. Zira engelli bireylerin hayatlarının kolaylaştırılması amacıyla düzenlemeler yapılsa dahi toplumda bireyler tarafından dışlandıkları müddetçe yani toplumdaki bakış açısı aynı şekilde devam ettiği sürece dönüşüm tam anlamıyla sağlanamayacaktır.

Ülkemizde normatif düzenlemelerle dönüşüm hâlihazırda devam etmekte ise de hukuk, topluma göre şekil alan ve yaşayan bir olgudur. İnsan hakları tarihinin Avrupa ülkeleri tarafından yazılmasının sebebinin bu bireylerin kendi haklarının bilincinde ve bu hakları içselleştirmiş oldukları söylenebilmektedir. Ülkemiz için hazırlanan raporlarda da üzerinde durulduğu gibi, birden sahip olduğumuz, henüz içselleştirmedığımız hakların ne kadar normatif olarak dönüşümü sağlansa da toplumsal bir farkındalık yaşamadan, bu konuda yeterli bilgi sahibi olunmadan, haklar sadece yazılı olarak kalacak ve bu haklar kullanılamadığı müddetçe de benzer eleştiriler de gelmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Akartürk, E. A. (1997). *1995 Anayasa Değişikliği Işığında Memurların Sedikal Hakları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] . Marmara Üniversitesi
- Akçiçek, H. İ. (2019). Kıbrıs'ta Mülkiyet Konusu ve Taşınmaz Mal Komisyonu Faaliyetleri. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 155-173.
- Algan, B. ve Tiryaki, R. (2002). Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği, *Avrasya Dosyası, BM Özel, İlkbahar*, 8(1), 92-127.
- Altınar, B. (2014). Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası Güvenliğe Katkısı ve Geleceği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-9.
- Altuğ, Y. (1991). Türkiye ve Avrupa Konseyi . *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 11(1-2), 1-4. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iumhmohb/issue/9376/117493> (Erişim Tarihi: 24/08/2023)
- Anayurt, Ö. (2004). *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Anzilotti, D. (1946). *Devletler Hukuku (1. Cilt)*. (Çev.: Sahir Erman). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ardley, B. ve Voase, R. (2013). Magna Carta: repositioning the secular as “Sacred”. *International Journal of Heritage Studies*, 19(4), 341-352.
- Arslan, A. (2013). Fransız Devrimi ve 1789 İnsan Hakları Bildirisi, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Dergisi*, Birikimler 4. <https://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/insanhaklari/144.pdf> (Erişim Tarihi: 24/06/2023)
- Arslan, G. (2004). Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller). *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 62(1-2), 3 – 43
- Aslan, V. *İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye Cumhuriyeti Bakımından Feshedilmesi Hakkında Kararın 1982 Anayasası Bakımından Değerlendirilmesi*, Lexpera Blog, Erişim: 07/10/2023 <https://blog.lexpera.com.tr/istanbul-sozlesmesinin-turkiye-cumhuriyeti-bakimindan-feshedilmesi-hakkinda-kararin-1982-anayasasi-bakimindan-degerlendirilmesi/>
- Atak, S. (2006). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16) , 86 – 99 <https://dergipark.org.tr/en/pub/esosder/issue/6130/82219> (Erişim Tarihi: 06/09/2022)

- Aybay, R. (2007). Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 70, 187-213.
- Aybay, R. (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Konusunda Bazı Genel Gözlemler ve 14. Protokol. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 88, 225-260. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-88-597> (Erişim Tarihi: 05/05/2023)
- Aybay, R. (2017). *İnsan Hakları Hukuku*. İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları. 3. Baskı.
- Azarkan, E. ve Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye’de Engelli Hakları . *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 3-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duhfd/issue/37045/425526>
- Bakırcı, K. (2015). İstanbul Sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, 4, 133-204. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398473> (Erişim Tarihi: 22/04/2023)
- Barçadurmuş, F. (2019). An Evaluation on the İnadequacy of the United Nations to Protect Human Rights, *Gaziantep University Journal of Sciences*, 18(2), 855-862. DOI: 10.21547/jss.431138
- Başkaracaoğlu E. (2011). *Uluslararası Hukukta “Jus cogens” (Emredici Kurallar)* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Bayraktar , T. (2018). İstanbul Sözleşmesi ve 2017 Türkiye Gölge Raporuna İlişkin Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26 (3), 87-111.
- Bilir, F. (2005). Anayasa’nın 90. Maddesinde Yapılan Değişiklik Çerçevesinde Milletlerarası Anlaşmaların İç Hukuktaki Yeri. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 78-107 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/262622> (Erişim Tarihi 16/12/2022)
- Bozkurt, E. (2003). *İnsan Haklarının Korunmasında Uluslararası Hukukun Rolü*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bölükbaşı, Ö. (2014). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Erzincan Üniversitesi.
- Bölükbaşı, Ö. (2022). Genel Olarak İstanbul Sözleşmesi ve Sözleşmenin 6284 Sayılı Kanun ile Karşılaştırılması. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 14(2). 109-134, <https://doi.org/10.53881/hiad.1051072>.
- Brönneke, Z. E. (2017). *Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyulan Çekinceler Çerçevesinde Hedef Ve Amaçla Bağdaşma Ölçütü Ve Türkiye Uygulaması* [Yayınlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Can, O. (2005). Imperatoris Locuta Causa Finita? Anayasa'nın 90. Madde Değişikliği ve Anayasa Yargısı. *Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (1).
- Canikoğlu, S. K. (2015). Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun), *Ankara Barosu Dergisi*, 3, 355-378. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/398586> (Erişim Tarihi: 22/04/2023)
- Cengiz, S. (2003). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının İcrası ve Sürecin Denetlenmesi, *Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını*, 2(6), 1-31.
- Clapham, A. (2010). *İnsan Hakları*, Ankara: Dost Yayınları. 1. Baskı.
- Coccia, M. (1985). Reservations to Multilateral Treaties on Human Rights, *California Western International Law Journal*, 15(1). <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1989&context=cwilj> (Erişim Tarihi: 15/12/2022)
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541-598.
- Çaha, H. (2015). Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri, *İnsan ve Toplum*, 5(10), 123-150.
- Çalık, T. (2016). Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 24(1), 69-120 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/suhfd/issue/27023/284372> (Erişim Tarihi: 02/08/2022)
- Çamurcu, M. H. (2021). İstanbul Sözleşmesi: Türkiye'de İç Hukuka Etkisi Ve Toplumun Tepkisi, *Ankara Barosu Dergisi*, 79, 69-106. <https://doi.org/10.30915/abd.1090725>
- Çatal, B. (2018). İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar. *Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(2). 69-99 . <https://dergipark.org.tr/tr/pub/suamyod/issue/41824/487061> (Erişim Tarihi, 11/09/2022)
- Çavuşoğlu, N. (1994). *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa Topluluk Hukukunda Temel Haklar ve Hürriyetler Üzerine*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayını.
- Çelik, E. (1988). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk Hukukundaki Yeri Ve Uygulaması . *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 9(1-3), 47-56 .
- Çelik, E. (2016) Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 219-246. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/inuhfd/issue/22415/239943> (Erişim Tarihi. 10/09/2023)

- Çıtak, V. (2004). *Vatandaşlık ve İnsan Hakları*. İzmir: Etki Yayınları.
- Çilingir, L. (2019). Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı. *Temâşâ Felsefe Dergisi*, 11, 31-43.
- Dalar, M. (2015). BM'nin İnsan Haklarıyla İlgili İkiz Sözleşmelerine Türkiye'nin Beyan ve Çekinceleri, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2). 207-234.
- Demir, N. (2018). *Uluslararası Alanda İnsan Haklarının Korunması: Uluslararası Sözleşme ve Temel Belgeler*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 1. Baskı.
- Denk, E. (2001). Uluslararası Andlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(02), 43–69. DOI: 10.1501/SBFder_0000001832
- Dereköy, S. (2018). Magna Carta (Büyük Ferman) Bir Magna Sancta (Büyük Kutsal) Mı?. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 56, 158-167. https://www.researchgate.net/publication/324757574_MAGNA_CARTA_BUYUK_FERMAN_BIR_MAGNA_SANCTA_BUYUK_KUTSAL_MI (Erişim Tarihi: 31/07/2022)
- Detter, I. (1967). *Essays on the Law of Treaties*. Stockholm and London P.A. Sweet & Maxwell.
- Doğan İ. ve Hazar, Z. (2013). *BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi*. İnsan Hakları Hukuku. Ankara.
- Doğan, İ. (2015). *İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Astana Yayınları.
- Doğan, İ. (2020). *İnsan Hakları Hukuku*, 4. Baskı, Ankara: Astana Yayınları.
- Doğanay, S. (2021). İşkence ve Kötü Muamele Yasağı ile Yaşam Hakkı Perspektifinden İnsan Hakları Eylem Planı. *İnsan Hakları Dergisi*, (07). <https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/272021233736%C4%B0HB%20VII.pdf> (Erişim Tarihi: 14/01/2023)
- Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*. (Çev.: Mustafa Erdoğan-Levent Korkut). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Donnelly, J. (2009) Human Dignity and Human Rights. Swiss Initiative to Commemorate the 60th Anniversary of the UDHR, Research Project of Human Dignity. <https://www.legal-tools.org/doc/e80bda/pdf/> (Erişim Tarihi: 30/08/2023)
- Döner, A. (2003). *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Birliği Sistemi*. Ankara.
- Drew, K. F. (2004). *Magna Carta*. London: Greenwood Publishing.
- Erdoğan, M. (2005). *Anayasal Demokrasi*, Ankara: 12. Baskı.

- Ergün, M. (2005). Ayrımcılık ve Özürlüler. *Öz-Veri Dergisi*, 2(1), 377-388.
- Ergün, Z. Z. (2023). *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Koruma Mekanizmaları Çerçevesinde Kadın Haklarının Korunması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. KTO Karatay Üniversitesi.
- Ersoy, U. (2005). Milletlerarası Andlaşmaların İç Hukuka Etkisi, *Hukuk Gündemi*, 3, 67-69.
- Eskimuhtaroglu, C. ve Bozkurt, K. (2020). AİHM Kararları Çerçevesinde KKTC’de Taşınmaz Mal Mülkiyeti, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), 501-527. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yuhfd/issue/56392/782531> (Erişim Tarihi:03/05/2023)
- Fendoğlu, H. T. (2002). 2001 Anayasa Değişikliği Bağlamında Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırlanması (Ay. Md.13.). *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, 178-214. <https://www.anayasa.gov.tr/media/4644/fendoglu.pdf> (Erişim Tarihi: 06/09/2023)
- Fendoğlu, H. T. (2007). Avrupa Birliği Müktesebatı’na Uyum Reformları. Bülent Arı, Selim Aslantaş (Ed.). *Adalet Kitabı*. Ankara: Adalet Bakanlığı.
- Fitzgerald, P. L. (1982). An English Bill of Rights? Some Observations from Her Majesty's Former Colonies in America. *Georgetown Law Journal*, 70(5).
- Geçgin, T. T. (2012). *Rousseau’nın Toplum Sözleşmesinin Fransız İhtilali Üzerindeki Etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Gemalmaz, M. S. (2001). *Ulusüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Gençcan, Ö. U. (2012). Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun Amaç ve Kapsamı, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97- 98), 89- 96.
- Gerek Ş. ve Aydın A. R. (2004). Anayasa’nın 90. Maddesi Değişikliği Karşısında Yasaların Geleceği Ve Anayasal Denetim. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* , 55, 226 – 238.
- Göçer, M. (2002). *Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Korunması*. Seçkin Yayıncılık. 1. Baskı.
- Gölcüklü, F. (1998). 11 No.’lu Protokolden Sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. *Yeni Türkiye*, 22(2), 1272-1277.
- Gönenç, L. ve Esen, S. (2006). The Problem of Application of Less Protective International Agreements in Domestic Legal Systems: Article 90 of the Turkish Constitution, *European Journal of Law Review*, 8(4).
- Gözler, K. (2002). 3 Ekim 2001 Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 19, 326-354.

- Gözler, K. (2020). *İnsan Hakları Hukuku*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım. 3. Baskı.
- Gözübüyük, A. Ş. ve Gölcüklü, F. (2007). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İnceleme ve Yargılama Yöntemi*. Ankara: Turhan Kitabevi, 7. Baskı.
- Gülmez, M. (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Korunması*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdare Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Birinci Baskı.
- Gülmez, M. (2004). Anayasa Değişikliği Sonrasında İnsan Hakları Sözleşmelerinin İç Hukuktaki Yeri ve Değeri, *TBB Dergisi*, 54, 147 – 161. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2004-54-64> (Erişim Tarihi : 18/12/2022)
- Gündüz, A. (1992). Milletlerarası Andlaşmalara Çekince (İhtirazi Kayıt) Koyma ve 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Konvansiyonu. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 0(2), 103-140. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/613/6187> (Erişim Tarihi: 15/12/2022)
- Gürbüz, R. (2018). *İnsan Hakları ve Demokratikleşme*. İstanbul: Umuttepe Yayınları. 3. Baskı.
- Hamowy, R. (2000). *The Declaration of Independence, A Companion to the American Revolution*. Malden and London: Blackwell Publishers.
- Hasgüler, M. ve Uludağ, M. B. (2010). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler, (Tarihçe– Organlar–Belgeler–Politikalar)*. İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Baskı.
- Helvacı, S. (2015). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Ve Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Evli Kadının Soyadı, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35(1), 157-169. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhmhohb/issue/29627/318094> (Erişim Tarihi: 31/12/2022)
- İşikçi, Y. M., ve Karatepe, S. (2016). Türkiye’de Çocuğa Yönelik Sosyal Politika Uygulamaları Ve Tarihsel Analizi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 69-100.
- İlal, E. (2011). Magna Carta . *Journal of Istanbul University Law Faculty* , 34(1-4), 210-242 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9088/113508> (Erişim Tarihi: 31/07/2022)
- Jennings, I. (1965). *Magna Carta*, Private Publication, First Edition.
- Jones, M. J. (2010). Sources Of Power And Infrastructural Conditions in Medieval Governmental Accounting. *Accounting, Organizations and Society*, 35(1), 81-94.

- Joseph, S. ve Kyriakakis, J. (2010). *The United Nations And Human Rights*. Sarah Joseph, Adam McBeth (Ed.). Research Handbook on the International Human Rights Law.
- Kalabalık, H. (2009). *İnsan Hakları Hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kälin, W. (2012). Examination of State Reports. *UN Human Rights Treaty Bodies: Law and Legitimacy*. (Ed.) Keller Ulfstein.
- Kapani M. (2013). *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları, Yedinci Baskı.
- Kapani, M. (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Karaman, E. (2014). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk . *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 72(1), 411-434. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9191/115295>
- Karaosmanoğlu, F. (2012). *İnsan Hakları*, Ankara: Seçkin Yayınevi. İkinci Baskı.
- Karataş, K. (2002). Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları: Bir Sosyal Politika Yaklaşımı. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 2(2), 43-55.
- Karınca, E. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle İlgili Ulusal ve Uluslararası Yasal Düzenlemeler. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Kaur, S. (2014). Historical Development Of Human Rights. *Journal Of Social Science Research*, 6(2), 996–999.
- Kaya, E. (2023). *Uluslararası Hukukta Kadın Haklarının Gelişimi Ve Türk Hukuk Sistemine Yansımaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- Kaya, G. (2013). *İnsan Haklarına İlişkin Andlaşmalara Çekince Konulması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Kaya, H. (2015). *Engelli İnsanın Hakları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Kemahlı Garipoğlu, F. ve Sezer Şanlı, A. (2021). Muhafazakâr Ve Feminist İdeolojiler Bağlamında İstanbul Sözleşmesi Tartışmalarına Yönelik Bir Eleştirel Söylem Analizi. *Memleket Siyaset Yönetim* , 16(35) , 125-188.
- Kılıç, M. (2021). *Politik Bir Taahhüt olarak İnsan Hakları Eylem Planı*. SETA yayınları.
- Kızılsümer Özer, D. (2016). İnsan Haklarının Birleşmiş Milletler'in Kurumsal Yapısı İçinde Korunması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 17(2), 205-234 . DOI: 10.24889/ifede.286226

- Koca, Y. (2019). *Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Bağlamında Özgürlük ve Güvenlik Hakkı ve İç Hukuktaki Yeri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Mersin Üniversitesi.
- Koçak, M. (2018). Self Determinasyon Hakkı ve Self Determinasyon Hakkı Teorileri. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 85-148. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/duhfd/issue/37045/425539> (Erişim Tarihi: 02/08/2022)
- Kuzu, B.(2004). *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması* (Anayasa, Madde 90/son), Ulusal Toplantı. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 27 – 32.
- Locke, J. (1823). *Two Treaties of Government, from The Works of John Locke. A New Edition, Corrected. In Ten Volumes. Vol. V.: McMaster University Archive of the History of Economic Thought: London.*
- Locke, J. (1980). *Second Treatise of Government*. C. B. Macpherson, (Ed.). Hackett Publishing.
- Martenson, J. (1992). *İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletler'in Rolü, İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve TBMM Sempozyumu*. Ankara: T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/bitstream/handle/11543/2382/200305395.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 02/08/2022)
- Meray, S. L. (1968). *Devletler Hukukuna Giriş (1. cilt)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Meron T. (1989). *Human Rights and Humanitarian Norms as Customary Law*. Oxford: Clearendon Press.
- Mertoğlu, M. (2012), Aile İçinde Şiddet Uygulayan Erkeklerin Mağduriyeti, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*. 8(97-98), 50-58.
- Mertus, J. (2005). *The United Nations and Human Rights: A Guide For A New Era*, Routledge, First Edition.
- Moroğlu, N. (2012). Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi 6284 sayılı Yasa ve İstanbul Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 25(99), 357-380.
- Moroğlu, N. (2012). Uluslararası Sözleşmelerde ve Türk Hukukunda Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi. *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97-98), 20-39.
- Mumcu, A. (1992). *İnsan Hakları & Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Office of the United Nations High Commissioner For Human Rights. (2002). *Handbook on National Human Rights Plans of Action*.

- Onur, B. (2009). *Türk Modernleşmesinde Çocuk*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Öncü, A. S. ve Cevizliler, E. (2013). Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: “Avrupa Konseyi” ve Türkiye’nin Konseye Üyeliği Meselesi. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 15-44 .
- Özersay, K. (2006). AİHM’nin Xenides – Arestis Kararı, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), 323-332. DOI: 10.1501/SBFder_0000001381
- Parlak, B. (2017). Kadının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmeler ve Türkiye’nin Konumu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Özel Sayı, 43-63.
- Pazarcı H. (2015). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitabevi. 14. Bası.
- Pazarcı, H. (1998). *Uluslararası Hukuk Dersleri*. Ankara: 1. Kitap.
- Pazarcı, H. (2004). *İnsan Hakları Uluslararası Sözleşmelerinin İç Hukukta Doğrudan Uygulanması (Anayasa, Madde 90/son), Ulusal Toplantı*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 156-165.
- Radin, M. (1947). Myth of Magna Carta. *Harvard Law Review*, 60(7), 1060-1091.
- Redgwell, C. (2003). *US Reservations to Human Rights Treaties: All for One and None for All?*. United States Hegemony and the Foundations of International Law. (Ed.) M. Byers, G. Nolte, Cambridge University Press.
- Rehman, J. (2003). *International Human Right Law*. Longman. London.
- Reisoğlu, S. (2001). *Uluslararası Boyutları ile İnsan Hakları*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Rutland, R. A. (1955). *The Birth of the Bill of Rights 1776-1791*. Northeastern Univ. Press.
- Salihpaşaoğlu Y. (2022). Anayasa’nın 90. Maddesinin 5. Fıkrası ve Türk Yargı Uygulamasındaki Görünümü. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 39(1), 339-352. https://ayam.anayasa.gov.tr/media/6663/11_yasar_salihpasaoglu.pdf (Erişim Tarihi: 18/12/2022)
- Schabas, W. A. (1994). Reservations to Human Rights Treaties: Time for Innovation and Reform, *Canadian Yearbook of International Law*, 32.
- Schulze, M. (2010). *Understanding The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities*. New York: Fedex Office and Print Services.
- Smith, R. K. M. (2012). *International Human Rights*. Oxford Fifth Edition.
- Swaine, E. (2012). *Treaty Reservations, The Oxford Guide to Treaties*. Duncan B. Hollis (Ed.). Oxford University Press.

- Şahin, C. (2012). İstanbul Sözleşmesi'nin Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Üzerindeki Etkisi, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97-98), 17 - 19.
- Şen, A. (2021). İnsan Hakları, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları Eğitimi. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 11(1), 462-482. DOI: 10.18039/ajesi.742558
- Şen, E. (2012). Kadının ve Çocuğun Korunması, Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi. 8(97-98), 85-88.
- Şen, E., *Gözetiminde ve Tutuklulukta Geçen Süreler Sebebiyle Tazminat ile Mahsup Birlikte Uygulanabilir mi?*, Hukuki Haber, Erişim: 07/05/2023. Prof. Dr. Ersan ŞEN: Gözetiminde ve Tutuklulukta Geçen Süreler Sebebiyle Tazminat ile Mahsup Birlikte Uygulanabilir mi? - Hukuki Haber - Hukuki Haber
- Şener, Ü. (2012). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor. TEPAV Değerlendirme Raporu. [https://www.tepav.org.tr/upload/files/1333026809-1.6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Ne Getiriyor.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/files/1333026809-1.6284%20Sayılı%20Ailenin%20Korunmasi%20ve%20Kadina%20Yonelik%20Siddetin%20Onlenmesine%20Dair%20Kanun%20Ne%20Getiriyor.pdf) (Erişim Tarihi: 22/04/2023)
- T.C. Başbakanlık Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı (2013). *Sessiz Devrim Türkiye'nin Değişim ve Dönüşüm Envanteri 2002-2012*. Ankara: Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları, 1. Basım.
- Tamada, D. (2021). Inter-State Communication under ICERD: From ad hoc Conciliation to Collective Enforcement?, *Journal of International Dispute Settlement*, 12, 405–426. DOI: 10.1093/jnlids/idab018
- Tams, C. J. (2005). *Enforcing Obligations Erga Omnes in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taner, C. (2009). *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türk İç Hukukuna Etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ufuk Üniversitesi
- Tatar, D. B. (2013). *Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*, İnsan Hakları Hukuku, Ankara.
- Tawakuli, H. (2020). *Birleşmiş Milletler Kapsamında İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- TBMM Genel Kurul Tutanağı, 24. Dönem, 2. Yasama Yılı, S. Sayısı 181. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss181.pdf> (Erişim Tarihi: 22/04/2023)
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2012). *24. Dönem 1. ve 2. Yasama Yılları Faaliyet Raporu*. Ankara: TBMM Basımevi, 1. Baskı

- TBMM Tutanak Dergisi, 7 Mayıs 2004, Cilt 48 , Yasama yılı:2 Dönem:22
<https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c048/tbmm22048086.pdf> (Erişim Tarihi: 16/12/2022)
- Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Aktop. (1988). *Tekinay Borçlar Hukuku*. İstanbul: 6. Bası.
- Terzi, M. (2018). İnsan Haklarının Sözleşme Dışı Koruma Usullerinin Etkisi Üzerine Bir İnceleme: Eritre Örneği Çerçevesinde 5/1 Usulü. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*. 2(1), 62-96.
- Tezcan, D. (2012). *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kazancı Hakemli Hukuk Dergisi*, 8(97-98), 45-49.
- Toluner, S. (1973). *Milletlerarası Hukuk ile İç Hukuk Arasındaki İlişkiler*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Topal, A. H. (2004). Birleşmiş Milletler Sisteminde İnsan Haklarının Korunması. *Mevzuat Dergisi*, 7(83) <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/11a/01.htm> (Erişim Tarihi: 02/08/2022)
- Torun, Y. (2011). *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Triepel, C. H. (1937). İç Hukukla Ulusal Hukuk Arasındaki Münasebetler. (Çev.: Orhan Asal) *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 3, 6-50.
- Tully, J. (1993). *An Approach to Political Philosophy: Locke in Contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tunç, H. (2000). Milletlerarası Sözleşmelerin Türk İç Hukukuna Etkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye ile İlgili Örnek Karar İncelemesi. *Anayasa Yargısı*, 17, 174-192.
- Türkiye Barolar Birliği, (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Önerisi Geliştirilmiş Gerekçeli Yeni Metin*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 4. Baskı.
- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. (2020). *Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri & Birleşmiş Milletler – Avrupa Konseyi*, Ankara https://www.tihek.gov.tr/upload/file_editor/2020/09/1599131106.pdf (Erişim Tarihi: 29/08/2023)
- Uğur, H. (2012). Kadın ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddete Karşı 6284 Sayılı Kanunun Getirdikleri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2012(101), 333-366. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2012-101-1208> (Erişim Tarihi: 22/04/2023)
- Ulaşan, F. (2022). Turkey's Military Intervention to the East of the Euphrates River in Northern Syria and the Legal Status in Terms of Human Rights. Z. Karacagil (Ed.). *Current Debates on Social Sciences* 9. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ulaşan, F. (2023). The Decision Of No Ground for Investigation on the Basis of Right Not to Be Labelled As Criminal and Presumption Of Innocence In the

Scope of Human Rights. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1), 219-253.

Ulfstein, G. (2012). Individual Complaints. UN Human Rights Treaty Bodies: Law and Legitimacy. Keller Ulfstein (Ed.)

Uluseller, A. ve Ulusoy O. (2008). *Avrupa ve İnsan Hakları Mekanizmaları*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları.

Ulutaş, A. (2021). BM İnsan Hakları Mekanizmaları ve Belgelerinde Düşünce ve İfade Özgürlüğü. *Ombudsman Akademik*, 7(13), 193-226, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ombudsmanakademik/issue/60089/759457> (Erişim Tarihi: 29/01/2023)

Ünal, Ş. (2001). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*. Ankara: TBMM Basımevi.

Verdross, A. V. (1937). Forbidden Treaties in International Law. *The American Journal of International Law*, 31(4).

Weiss, T. G., ve Daws, S. (2018). *The Oxford Handbook on the United Nations: Second Edition*. Oxford University Press.

Yaman, F. (2022). Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(55), 377-398. DOI:10.21560/spcd.vi.1027897

Yılmaz, S. (2013). *Sosyokültürel, Hukuki ve Tıbbi Bağlamda "Bekâret" Kavramı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Yüzbaşıoğlu, N. (1994). Avrupa İnsan Hakları Hukukunun Niteliği ve Türk Hukuk Düzenindeki Yeri Üzerine, *İnsan Hakları Merkezi Dergisi*, 2(1) , 26-38.

Yüzbaşıoğlu, N. (2003). 2001 Anayasa Değişiklikleri Üzerinde Bir Değerlendirme. Ankara Barosu, *Makaleler*.

Zuckert, M. P. (1996). *The Natural Rights Republic Studies in the Foundation of the American Political Tradition*. Indiana: University of Notre Dame Press.

YARGI KARARLARI

AYM, 29/11/2017, 2017/130 E. 2017/165 K., Resmi Gazete, 30366, 20 Mart 2018, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180320-7.pdf> (Erişim Tarihi: 05/05/2023)

AYM, 10/03/2011, 2009/85 E., 2011/49 K., Resmi Gazete, 28091, 24 Ekim 2011, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/10/20111021-8.htm> (Erişim Tarihi: 31/12/2022)

AYM, 22/02/2023 2022/155 E., 2023/38 K., Resmi Gazete, 32174, 28 Nisan 2023
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2023/04/20230428-9.pdf> (Erişim Tarihi: 21/05/2023)

AYM, 29/11/1990, 1990/30 E., 1990/31 K. Resmi Gazete, 21272, 2 Temmuz 1992
[21272.pdf \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/1990/07/19900702-21272.pdf) (Erişim Tarihi: 18/03/2023)

AYM, 12/03/2009, 2007/43 E. 2009/51 K. Resmi Gazete, 27365, 3 Ekim 2009
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2009-51-nrm.pdf> (Erişim Tarihi: 25/12/2022)

ECHR, Xenides v Arestis v Turkey, Application no. 46347/99, 22 December 2005,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71800> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

ECHR, Loizidou v Turkey, Application no. 15318/89, 18 December 1996,
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58007> (Erişim Tarihi. 14/12/2022)

ECHR, Hansen v Turkey, Application no. 36141/97, 23 September 2003,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61294> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

ECHR, Demopoulos And Others v Turkey, Application no. 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04, 21819/04, 1 March 2010,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-1067> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

ECHR, Y.Y. v Turkey, Application no. 14793/08, 10 March 2015,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-153134> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

ECHR, Salduz v Turkey, Application no. 36391/02, 27 November 2008,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893> (Erişim Tarihi 05/05/2023)

ECHR, Parlak v Turkey, Application no. 22459/04, 19 July 2011,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105688> (Erişim Tarihi 07/05/2023)

ECHR, Opuz v Turkey, Application no. 33401/02, 9 June 2009,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92945> (Erişim Tarihi 20/05/2023)

ECHR, Ünal/Tekeli v Turkey, Application no. 29865/96, 16 November 2004,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67482> (Erişim Tarihi 31/12/2022)

ECHR, Skalka v Poland, Application no. 43425/98, 27 May 2003,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61105> (Erişim Tarihi 07/05/2022)

ECHR, İncal v Turkey, Application no. 41/1997/825/1031, 9 June 1998,
<https://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-58197> (Erişim Tarihi 10/09/2023)

KKTC Anayasa Mahkemesi, Numara: 3/2006, Dava No: 3/2006; Yüksek İdare Mahkemesi, Numara: 119 / 2003, Dava No: 20 / 2010.

Y. 8.C.D. 24/05/2018, 2017/12669 E. 2018/75877 K.

Y. 3. C.D. 11/03/2015, 2014/42072 E. 2015/9153 K.

Y. 7.C.D. 07/06/2011, 2008/7391 E. 2011/7987 K.

Y. 2. H.D. 09/06/2015, 2015/8508 E. 2015/12061 K.

Y.H.G.K. 30.09.2015, 2014/2-889 E. 2015/2011 K.

SÖZLEŞMELER & KANUNLAR

119 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10/12/1918 Tarihli ve 217 (111) Sayılı Kararıyla Kabul Edilen İlişik İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Resmî Gazete İle Yayınlanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, Resmi Gazete, 7217 (27/05/1949), Erişim 10/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>

1982 Anayasasının ilk hali <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf> (Erişim Tarihi: 07/09/2023)

2008 tarihli gerekçeli Anayasa <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1169/200901027.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 09/09/2023)

2014/5984 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, Resmi Gazete, 28928 (1 Mart 2014) (Erişim: 08/01/2023) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140301-2.htm>

2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 133 üncü Maddesinin Değiştirilmesi ile İlgili Kanun, Resmi Gazete, 21633 (10 Temmuz 1993), Kanun no: 3913 Erişim 10/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/21633.pdf>

5320 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 25772 (31 Mart 2005) (mükerrer), Kanun no: 5320. Erişim: 25/12/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/03/20050331M1-1.htm>

650 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Resmi Gazete, 28037 (26 Ağustos 2011) Erişim:14/01/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110826-1.htm>

7.11.1982 Tarih ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 67, 75, 175 inci Maddelerinin Değiştirilmesi ve Geçici 4 üncü Maddesinin Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 19464 (18 Mayıs 1987), Kanun no: 3361 Erişim 10/09/2023. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19464_1.pdf

7.11.1982 Tarihli ve 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 22355 (26 Temmuz 1995), Kanun no: 4121 Erişim: 10/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22355.pdf>

- 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.765.pdf> (Erişim Tarihi: 15/12/2022)
- 765 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 20710, (29 Kasım 1990), Kanun no: 3679. Erişim: 09/08/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20710.pdf>
- Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Resmi Gazete, 28239 (20 Mart 2012) Kanun no: 6284. Erişim 22/04/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320-16.htm>
- Ailenin Korunmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 23233 (17 Ocak 1998), Kanun no:4320. Erişim 30/12/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23233.pdf>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Daire Başkanlığı resmi çeviri: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/25032022152620Convention_TUR.pdf (Erişim Tarihi: 26/08/2023)
- Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 24676 (19 Şubat 2002), Kanun no:4744. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/02/20020219.htm#1>
- Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK), Resmi Gazete, 25673 (17 Aralık 2004) Kanun no: 5271. Erişim: 25/12/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041217.htm>
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK), Resmi Gazete, 1172 (20 Nisan 1929), Kanun no: 1412. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf>
- Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, opened for signature 10 December 1984,1465 UNTS 85 (entered into force 26 June 1987) art.27.
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination againts Women, opened for signature 18 December 1979, 1249 UNTS 13 (entered into force 3 September 1981) art 27.
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities, opened for signature 13 December 2006, 2515 UNTS 3 (entered into force 3 May 2008) art. 45.
- Convention on the Rights of the Child, opened for signature 20 November 1989, 1577 UNTS 3 (entered into force 2 September 1990) art. 49.
- Council of Europe Convention on Preventing And Combating Violence Against Women And Domestic Violence, Sözleşmenin İngilizce tam metin: <https://rm.coe.int/168008482e> (Erişim Tarihi: 23/04/2023)

- Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 24712 (9 Nisan 2002), Kanun no:4748. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/04/20020409.htm#1>
- Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 24841 (9 Ağustos 2002), Kanun no:4771. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm#1>
- Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 25192 (7 Ağustos 2003), Kanun no:4963. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm#2>
- Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Resmi Gazete, 25214 (4 Şubat 2003), Kanun no:4793. Erişim 10/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030807.htm#2>
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokolün Beyanla Birlikte Onaylanması Hakkında Karar, Resmi Gazete, 30263 (7 Aralık 2017), Karar no: 2017/10836 Erişim 10/10/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/12/20171207-1.pdf>
- Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK), Resmi Gazete, 25876 (15 Temmuz 2005), Kanun no: 5395. Erişim 05/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>
- Dernekler Kanunu (DK), Resmi Gazete, 25649 (23 Kasım 2004), Kanun no: 5253. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1172.pdf>
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokolün İlişik Beyan ile Onaylanması Hakkında Karar, Resmi Gazete, 29263 (10 Şubat 2015), Karar no: 2015/7230. Erişim: 16/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/02/20150210-1-1.pdf>
- Hakimler ve Savcılar Kanunu, Resmi Gazete, 17971, (26/02/1983), Kanun no: 2802. Erişim 17/09/2023. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf>
- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 24721 (9 Nisan 2002), Kanun no: 4750. Erişim: 13/09/2023. https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/docs/ulusal_belgeler/kanuntbmmc08604750.pdf
- Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu (HUAK), Resmi Gazete, 28331 (22 Haziran 2012), Kanun no: 6325. Erişim: 30/04/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120622-1.htm>
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, opened for signature 7 March 1966, 660 UNTS 195 (entered into force 4 January 1969) art. 19.

International Covenant on Civil and Political Rights, opened for signature 19 December 1966, 999 UNTS 171 (entered into force 23 March 1976) art 49.

International Covenant on Economic Social and Cultural Rights, opened for signature 16 December 1966, 993 UNTS 3 (entered into force 3 January 1976) art. 5.

İcra İflas Kanunu (İİK), Resmi Gazete, 2128, (19 Haziran 1932), Kanun no: 2004. Erişim 05/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2128.pdf>

İcra ve İflas Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 31675 (30 Kasım 2021), Kanun no: 7343. Erişim 05/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/11/20211130-1.htm>

İlköğretim ve Eğitim Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 28261 (11 Nisan 2012) Kanun no: 6287. Erişim: 07/01/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/04/20120411-8.htm>

İnsan hakları ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 28633 (30 Nisan 2013), Kanun no: 6459, Erişim: 07/05/2023 [Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü \(resmigazete.gov.tr\)](https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430-1.htm)

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'ye ek, Ölüm Cezasının Kaldırılmasına Dair Protokol No. 6. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_Tur (Erişim Tarihi: 09/08/2022)

İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokolün Tasdiki Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 8662, (10 Mart 1954), Kanun no: 6366. Erişim: 14/12/2022 https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/docs/ulusal_belgeler/kanuntbmmc03606368.pdf

İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayriinsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek İhtiyari Protokol, 27985 (Mükerrer) (5 Temmuz 2011), Karar no: 2011/1962. Erişim: 16/09/2023 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110705M1-17-1.pdf>

Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu (KMK), Resmi Gazete, 25173 (19 Temmuz 2003), Kanun no: 4926. Erişim: 25/12/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030719.htm#3>

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, Resmi Gazete, 27179 (24 Mart 2009), Kanun no: 5840, Erişim 17/08/2022, m.1. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5840.pdf>

Kadın Konukevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik, Resmi Gazete, 28519 (5 Ocak 2013). Erişim: 16/04/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130105-5.htm>

Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi Türkçe tam metni: <https://rm.coe.int/1680462545> (Erişim Tarihi:22/04/2023)

Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, Resmi Gazete, 28338 (29 Haziran 2012), Kanun no: 6328. Erişim 23/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120629-2.htm>

KKTC Anayasası <https://yodak.gov.ct.tr/Portals/38/anayasa.pdf> (Erişim Tarihi:03/05/2023)

Medeni Ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol, Resmi Gazete, 26250 (5 Ağustos 2006), Karar no: 2006/10692. Erişim: 13/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060805-1.htm>

Nüfus Hizmetleri Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete, 26355(23 Kasım 2006), Karar Sayısı: 2006/11081, md: 59. Erişim 07/05/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/11/20061123-2.htm>

Optional Protocol to the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, opened for signature 18 December 2002, 2375 UNTS 237 (entered into force 22 June 2006) art.28.

Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, opened for signature 6 October 1999, 2131 UNTS 83 (entered into force 22 December 2000) art 16.

Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, opened for signature 13 December 2006, 2518 UNTS 283 (entered into force 3 May 2008) art. 13.

Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights, opened for signature 19 December 1966, 999 UNTS 171 (entered into force 23 March 1976) art 9.

Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, opened for signature 10 December 2008, 2922 UNTS (entered into force 5 May 2013) art. 18.

Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun , Resmi Gazete, 25529 (21 Temmuz 2004), Kanun no:5218. Erişim 09/08/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040721.htm#1>

Sanfransisko’da 26 Haziran 1945 Tarihinde Yapılmış ve İmzalanmış Olan Birleşmiş Milletler Andlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün Onanması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 6092 (24 Ağustos 1945), Kanun no: 4801. Erişim: 31/07/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6092.pdf>

Soyadı Nizamnamesi, Resmi Gazete, 2891 (27 Aralık 1934), Kararname no:2/1759 md. 6. Erişim: 07/05/2023.<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2891.pdf>

Sömürge İdaresi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri, İnsan Hakları Daire Başkanlığı orijinal çeviri: https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020095937bm_38.pdf (Erişim Tarihi 02/08/2022)

Tanık Koruma Kanunu (TKK), Resmi Gazete, 26747 (5 Ocak 2008), Kanun no: 5726. Erişim: 16/04/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/01/20080105-1.htm>

Türk Ceza Kanunu (TCK), Resmi Gazete, 25611 (12 Ekim 2004), Kanun no: 5237. Erişim 15/12/2022. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1>

Türk Ceza Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 31848 (27 Mayıs 2022), Kanun no: 7406. Erişim 16/04/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/05/20220527-7.htm>

Türk Kanunu Medenisinin Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri. [5.3.743.pdf](#) (mevzuat.gov.tr) (Erişim Tarihi: 18/03/2023)

Türk Medeni Kanunu (TMK), Resmi Gazete, 24607, (8 Aralık 2001) Kanun no:4721. Erişim: 31/12/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm#1>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete, 10859 (20 Temmuz 1961) Kanun no: 334. Erişim: 09/10/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete, 17863 (20 Ekim 1982), Kanun no: 3709. Erişim: 09/10/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Resmi Gazete, 29976 (11 Şubat 2017) Kanun no: 6771. Erişim: 18/12/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/02/20170211-1.htm>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 143. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 23729 (18 Haziran 1999), Kanun no: 4388 Erişim 10/09/2023. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23729_1.pdf

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 27580 (13 Mayıs 2010), Kanun no: 5982, Erişim 17/08/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513-1.htm>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 24556 (17 Ekim 1921), Kanun no: 4709 Erişim: 06/09/2023. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/10/20011017m1.htm>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, 25469 (22 Mayıs 2004), Kanun no: 5170. Erişim: 11/11/2022 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm#1>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yürürlükten Kaldırılmış Hükümleri,
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/5.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 10/09/2023)

Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu, Resmi Gazete, 28339 (30 Haziran 2012),
Kanun no: 6332. Erişim 23/08/2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6332.pdf>

Uluslararası Adalet Divanı Statüsü, İnsan Hakları Daire Başkanlığı orijinal çeviri:
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020093041bm_02.pdf
(Erişim Tarihi: 02/08/2022)

United Nations Convention against Transnational Organized Crime, opened for
signature 15 November 2000, 2225 UNTS 209 (entered into force 29
September 2003) art. 38.

Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, Resmi Gazete, 25831 (1
Haziran 2005). Erişim: 16/04/2023
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/06/20050601-10.htm>

RAPORLAR & BİLDİRİLER

Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen bütün temel insan hakları sözleşmeleri
listesi:
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CoreInstruments.aspx>,
(Erişim Tarihi: 11/09/2022)

Kopenhag Kriterleri https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/kopenhag_kriter.pdf
(Erişim Tarihi: 14/01/2023)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı,
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/03/20140301-2-1.pdf> (Erişim
Tarihi: 14/01/2023)

İnsan Hakları Eylem Planı, (2021)
<https://insanhaklariylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf> (Erişim
Tarihi:08/01/2023)

İnsan Hakları Eylem Planı tamamı için bkz:
https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1262021081030insan_haklari_eylem_plani.pdf (Erişim Tarihi: 21/01/2023)

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005 (sbb.gov.tr) (Erişim Tarihi: 18/03/2023)

Avrupa Birliği. (2015). Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu:
https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/2015_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim
Tarihi 08/04/2023)

2016 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı, (2017), s. 92.
<https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2016.pdf> (Erişim Tarihi: 14/01/2023)

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)'nin Hükümlerinin Hayata Geçirilmesini Sağlayan Yasal ve Diğer Tedbirlere İlişkin GREVIO (ilk) Değerlendirme Raporu Türkiye, 2018. Raporun tamamı için bkz: [https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/10/18/ENG GREVIO_Report_Turkey.pdf](https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/10/18/ENG_GREVIO_Report_Turkey.pdf) (Erişim Tarihi:24/04/2023)

United Nations International Covenant on Civil and Political Rights, Human Rights Committee, CCPR/C/TUR/CO/1, Concluding observations on the initial report of Turkey adopted by the Committee at its 106th session (15 October - 2 November 2012), 13 November 2012 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/475/98/PDF/G1247598.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 11/12/2022)

United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, CEDAW/C/TUR/CO/6, Forty-sixth session 12-30 July 2010, Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women <https://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/cedaw-c-tur-co-6.pdf> (Erişim Tarihi: 30/12/2022)

United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD/C/TUR/CO/1, Concluding observations on the initial report of Turkey, 1 October 2019 <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/292/54/PDF/G1929254.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 17/09/2023)

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye’de Engellilik ve Kalkınma: Son 10 Yılın Raporu (2002 – 2013)

Convention on the Rights of the Child, Consideration Of Reports Submitted By States Parties Under Article 44 Of The Convention, CRC/C/15/Add.152 9 July 2001.
<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/CRC:C:15:Add.152.pdf> (Erişim Tarihi: 07/01/2023)

Human Rights Council, A/HRC/5/L.2.

İNTERNET KAYNALARI

2021 tarihli İnsan Hakları Eylem Planının hazırlık süreci: <https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/Sayfa/hazirlik-sureci67> (Erişim Tarihi:08/01/2023)

Avrupa Konseyi (AK). https://www5.tbmm.gov.tr/ul_kom/akpm/genel_bilgi.htm (Erişim Tarihi: 24/08/2023)

Avrupa Konseyi. <https://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 24/08/2023)

<https://hukukbook.com/magna-carta/> (Erişim Tarihi: 30/07/2022)

https://www.unicef.org/turkiye/media/2431/file/TURmedia_%20Haydi%20Kizlar%20Okula%20Brosur.pdf%20.pdf (Erişim Tarihi: 07/01/2023)

https://www.acev.org/wp-content/uploads/2017/11/kiz_cocuklarin_ilkogretiminde_turkiye_den_ornekler.pdf (Erişim Tarihi: 07/01/2023)

Taşınmaz Mal Komisyonu resmi site: <http://tamk.gov.ct.tr/tr-tr/> (Erişim Tarihi: 05/05/2023)

Türk Dil Kurumu Sözlükleri <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi 30/07/2022)

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2014 yılında girdiği Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 2018 yılında mezun oldu. 2021 yılından beri Zonguldak Hakimi olarak görev yapmaktadır.

